

→ Taxandria ←

GEDENKSCHRIFTEN

VAN DEN

Geschied- en

Oudheidkundigen Kring

DER

K E M P E N

4^e JAAR N^s 3 & 4

TURNHOUT

JOSEPH SPLICHAL

UITGEVER

1907

Een
Turnhoutsche Studentenkring
in de Oude Hoogeschool van Leuven

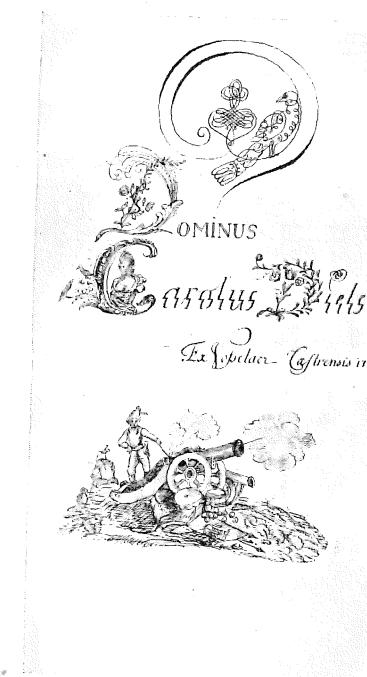
Het studentenleven is iets eigenaardig, iets vol onbezonnenheid der uitgelaten jeugd, iets, datmen van nabij moet zien om het te verstaan en te beoordeelen. Het huidige studentenleven beschrijven is gemakkelijk, wanneer men dit leven zelf medeleefde, maar spreken van eenen studentenkring uit de Oude Hoogeschool van Leuven, in de 17^e en 18^e eeuwen, is eene zware taak voor mij, onervaren in de moeilijke kunst van den geschiedschrijver, te meer, daar ik tot dit einde slechts een oud boek bezit, een suffig oud boek met gescheurden rug en verslenste kleuren. Doch ik denk dat de studentenziel in hare bijzondere trekken steeds dezelfde bleef, dat de student der oude Hoogeschool veel geleek op dien der hedendaagsche, en het is daarom dat ik eerst van het heden wil spreken om het verleden anschouwelijker te maken.

I^e Deel : Het Heden

Een karaktertrek van het huidige studentenleven is zeker het groot getal vereenigingen, dat, vooral in de laatste jaren meer en meer aangroeide. Die genootschappen vormen als takken van eenen reuzenboom, wiens stam, het Algemeen Studenten-Verbond, eenheid en leiding aan het geheel geeft. Het jeugdig studentenbloed verlevendigt het kloek gewas, dat groeit en bloeit, jaar in, jaar uit, en de heerlijkste vruchten afwerpt. De studentengenootschappen zijn van verscheidene soorten : deze, beoogen uitsluitelijk het vermaak hunner leden ; andere, hebben de geestesontwikkeling voor doel ; andere nog steunen op godsdienst of liefdadigheid.

Onder de eerste vinden wij voornamelijk de gouwgilden of genootschappen der studenten van eene provincie. Maandelijksche vergaderingen worden belegd, waarop de leden tooneelstukken opvoeren, liederen zingen, alleenspraken voordragen of muziekstukken uitvoeren. Hierbij zij gevoegd dat bier en tabak daar zeker rol spelen, wat voor studenten natuurlijk is. Iedere Belgische provincie heeft hare gouwgilde, de Hollanders hebben hunnen Kring, andere vreemde studenten vereenigen zich in de « Société générale des étudiants étrangers », er bestaat nog de kring « Lovania » op duitschen leest geschoeid, en meest saamgesteld uit Belgische studenten. Buiten de gouwgilden bestaat er een zeker getal gewestelijke kringen, zooals : Antwerpen-stad, Mechelen-stad, de Mastentop, enz., in onze provincie. — Boven allen staat het Algemeen Verbond, officiele vertegenwoordiging der studenten, hoogen raad waarheen iedere gilde hare afgevaardigden zendt. Het Algemeen Verbond is verdeeld in « Vlaamsch Verbond » en « Fédération Walonne » wederzijdsche vertegenwoordiging der Vlaamsche en Waalsche gewesten.

Andere genootschappen beoogen de geestesontwikkeling der leden, die zich bij de eene of de andere aansluiten, waarvan de strekking voor hen den meesten aantrek bezit. In de vergaderingen wordt door een der leden of door eenen vreemden voordrachtgever een onderwerp behandeld, dat nadien in de meeste kringen, door de leden wordt besproken. Wij vinden onder andere in die soort : Het taal- en letterlievend genootschap Tijd en Vlijt, de Sprekersbond, l'Emulation, het Rechts-

genootschap, le Cercle d'Histoire, le Cercle des Electriciens, la Société Médicale, enz.

Eindelijk, zijn er kringen, die steunen op Godsdienst en liefdadigheid, zooals het St Thomas genootschap, de Avondschool voor Volwassenen, enz. Daar dusdanige instellingen hunne gelijke bezitten in het gewoon leven, acht ik het overbodig er verder over uit te weiden.

Dit is het studentengenootschap van heden.

Wat was het in de Oude Hoogeschool?

IIe Deel : Het genootschap der Turnhoutsche studenten in de Oude Hoogeschool.

In de oude Hoogeschool bestonden destijds een groot getal vereenigingen.

« De Hoogeschool, schrijft wijlen Kanunnik Reusens, was verdeeld in vier natiën, waarvan de samenstelling gesteund was op de nationaliteit. Er bestonden : de natiën van Brabant, Frankrijk, Vlaanderen en Holland. » (1)

De grondregel der verdeeling was dus dezelfde als die der gouwgilden, buitendien, dat de natiën meer omvang hadden dan de gilden.

Er bestonden ook kleinere genootschappen waarvan de leden afkomstig waren van één stad of van één streek, door de natie inbegrepen. Het doel dezer kringen was een nauw verbond tusschen de leden daarstellen, de geboortestreek doen herinneren en gemeenlijke betrekkingen tusschen de leden onderhouden. (2) De Boekerij der huidige Hoogeschool bewaart verscheidene in folios betreffende die genootschappen. (3)

De kring der Antwerpenaars (congregatio prae nobilium ac doctissimorum juristarum Antverpiensium Lovanie) werd verklaard door Laloire en Wils wijdde zijne pen aan den kring der Kempische Godeleerden (congregatio dominorum theologorum campiniensium).

(1) REUSENS. — *Actes ou procès verbaux des séances tenues par le conseil de l'Université de Louvain I.* p. 2/3.

(2) LALOIRE. — *l'Union des Etudiants Anversois à Louvain.* Anvers. 1899, p. 3.

(3) WILS. — *La Congrégation des Théologiens Campinois de l'ancienne Université de Louvain.* Louvain 1905, p. 6, note (1).

De E. H. Jansen in zijn « Turnhout in het verleden en het heden » gewaagt van het boek der Turnhoutsche geestelijken in Leuven (Liber congregationis Ecclesiasticae.)

Het genootschap der Turnhoutsche studenten (Congregatio oppidis ac municipii Turnholtani), mag gerekend worden bij soortelijke instellingen.

Onze studentenkring heeft een oud in-folio nagelaten, in leder gebonden en gansch in het latijn opgesteld. Het boek bevat verschillende afdeelingen.

1° Eene Hernieuwing van het Genootschap op 10 Febr. 1690 : Renovatio Congregationis Turnhoutanae.

2° De standregels.

3° Verordeningen voor algemeen nut van het genootschap.

4° Het wapen van het genootschap.

5° Eene lijst der leden van af 1679 tot 1796 (ontbinding door afschaffing der Hoogeschool).

1° *De Hernieuwing of renovatio.*

Hernieuwing zegt dat het genootschap vroeger bestond, en indien wij de lijst der leden raadplegen, zien wij dat de eerste inschrijving van 1679 dagteekent. Het genootschap zou dus in 1679 ontstaan zijn. De Hernieuwing is een oproep tot eendracht en wederzijdsche vriendschap. Men betreurt zekere scheuringen in het genootschap ontstaan en men maant de leden aan, ze te herstellen. De Hernieuwing werd naar allen schijn door de leden gestemd, gelijk de andere besluiten door het genootschap genomen.

2° *De standregels.*

Ik wil slechts de voornaamste verklaren.

Om lid te worden moet men twee stuivers betalen, student zijn en van Turnhout of het omliggende afkomstig.

Bestuur en kiezing : Aan het hoofd staat een Decanus (voorzitter) bijgestaan door een Fiscus (schatbewaarder). — Beide ambten veranderen van titularis alle drie maanden, bij kiezing met meerderheid van stemmen.

De Fiscus ontvangt uitleg en boeten. Hij heeft het geldelijk beheer van het genootschap, maar bij zijn aftreden geeft hij rekening.

Vergaderingen : Er is eene maandelijksche vergadering op den dag gesteld door Decanus of Fiscus. Een uitleg wordt betaald en op alle afwezigheid zonder wettige reden staat eene boet van 3 duiten.

Alle slechte klap of twistrede is ten strengste verboden, op boet van 1 stuiver. Om alle twisten te voorkomen is het verboden te rooken of te spelen met kaarten of anderszins, op boet van 3 duiten. — Leden die elkaar vijandig zijn worden niet toegelaten in de vergadering, vooraleer zij verzoend geraken en indien een lid afwezig is omdat hij niet overeenkomt met een ander, hij betaalt èn den uitleg èn de boet. Het is streng verboden vrouwen of krijgslieden in de vergadering te leiden. Alle overdaad in drinken is streng verboden. — Wat besloten wordt, moet geheim blijven onder de leden op boet van 8 duiten. — Niemand mag na half zes vergaderd blijven op boet van 3 duiten.

Feestmalen : Er zijn jaarlijks twee feestmalen : het een met vastenavond, het ander gedurende het studiejaar in den termijn voor het herfstverlof, of op den dag van Turnhoutsch kermis, of, op eenen dag door den Decanus gesteld.

Lijkdiensten voor overledenen : Bij het afsterven van een lid, gebeurt er een lijkdienst. Al de leden moeten er tegenwoordig zijn op boet van 10 duiten ; wie na het evangelie in de kerk komt, betaalt 3 duiten. Jaarlijks, rond Allerzielen, wordt een dienst gedaan voor de afgestorvene leden van het genootschap.

Laatste verordening : Elk uittredend lid moet het genootschap deftig verlaten en zijne medeleden op eene drinkpartij uitnoodigen. Zooniet, wordt in de lijst, bij zijnen naam gevoegd dat hij ondankbaar vertrok. Ook vinden wij eenigen die aldus werden geschandvlekt, onder andere :

D. Cornelius Proost, ex Gierle-ingratissimus abivit. 1769. Dom. Michael Pellens, ex Ryckevorsel-Castrensis-ingratis abivit. 1774.

Dom. J. Baptista Van Pelt, Turnholtanus-suo tempore decanus ingratius dicescit, enz.

3° *Verordeningen voor algemeen nut van het Genootschap.*

De in-folio bevat 4 verordeningen. — Drie manen de leden aan tot eendracht en inwendige tucht : Ik besluit daaruit dat zoowel door toedoen van vreemden als door toedoen der leden, het genootschap moeilijke oogenblikken beleefde. — Al die

besluiten werden door de vergaderde leden genomen, geen door den raad. Hetzelfde geldt voor de vierde verordering die de lijkdiensten betreft.

Ziehier de beknopte inhoud der verordeningen :

a. Algemeene verordering — 4 aug. 1716.

Inhoud : Het getal leden vermindert omdat eenige afgescheurde, de nieuwgekomen studenten alias de schachten van het genootschap af houden. Jaarlijks zal men in September vergaderen, om leden aan te duiden, die de schachten zullen aanwerven voor het genootschap.

b. Verordering van 22 juni 1776.

Inhoud : De standregels zijn miskend. — Om dit te vermijden, zal op den dag der driemaandelijksche kiezing, lezing worden gegeven van de standregels, door den Fiscus op boet van 1 stuiver.

c. Verordening zonder jaartal.

Inhoud : Het getal leden vermindert alweer. Andere Kempenaars, chismatiekers genaamd, lokken in hun genootschap de studenten, welke het Turnhoutsch genootschap met recht mag aanwerven. — Daarom noemt men de gemeenten op, waarover ons genootschap regeert : het zijn Weelde, Raevels, Merxplas, Rethy, Baerle, Poppel, Gierle, Hoogstraaten, Ryckevorsel, Aerdendonck, Thielen, Lichtaert, Meir, Kerlaer (?), Meerle, Vosselaer, Beers, Lille, enz. — Natuurlijk buiten Turnhout zelf.

d. Algemeene verordingen van 13 januari 1783.

Inhoud : De afgestorvene leden worden meer en meer vergeten. Daarom zal er eene mis worden gelezen, ten tijde der twee jaarlijksche feestmalen, met verplichte bijwoning der leden op boet.

4º *Het wapen van het genootschap*.

Het wapen voert de kleuren van Turnhout fantasistisch afgebeeld en dat wij aldus verklaren : een zilveren paal met drie hemelsblauwe banden gestreept, dit alles op zilveren grond. De schild is bekroond en door twee palmtakken omkranst.

5º *De lijst der leden van af 1679 tot 1796. (ontbinding)*.

Vele namen zijn waarlijk op kundige wijze geteekend : er zijn hoofdletters, omlijstingen, tekeningen, ja zelfs waterverfschilderingen, die merkwaardig opgemaakt zijn en echte meesterstukken van geschrift en tekening daarstellen. De namen zijn

in het latijn opgenomen ; bij velen staat eene tekening of eene nota die vermeldt in welke pedagogie de student te Leuven verbleef. De woorden Porcensis, Liliensis, Falconensis en Castrensis, bedoelen de colleges van het Verken, de Lelie, de Valk en het Kasteel. Eene aantekening vernoemt bij vele namen, de verdere loopbaan en het jaartal van de dood.

Eenige leden, om hun merkwaardig leven of om eene bijzondere onderscheiding, dienen hier vermeld te worden. — Zoo vinden wij :

Ambrosius Hendrickx van Rethy ; primus van Leuven in 1696.

Jan Sanen van Turnhout, 1721 ; lid van den Hoogen raad van Brabant.

Walterus De Wilde van Turnhout ; lid van den Hoogen raad van Brabant.

Jacobus Verboven van Beersse ; provisor en abt te Averbode, in 't jaar 1782, den 28 september ; stierf in 1796.

Goswinus de Fierlant van Turnhout ; lid in 1752, voorzitter van den Hoogen Raad van Mechelen, afgevaardigde van den Haag, onder Leopold II, Keizer van Oostenrijk, in 1791.

Jacobus Bosch van Turnhout ; lid in 1757, primus van Leuven.

Franciscus de Fierlant van Turnhout ; lid in 1762, Schatbewaarder te Brussel en daarna lid van den Hoogen Raad van Brabant.

Joannes van Hooghten van Gierle, uit de pedagogie van het Verken ; lid in 1775, decanus in zijnen tijd. Gaat naar Weenen, komt weer als leermeester van Karel, zoon van Keizer Leopold.

Willem de Fierlant van Turnhout ; lid in 1782, schepen van Brussel.

Walterus Van Genechten ; lid in 1791 en primus van Leuven, later voorzitter der rechtbank van Turnhout.

Petrus de Nef van Gierle ; uit de pedagogie van het Verken, stichter der latijnsche scholen in Turnhout en laatst ingeschreven lid van het genootschap.

Dit is al wat mijn oud boek opleverde, Het zegt ons hoe het genootschap samengesteld is, maar van het eigenlijk leven der studenten, van hunne vermaaken, van hunne feesten, weten wij niets. Zeker is het, dat de oude studentenziel voortleeft

in de Hedendaagsche Hoogeschool en dat de huidige studenten een gedacht kunnen geven van het vroegere bestaan. Om dat studentenleven te verstaan, om het te zien in zijne dartele vrolijkheid, gaat naar Leuven op den jubeldag eener gouwgilde en plaatst u op den doortocht van den stoet. Ik wensch u een schoone dag, met blauwe lucht en klare zonneschijn. Bij de vrolijke tonen der muzikanten, afgewisseld door de dreunende galm van een studentenlied, gaat de feestvierende jeugd voorbij; de veelkleurige gildevanen klapperen met al hun rood, blauw, groen en geel, in het helder zonnegoud dat in hunne plooien glanst; mutsen en hoeden worden gezwaaid boven de juichende hoofden. Ja, waarlijk heerscht de student in de Hoogeschool op die dagen, alles leeft, waar hij leeft, alles zingt, waar hij zingt. En gij zult misschien begeesterd blijven staan na den doortocht, terwijl de krachtige tonen van den Vlaamschen Leeuw in de verte wegsterven. Die blijde stoet, dat was de student die voorbij ging, de student zooals hij altijd leefde aan de Hoogeschool, en gij hebt een stonde met de jubelende knapen geleefd, gij hebt gevoeld wat zij gevoelen, en van nabij gezien wat de studentenziel is en wat ze altijd geweest is aan de Leuvensche Hoogeschool.

Aanhangsel. (1)

Renovatio Congregationis Turnhoutanae Anno 1690 10 Februarii

Cum amicitie causa nobis calamum scriptura aptum prebeat, amicitie cogat, plurimosque ab hac nostra congregatione degenerantes advertamus, hanc nostre restorationis experimus, ut amicitie cupidi eosdem in nostram amicitiam accersitos volumus, et ut maculam concordie inustam exuramus, nos illud antiquum commune dictum movet: Concordia res parve crescunt, discordia res maxime dilabuntur, sed quid nostros animos admiratione afflit, regna evertit discordia: quidni in nostram cngrgatio-

(1) De inhoud van het boek der studenten werd letterlijk opgenomen zonder enige verbetering.

nem nullo amicitie fundmto innixam varijs discordie telis impingere potuit: sed, heu, dolemus vexillum tot virtutibus onustrum tantaque doctrina nobilitatum infelici casu depdtum sub go o nullos studio insignissimos ingenioq fretos militantes plerimus eormq. nomina hic adjicienda esse o arbitramur, cuius si raonem expectamus in promptu dabimus, ne error irreperet, cum multa horum nomina extra houm memoriam sint, oia inscripta nulla facultas daret, nos ergo patriotarum amore accensi, et Libri, go casu, poditi inscij novum amicitie vexillum redintegrare volumus oes sub nostra ditione degentes ad hoc amicitic theatrum invitamus.

Statuta Sive Leges Congregationis

1.

Quisquis sese ad hanc nostram congregationem admittendum praebuerit solvet Duos Solidos Dno Fisco quosque Debite expendet in usum ejusdem congregationis reddetq, rationem Dum e renovatio magistratus sub poena 14 assii.

2.

Singulis autem mensibus habebitur congregatio Die a Dno Decano sen Fisco indicata. Si quis autem sese absentaverit sine legitima et naria quidem causa ad sex asses statim solvendos mulctabitur, et insuper tenebitur ad partem suam expensarum solvendam, ac si adfuisset.

3.

Singulis autem 3bus mensibus fiet renovatio magistratus elegendo Dnum Decanum et fiscum qui eligentur plurimorum votorum suffragiis a Dno Decano colligendis clausis sceducis: si quis negaverit Dare votum suum ad tres asses tenebitur, logici esse non possunt simul Decanus et Fiscus, sed cum phisico Fiscus ttum nisi phisicus nullus esset.

4.

Si quis autem in congregatione tempore quo sunt congregati confratres inhoneste loquatur vel honestas quovis modo offenderit aures, litigando vel alium offendendo aut riscas excitet ad solidum absque ulla dissimulatione statum solvendum tenebitur. Si autem caruerit pecunia sequenti vice sub poena trium assium solvet.

5.

Ut autem evitetur ois origo riscarum interdicimus omnibus et singulis congregationis nostræ omnem usum tabacis fumacis. Lusum chartarum pictarum, alearum et similium, qui autem contravenerit ad tres asses sine dilatione solvendos cogetur. Dominum Decanum (quo absente) Dominum Fiscum plenam habere potestatem dispensandi in oibus, volumus.

6.

Dicta Congregationis vel facta aut resoluta sileri volumus extra eam, sub poena 8 assium si quis deprehensus fuerit contravenisse.

7.

Quocumvis loco aliquis e nostra congregatione vitam cum morte commutaverit quantocujus fiat sacrum in animæ ejusdem Refrigerium, præsentibus oibus sodalibus sub multa 10 assium, si sese aliquis absentaverit qui post evangelium venerit ad 3 asses statim solvendos tenebitur aut ad celebrationem alterius sacri tenebuntur altro die eorum expensis.

8.

Si quosdam inimicos esse confratres constet oes destruere inimicitiam studebunt. Si vero inimici perseveraverint, tamdiu e congregatione excludentur donec reconciliati fuerint. Si autem sese inimici absentaverint solvent tum mulctum tum expensas quisq. suam partem ante dictam.

9.

Volumus etiam neminem confratrum post medium 6 tae congregationis titulo manere in loco statuto sub poena 3 ium assium.

10.

Annuatim volumus fiat sacrum pro confraternitatis nostræ defuncti idq. circa festum oium fidelium defunctorum cui oes interesse tenentur sub mulcta dicta regula 7 tima.

11.

Maxime prohibemus oem excessum in bibendo invicem ad haustos illicitos provocando aut sanitam. bibendo, sed quisq.

ad libitum bibat erit annuatim bis Hempodium, semel dubus bchanalium et semel mediate aute vacantias autumnal vel dominica post 15 augusti die encoeniarum turnholti, qua die impedita die alia a Dno Decano determinanda : item volumus ut ois discedens relinquens philosophiam honeste semel excipiat consodales die ad bibitum o impedita. Si autem hoc facere denegaverit post nomen ponatur ingratus abivit.

Ita statutum et Decretum per universam congregationem turnholtanam

Signat.

Mandatum Perpetuum

Cum videamus in dies congregationem nostram labefactari atque numerum sodalium quotannis mirum in modum minui idq. ob aliquorum quorumdam rebellium impudentiam qui a nostra congregatione declinarunt quiq. singulis anis logicos inscientes ad se pertrahunt exacte mandamus ut circa mensem septembbris quotannis statuantur a qui advertentes patriotas quos viderint ad hunc nostrum cœtum invitent quiq. ad illud sese esse statutos declarant et alias audiendos o u persuadeant

actum 4 ta augosti 1716.

Mandatum

Perceptis non semel querelis de vitiis nostra in congregatione subrepentibus, suspicionem movemus, id forte ex ignorantia legum, et mulctorum defectione originem ducere ; quare, defectus omnes cum abolitos velimus, mandamus, ut Singulis 3bus mensibus, idq. eo die, quo fiet electio novi Dni Docani, per fiscum leges coeteris prolegantur ; quorum executio ut diligentius fiat, volumus, mulctam unius solidi incurvant tum Dom. Decanus, tum Fiscus ; quorum ut pote curæ salus congregationis plurimum commendata est, si mandato huic contraveniri passi fuerint.

Consentient et signant nostri temporis consodales

Loco † sigillii.

Datum die 22 junii anno 1776.

Cum siegulis annis consodalitatem congregationis debilitari ac minui experiamur, quod, ut remur, originem duxit ex ignorantia pagorum nostra sub ditione degentium etiam exinde quod

cœteri Campini, uno ut ita dicam Schismatici, qui ut sibi ipsis dominatione gauderent ab hac nostra congregacione degenerarunt et annuatim patriotas nostras penitus inscios cuiusdam congregationis sint consortes ad suam consodalitatem vi pertrahere annitantur, quem in finem consultum diximus, omnes pagos vere sub ditione Turnholtana degentes, enumerare, et tandem ut supra de mandato perpetuo, etc.

1 Weelde	7 Arendock	13 Meerle
2 Raevels	8 Gierle	14 Rykevorsel
3 Merxplas	9 Thielen	15 Hoogstraeten
4 Rethie	10 Lichaert	16 Vosselaer
5 Baerle	11 Meir	17 Beers
6 Poppel	12 Kerlaer	18 Lille, etc.

Cæterique pagi nostræ diæcessis nobis incogniti qui neendum aluere philosophos.

Mandatum Perpetuum

Experimur quotidie sodalium defunctorum magis ac magis fieri immemores, qui, olim viri tam præclara doctrina, cæterisque virtutibus insignissimi, preces nostras enixe efflagitant, quorum nos fraterno amore accensi posteriores supplice precamur ut saltem eo tempore quo nobis erit Hempodium, seu ut ita dicam in Dmis, quod est, (ut Lege 12) fiat sacrum, eorum in refrigerium, cui consodales omnes interesse tenentur, sub mulcta (ut Lege 7 ma) ut nos non solum vivi ast etiam consodales defuncti, sua quadam nostrorum participatione gaudeant tandem quæ sacra volumus fiant a nostris patriotis illis autem defientibus, ab alio quodam R. R. Magistrati Beneplacito, quem hoc potissimum cura defunctorum in refrigerium manet.

Ita statutum atque decretum per omnes sodales anni 1783
13 januarii.

Quod signat. R. D. Magistratus.

JOES LUYKK
Decanus.

CHRISTIANUS HAVERMANS
Fiscus.

Lijst der Leden

1679	D. Jodocus Colen, Turnhoutanus	I
»	Joannes Swinnen, Turnhoutanus	2
»	Cornelius Van Broeckhoven, Turnhoutanus	3
»	Joannes Pauly, Turnhoutanus	4
»	Joannes Bta. Diels, Turnhoutanus	5
»	Guilielmus Claessens, Turnhoutanus	6
»	Antonius Briat, Turnhoutanus	7
»	Joannes De Wilde, Turnhoutanus	8
»	Antonis Kelders, Weldensis	9
»	Adrianus Van der Borst, Turnhoutanus	10
»	Franciscus Pauly, Turnhoutanus	11
»	Joannes Bta Ringuet, Turnhoutanus	12
1692	Aegiduis Meys, Turnhoutanus	13
»	Laurentius Van der Vloet, Baerlensis	14
»	Cornelius Claessens, Turnhoutanus	15
»	Josephus Van den Salvelcuyl, Turnhoutanus	16
»	Michael De Neus, Turnhoutanus	17
»	Ghuielhelnius Diels, Turnhoutanus	18
»	Joannes Bta Maes, Turnhoutanus	19
»	Augustinus Noydens, Gilensis	20
»	Joannes Bta Timmermans, Arendonckanus	21
»	Nicolaus Slaets, Turnhoutanus	22
»	Joannes Dens, Weeldensis	23
»	Joannes Bta Moons, Turnhoutanus	24
»	Petrus Peetermans, Turnhoutanus	25
»	Joannes Bta Colen, Turnhoutanus	26
»	Adrianus Van Herck, Arendonckanus	27
»	Cornelius Van Schoonewinkel, Turnhoutanus	28
»	Cornelius Slaets, Turnhoutanus	29
»	Petrus Loons, Turnhoutanus	30
»	Adrianus Crols, Turnhoutanus	31
»	Guilielmus Hendricx, Turnhoutanus	32
»	Carolus Wijngarts, Turnhoutanus	33
»	Michael Hoevenaers, Turnhoutanus	34
»	Guilielmus Van den Plas, Turnhoutanus	35
»	Martinus Stevens, Turnhoutanus	36
»	Jacobus Scrijvers, Turnhoutanus	37

D.	Cornelius Dickens, Weeldensis	38
»	Jacobus Van Endoven, Weeldensis	39
»	Joannes Kelders, Weeldensis	40
»	Ambrosius Hendrickx, Rethensis, Primus Lovaniensis, anno 1696	1
»	Franciscus Diricx, Turnhoutanus	2
»	Guilielmus Sinnich, Turnhoutanus	3
»	Lambertus Mertens, Rethensis	4
»	Guilielmus Poot, Turnhoutanus	5
»	Simon Aegidij, Rethensis	6
»	Antonius Thijs, Rethensis	7
»	Adrianus B. Herry, Turnhoutanus	8
»	Andreas Van Trier, Turnhoutanus	9
»	Joannes Hendrix, Rethensis	10
»	Nicolaus Joossens, Turnhautanus	11
1702	D. Hendricus Aerts, Turnhoutanus	12
»	Joannes Reys, Baerlensis	13
»	Joannes Gilis, Baerlensis	14
1703	D. Michael Zacharias, Arendoncanus	15
»	Nicolaus Fr. Pauly, Turnhoutanus	16
»	Antonius Swinnen, Turnhoutanus	17
1704	D. Joannes Ant. Van Heyst, Turnhoutanus	18
»	Joannes Slaets, Turnhoutanus, 2dus Lovaniensis et professor in Castro	19
»	Melchior Hessels, Turnhoutanus	20
1706	D. Joannes Van Cannaert, Turnhoutanus	21
»	Joannes Bta Van den Eynde, Turnhoutanus	22
»	Marcus Robert, Turnhoutanus	23
1707	D. Balthazar Slaets, Turnhoutanus	24
»	Petrus Molemaeckers, Girensis	25
»	Joannes Bta Van den Wouwer, Turnhoutanus	26
»	Egidius Fran. Govaerts, Turnhoutanus	27
»	Josephus Aerts, Turnhoutanus	28
1708	D. Ambrosius Lenaerts, ex Merxplas	29
»	Henricus Bedijx, Turnhoutanus	30
»	Antonius Vloers, Turnhoutanus	31
»	Cristianus Van Trier, Turuhoutanus	32
1709	D. Geerardus Jansens, Turnhoutanus	33
1710	D. Petrus Pauly, Turnhoutanus	34

1711	D. Fredericus Vloers, Turnhoutanus	75
»	Ludovicus Vueghs, Turnhoutanus	76
»	Antonius Van den Eynden, Turnholtanus	77
»	Joannes Hendricus Snadts, Turnholtanus	78
»	Petrus Van Gestel, Turnholtanus	79
»	Josephus Ignatius Willem, Turnholtanus	80
1712	D. Joannes Fras Thijs, Turnholtanus	81
Praen.	D. Petrus Van den Broeck, Turnhautanus	82
D.	Norbertus Bols, Weeldensis	83
»	Petrus Versteylen Turnhoutanus	84
»	Petrus Henricus Van Seyen, Turnhautanus	85
Praen.	D. Goswinus Van den Broeck, Turnhoutanus	86
D.	Antonius Van Immerseel, Turnhoutanus	87
»	Henricus Aerts, Arendoncanus	88
»	Josephus Van Engelen, Turnhoutanus	89
1716	D. Henricus De Roy, Weeldensis	90
»	Joannes Antonius Van den Eynde, Turnhoutanus	91
»	Reynerus Schoutens, Turnhoutanus	92
»	Antonius Spilmaeckers, Arendoncanus	93
1717	D. Petrus Claessens, Turnhoutanus	94
»	S. Frans Weynarts, Arendoncanus	95
»	Hubertus Walt. Vloers, Turnhoutanus	96
1718	D. Franciscus Van Deuren, Turnholtanus	97
»	Henricus Vloers, Turnholtanus, Secretarius Turn. obiit	98
1719	D. Joannes Dens, Arendoncanus	99
»	Joanes Baptia Dickens, Weldensis	100
»	Massellus Arnoldus Verhaecht, Turnhoutanus	101
1721	D. Joannes Baptista Van Gastel, Turnholtanus	102
»	Joannes Noydens, Girensis	103
1723	D. Carolus Josephus Lombaerts, Turnholtanus	104
1724	D. Augustinus Plasmans, Turnholtanus, obiit 1755	105
»	Joes Baptia Sanen, Turnholtanus 6tus imæ Lineæ, postea factus conciliarius Supremæ Curiæ Brabantiae	106
»	Walterus Guilielmus De Wilde, Turnhoutanus. Factus Conciliarius Supremæ Curiæ Brabantiae	107
1725	D. Jacobus Wouters, Turnholtanus	108
»	Augustinus Vermeulen, Turnholtanus	109

1726	D. Simon Castelyns, Turnholtanus	110
	» Joannes Claessens, Weldensis	111
	» Arnoldus Van Eyck, Turnholtanus	112
	» Joannes Carolus Cremers, Turnholtanus	113
1727	D. Laurentius Jacobus Van Broeckhoven, Turnholtanus	114
	» Joannes Luyckx, Turnholtanus	115
	» Egidius Guilielmus Reyns, Turnholtanus	116
1728	D. Antonius Van Eyck, Turnholtanus	117
	» Joes Vueghs, Turnholtanus	118
1729	D. Michael Josephus Lombaerts, Turnhautanus	119
	» Nicolaus Jos Van Scaluijnen, Turnhautanus, obiiit 1768	120
	» Ludovicus Dirckx, Turnhautanus	121
	» Henricus Van Opstal, ex Thielen	122
1730	D. Petrus Hubertus Voets, Turnholtanus	123
	» Antonius Josephus Plasmans, Turnholtanus	124
	» Joes Bapta Reyns, Turnholtanus	125
	» Jacobus Robert, Turnholtanus	126
	» Petrus Sips, Turnholtanus	127
1731	D. Ludovicus Lombaerts, Turnholtanus	128
	» Matthias Loodts, Turnholtanus	129
	» Petrus Snijders, Turnholtanus	130
1732	D. Jacobus Josephus Van Alphen, Turnholtanus	131
1733	D. Cornelius Antonius Voets, Turnholtanus, obiiit 1759	132
	» Henricus Vergouwen, Hoogstratanus, obiiit pastor in Herenthal	133
	» Petrus Josephus Baetens, ex Lichtaert	134
1734	D. Jacobus Verheyen, Weeldensis	135
	» Adrianus Franciscus Rommens, ex Meir. In abbatia de Postel, pastor in Meir	136
	» Franciscus Van Gorp, Turnholtanus	137
1735	D. Andreas Plasmans, Turnholtanus	138
	» Adrianus Lemnius, ex Poppel	139
	» Joannes Franciscus Schats, Hoochstratanus	140
	» Petrus Hubertus Philippus Van den Broeck, Turnholtanus (Valk)	141
1736	D. Petrus Ludovicus Robert, Turnholtanus	142
	» Joes Bapta Franciscus Cleymans	143
	» Balthazar Sanen, Turnholtanus	144

	D. Petrus Dirckx, Turnholtanus	145
	» Josephus Petrus De Nys, Turnholtanus (Valk)	146
	» Joes Franciscus Hoevenaers, Turnholtanus. Pastor prope Gandam	147
	» Henricus Plasmans, Turnholtanus	148
	» Jacobus De Jonch, Hoogstratanus	149
1737	D. Adrianus Diels, Turnholtanus	150
1738	D. Ludovicus Sanen, Turnholtanus. rimus 3 tiæ Lineæ	151
	» Nicolaus Franciscus Pauly, ex Berlaer	152
	» Jacobus Josephus Vergouwen, Hogestratanus	153
1739	D. Joes Josephus Bols, Turnholtanus	154
	» Joes Josephus Larien, Arendoncanus	155
	» Augustinus De Wilde, Turnholtanus	156
	» Petrus Josephus Wuyts, Rethensis	157
1740	D. Petrus Antonius Van den Oever, ex Ravels	158
	» Joes Jacobus Van Huffel, Turnholtanus, Pastor in Pulderbos	159
	» Joes Van Asten, Turnholtanus, pastor, obiiit 1791	160
	» Antonius Verhijde, Weeldensis	161
1743	D. Joannes Michael Lokermans, Turnholtanus	162
1744	D. Jacobus Van der Sanden, Turnholtanus	163
	» Joannes Franciscus Peeters, Turnholtanus, vice pastor in Borgt; postea vice pastor in Begginario Turnholti; jam Capellanus insignis ecclesiæ Dni. Petri Turnholti 1770	164
1745	D. Franciscus Cornelius De Bie, Turnholtanus	165
	» Guillielmus Van Engelen, Turnholtanus, fuit pie in 2da lia	166
1746	D. Joannes Antonius Dirckx, Turnholtanus	167
	» Petrus Fijen, Turnholtanus	168
1747	D. Joannes Josephus Robert, Turnholtanus	169
	» Joannes Franciscus Aerts, Turnholtanus	170
	» Petrus Mertens, Turnholtanus	171
1748	D. Petrus Cornelius Dommelaus, Turnholtanus	172
	» Petrus Gillis, ex Merxplas, 4tus academicus, pastor in Thielen.	173
1749	Praen. D. Norbertus Josephus Bols, Turnholtanus	174
	D. Petrus Hubertus Van Dun, Turnholtanus, pastor in Endert (?)	175

D. Fran ^c iscus Bols, Weeldensis	176
» Jacobus Van den Elsacker, Hogestratanus	177
» Antonius Vloers, Turnholtanus	178
1751 D. Joannes Baptista Van Pelt, Turnholtanus. Suo tempore Decanus ingratus discessit	179
1750 D. Franciscus Egbertus Sprangers, Hoogstratanus, 4tus 2dac Lineæ	180
1751 D. Petrus Bruno Gerardi, Hoogstratanus	181
D. Georgius Vergouwen, Hoogestratanus. Pastor in Sonderhygen	182
1752 D. Martinus Vloers, Turnholtanus	183
Praen. Dns. Joes Bapta Bols, Turnholtanus	184
Dns. Melchior Hendrickx, Turnholtanus	185
Dns. Jacobus Verboven, ex Beerse. Provisor in Averbode, installatus Abbas die 28 7bris 1782. r. i. p. 1796	186
Praen. Dns. Goswinus de Fierlant, Turnholtanus. Praeses Curiae, Summæ Mechliniæ. Sub Leopoldo 2do romano imperatoris legatus Hagae Comitis (1791)	187
1753 D. Guilielmus de Jonghe, Hoogstratanus	188
» Jacobus Thijs, ex Beerse. Ingressus abbatiam de Postel	189
Dns. Jacobus Hermans, ex Beerse. Frater minor	190
1754 Dns. Petrus Schuermans, Hoogstratanus. Fuit vulgo in de kreits (?)	191
Dns. Petrus Van Ael, ex Beerse. Pastor in Merxplas et secretarius in Beers et Vosselaer	192
Dns. Theodorus Adriaenssen, ex Lille, vice pastor in Thielen ; anno 1792 vice pastor in Vlimmeren, obiit 1793	193
1755 Dns. Antonius Van Bedaff, Hoogstratanus, vice pastor	194
1756 Dns. Joannes Michilsen, Turnholtanus, pastor in Scherpenheuvel ibidem minister	195
1757 Dns. Adrianus Van Noye, Turnholtanus	196
Dns. Joannes Stuers, Turnholtanus	197
Dns. Jacobus Bosch, Turnholtanus. Primus Lovaniensis. Obiit professor in Castro (het Kasteel) Eodem anno quo fuerat factus pastor in Schaerbeek	198

1758 Dns. Joannes Luyckx, Turnholtanus, porcensis	199
Praen. Dns. Joes Hub. Van den Broeck, ex Gierle	200
Dnus. Cornelius Augustinus Van Alphen, Turnholtanus	201
1759 Praen. Dnus. Joes Carolus de Fierlant, Turnholtanus, suo tempore decanus (castrensis)	202
Dns. Joes Lud. Van Hulsel, Turnholtanus (castrensis) V. C.	203
Dns. Joes Bap. De Visser. Turnholtanus (castrensis). Canonicus Turnholtanus V. C.	204
Dns. Adrianus Van Hoof, Turnholtanus	205
Dns. Petrus Poels, Turnholtanus, V. P. obiit 8, 7bris 1777 (porcensis)	206
Dns. Petrus Clymans, Turnholtanus 6tus 3tiæ Lineæ pastor in Melsbroek	207
Dns. Francis Luyckx, Turnholtanus, porcensis	208
Dns. Josephus Stuers, Turnholtanus, 4tus 2dæ Lineæ	209
Dns. Josephus Van Giersberghen, Turnholtanus, Frater minor	210
1760 Dns. Cornelius Adriaenssen, Turnholtanus porcensis	211
D. Petrus Hubertus Van Lissum, Turnholtanus, castrensis. Pastor in Beerentrecht	212
» Walterus Verhaeght, Turnholtanus liliensis. Ingressus abbatiam de Averbode ; factus ibidem provisor	213
Dns. Petrus Nicolaus Josephus Stefanus Druyts, ex Gierle, porcensis. Obiit vice pastor in Meerbeeck.	214
1762 Dns. Joannes Baptista Loyens, Turnholtanus castrensis, medicinæ licenciatus practicam Turnholti	215
Dns. Guilielmus Dirickx, Turnholtanus, castrensis	216
Praenobilis Dominus Franciscus de Fierlandt, Turnholtanus. Thesaurarius Bruxellis ; postea Conclaliarius Suprimæ Curiæ Brabantiaæ	217
Praen. Dominus Joannes Vloers, Turnholtanus, juris utriusque licentiatus	218
1763 Dominus Norbertus Sneyden, Turnholtanus. Vice pastor Antwerpiæ ; pastor in hospitali Turnholti et canonicus divi. Petri ibidem	219
Dominus Cornelius Huysmans, Turnholtanus. Fuit 4omus 2dæ Lineæ Divi Augustini ordinis frater ; pastor Nimwegiaæ	220

Dominus Franciscus Cornelius Van Bedaff, Hoog-	
tranus. Promotus vice pastor in veteri Turnholto	221
Dominus Petrus Joseph Hanegraeff, Hoogstratanus.	
Decanus in capitulo de Hoogstraten	222
Dominus Joannes Franciscus Marteau, Hoogstratanus.	
Canonicus Liræ	223
1764 Dominus Cornelius Proost, ex Gierle, ingratissimus	
abivit	224
Dominus Hubertus Gerardus Swaan, Turnholtanus,	
6tus inter Academicos pastor in Thielen	225
Dominus Cornelius Gerardus Sas, ex Merxplas. Suo	
tempore Decanus ; promotus in 2da linea	226
Dominus Joannes Franciscus Van Dael, Turnholtanus,	
pastor de Weelde	227
Dominus Franciscus Cleymans, Turnholtanus, suo	
tempore Decanus	228
Dominus Joannes Antonius Elen, Turnholtanus	229
Dominus Petrus Josephus Gerardus Hens, Turn-	
holtanis. Vice pastor Liræ ; nunc pastor in Stabroek	230
Dominus Joannes Baptista Diels, Turnholtanus, Secre-	
taris de Poppel et Weelde	231
Dominus Petrus Josephus de Visser, Turnholtanus	232
1765 Dnus. Petrus Josephus Dommelers, Turnholtanus. Pro-	
fessus in Abbatia de Averbode ; vice pastor	
obiit 1786	233
Dominus Jacobus Joannes Hanegraef, Hogestratanus.	
Suo tempore Decanus pastor in Hoevene	234
Dominus Augustinus Guilielmus Thomas De Visser,	
Turnholtanus	235
Dominus Josephus Gerardus Van Hulsel, Turnholtanus.	
Suo tempore Decanus Promotus in 3tia Linea.	
Provisor in Averbode ; postea in Abbatia vulgo	
Keyzersbosch in Prussias	236
1766 Dominus Cornelius Mertens, Turnholtanus, Vice pastor	
Liræ ; postea canonicus Turnholti	237
Dominus Franciscus Sips, Turnholtanus, promotus	
in 3tia La	238
Dominus Petrus Joris, Turnholtanus, ingressus in	
Corsendonck	239

Dominus Augustinus Josep. Dierickx, Turnholtanus	240
1767 Dominus Joannes Walterus Van Lissum, Turnholtan-	
nus, castrensis, pastor in Beirentrecht	241
Dominus Henricus Sips, Turnholtanus, vice pastor in	
Brockom	242
Dominus Marcellus Hubertus Van Eyck, Turnholtanus.	
Pastor in Vorselaer bij Herenthals	243
1768 Dominus Paulus Antonius Franc. Potdor, Turn-	
holtanus	244
Dominus Corn. Engelen, Turnholtanus. Promotus in	
Academicos, pastor in Ilverzeel (?) in Wasia	245
Dominus Franç. Antonius Verellen, ex Lille. Factus	
vice plebanus Lyræ ; jam pastor in Emmelem	
prope Lyram	246
Dominus Petrus Josep Smolderen, Gierlensis. Supprior	
et pastor in Postel ; postea vice pastor de Olmen,	
prior jam pastor in Arendonck	247
Dominus Joannes Proost, ex Vosselaer, vice pastor in	
Magerhalle	248
Dominus Joannes Mynendonck, ex Arendonck	249
Dominus Andreas De Visser, Turnholtanus, suo tem-	
pore Decanus	1770
1769 Dominus Joannes Baptista Dierickx, Gierlensis. Pro-	
motus in 2da La. In sacræ theologiae gradum	
Licentiae adeptus est hic 26 aprilis Aº 1780.	
Lector in Maldera ; via concursus factus pastor	
in Overeysche	251
1770 Dominus Adrianus Hanegraeff, Hogestratanus. Vice	
pastor in Soersel ; jam pastor in Stalle	252
Dominus Josephus Gerardi, Hogestratanus	253
Dominus Cornelius Jacobus Van Ael, ex Beersse,	
castrensis (kasteel). Capellanus divi Petri Turn-	
hautani capituli	254
Dominus Henricus Huygens, ex Welde castrensis	
5tus in 3tia Linea	255
1771 Dominus Franc. Walterus De Wilde, Turnholtanus,	
capellanus Sti Petri Turnholtani capituli ; nunc	
canonicus ibidem	256
Dominus Franciscus Vaas, Arendoncanus, liliensis	

(lelie). Ingressus abbatiam de Postel ; vice pastor in Arendonck ; postea cellier in Postel	257
Dominus Franciscus Felix Claessens, Arendoncanus. Falconensis (Valk), logicens ; castrensis (Kasteel) physicus. Promotus in 3 ^{ta} Linea. Factus pastor in Desschel 1783	258
1772 Dominus Joannes Josep : Reijns, Turnholtanus	259
Dominus Petrus Roevens, Turnholtanus	260
Dominus Jos : Van Mechelen, ex Meerle	261
Dominus Joannes Antonius Rieleir, Turnholtanus, Frater minor	262
1773 Dominus Henricus Cnaeps, Arendonckanus, castrensis	263
Dominus Josephus Van den Bergh, Turnholtanus, Castrensis. Vice pastor in Santhoven ; pastor in Hooyk	264
Dominus Joannes Franciscus Dierickx, Turnholtanus, Castrensis	265
1774 Dominus Joannes Baptista Gerardus, Hogstratanus, liliensis. Ingratissimus abivit	266
Dominus Joannes Baptista Dockx, Turnholtanus, castrensis. Ingressus Abbatiam de Tongerlo ; postea vice pastor in Roosendaal	267
Dominus Josephus Raphael Mersie, Turnholtanus, Castrensis	268
Dominus Cornelius Antonius Van Lissum, Turnholtanus, Castrensis. Francisci ordinis tertii frater	269
Dominus Michael Pellens, ex Rykevorsel, Castrensis. Ingratus abivit	270
Dominus Jacobus Druyts, ex Vosselaer, Porcencis. Promotus in 2da Lia. Factus theologus ; postea ingressus est Abbatiam S. Michaelis Antverpiæ. Vice pastor in Borsbeek ; jam vice pastor in Meir	271
1775 D. Joannes Gerardus Van Hooghten. Gierlensis. Porcensis. Suo tempore Decanus. Promotus in 1ma Lâ 3ius. J.U. Licentiatus die 16 Martii 1785. Igitur Viennam, postea rediit. Paedagogus Caroli filii imperatoris Leopoldi. Fuit etiam Consiliarius vulgo van de Kreits Turnholti (?)	272
Dominus Carolus Hermanus Josephus Thijs, ex Beersse, Liliensis. Ingressus Abbatiam de Tongerloo ;	

per duos annos fuit Romae ; provisor in Tongerloo	273
D. Cornelius Van Ael, ex Vosselaer. — Castrensis. Vice pastor in St Teunis vulgo	274
Dominus Carolus Diels, ex Vosselaer, Castrensis	275
Dominus Ignatius Van Lissum, Turnholtanus, Castrensis. Vice pastor Antverpiae Parochii Sti Jacobi. Obit 26 Martii 1830	276
1776 D. Franciscus Peeters, Turnholtanus (Falconensis). Suo tempore Decanus, Utriusque juris Licentiatus, 10 gbris 1783	277
D. Aegidius Vermeiren, ex Weelde. (Porcensis)	278
D. Lucas Jos : Wouters, Turnholtanus, obiit 1780	279
1777 D. Corn : Franc : Van de Goor, Turnholtanus (castrensis). Promotus 8 inter Academicos-Ingressus Abbatiam Tongerloensem Bollandista	280
1778 D. Carolus Josep : De Wilde. Turnholtanus. (Falconensis). Pastor in Millegem 1784	281
D. Petrus Franc. Van Pelt, Turnholtanus (liliensis). J.U. Licentiatus	282
D. Joannes Adrian. Aerts, Turnholtanus, obiit 1783 (porcensis)	283
D. Cornelius Andr. Knaeps, Turnholtanus (porcensis). Promotus 2 nd mus post Lineas. Ingressus Abbatiam de Tongerlo ; fuit Romae	284
1779 D. Joes. Leopoldus Pastijn. Turnholtanus (porcensis). Ingressus Abbatiam de Postel	285
D. Augustinus Van Hulsel, Turnholtanus (porcensis). Ingressus Abbatiam de Postel ; ibidem supprior, Vice pastor in Mille	286
D. Henricus Huybrechts, ex Meerle (porcensis). Promotus 2 nd us pos Lineas	287
1780 D. Paulus Eyskens, ex Gierle (porcensis). Ingressus Abbatiam Divi Bernardi ad Scaldim	288
1782 Praen. D. Guilielmus Maria Carolus de Fierlant, Turnholtanus (castrensis). J. U. Licentiatus, Scabinius Bruxellensis	289
D. Joes. Baptista Josephus Luyckx, Turnholtanus (porcensis). Suo tempore Decanus. Professus in	

Abbatia Ninoviensis Ordinis Praemonstratensis 1786. Obiit Decanus Ninoviae 18...	290
D. Franciscus Josephus Robson, Turnholtanus (falconensis).	291
D. Petrus Josephus Potdor, Turnholtanus (falconensis). Factus orator Lovanië	292
D. Christianus Havermans, ex Ravels (castrensis). Mediē Lic. obiit 1791	293
D. Franciscus Josephus De Bruckner, ex Gierle (porcensis). Theologus in Seminario Episcopali Antwerpiae; postea...	294
1783 Dominus Joes Bapta Engelen, Turnholtanus (castrensis). Vice pastor in Beginario Turnholano	295
D. Franc. Theodor : Liebrechts, Turnholtanus (castrensis).	296
D. Joes Bapta Balliu, Turnholtanus (porcensis). Suo tempore Decanus. Obiit in Revolutione Patriæ Ardennis 1790	297
D. Joes Bapta Van Bladel, Turnholtanus (castrensis) Promotus in 3tia Linea, Ingressus Abbatiam de Postel an ^o 1785. Vice pastor in Olmen; jam lector in Postel	298
1784 D. Martinus Stijnen, Turnholtanus (castrensis)	299
D. Joes Matthaeus Woestenborghs, ex Gierle (porcensis). Promotus 2dus in 3tia Linea	300
D. Joannes Dierckx, ex Gierle (porcensis). Promotus 12mus Academicus: ingressus Abbatiam de Averbode 1786. Obiit in Averbode superior ejusdem Abbatiae 18...	301
1785 D. Joes Bapta Haevermans, ex Gierle. Ingressus Abbatiam de Grimbergen 1786 (porcensis)	302
D. Joes Antonius Dockx, Turnholtanus (castrensis) Ingressus Abbatiam de Postel, Obiit pastor in Mierde (Holl.)	303
D. Joes Gerardus Renders, ex Tielen (castrensis). Carmelita Antverpiæ	304
1786 D. Fran. Anton. Van Gastel, Turnholtanus (castrensis) Ingressus Abbatiam de Postel	305

D. Joes Corn. Heyaerts, ex Vosselaer (porcensis). Ingressus Abbatiam de Averbode	306
D. Petrus Caeymaex, ex Thielen, castrensis pastor in Lichtaert	307
1791 Dominus Walterus Franciscus Van Genechten, Turnholtanus, Castrensis, Liliensis. Primus Lovaniensis, Laurea Doctrinae, Virtuti Laurea detur: His junctis gloria crescit	308
1787 D. Petrus Wijnants, Turnholti Arendonkanus (castrensis). Theologus Lovanii: Dum Tertiī ordinis Sti Francisci Frater, vulgo Missum	309
1791 D. Petrus Aug : Michielsen, Turnholtanus, Fiscus, Destructo a militibus austriacis Castro, primo anno Lilii Castrensis. Promotus 4tus in 2a Linea 1791	310
Dominus Franciscus Joseph Van Ael, Turnholtanus. Castrensis, obiit 1792	311
Dominus Martinus Joes Anton : Van Hal, Turnholtanus. Castrensis, obiit 25 8bris 1833	312
Dominus Petrus Franciscus Joosen, Turnholtanus standico porcensis. Suo tempore Decanus, 3is post Lineas	313
Dominus Jacobus De Noot, Hoogstratanus, castrensis. Orator Montis Acuti vulgo Scherpenheuvel	314
Dominus Dominic : Adrianus Laurentius Michielsen, Turnholtanus (castrensis)	315
1792 D. Nicolaus Joes Pauly, Turnholtanus, Castrensis. Theologus Antverpiæ	316
D. Adrianus De Lang, ex Poppel, Liliensis	317
D. Joannes Baptista Van Laer, Turnholtanus. Porcensis, obiit a ^o 1793	318
D. Adrianus Van Rooy, ex Ryckeversel. Castrensis	319
D. Josephus Judocus Balthazar De Visser, Turnholtanus	320
D. Joannes Baptista Valentijns, Turnholtanus. Theologus Antverpiæ	321
1795 Dons Theodorus Savelkoel, Turnholtanus. Castrensis	322
Dus Josephus Franc : Sas, Turnholtanus. Castrensis	323
1796 Dus Josephus Valentijns, Turnholtanus. Castrensis	324

Dus Petrus Paulus Van Dooren, Turnholtanus, Castren-	
sis	325
Dus Cornelius Josep : Soeffers, Turnholtanus, Castren-	
sis	326
Dus Petrus De Nef, ex Gierle porcensis	327

Lijst der Leden volgens de geboorteplaats

De cijfers verwijzen naar den algemeenen ledenlijst

Arendonck

- Aerts, 88
- Claessens, 258
- Cnaeps, 263
- Dens, 99
- Larien, 155
- Mijnendonckx, 249
- Spilmaeckers, 93
- Timmermans, 21
- Vaas, 257
- Van Herck, 27
- Weynants, 95, 309
- Zacharias, 55

Baerle

- Gilis, 54
- Reyns, 53
- Van der Vloet, 14

Beersse

- Hermans, 190
- Thijs, 189, 273
- Van Ael, 192, 254
- Verboven, 186

Berlaer

- Pauly, 152

Gierle

- De Bruckner, 294
- De Nef, 327
- Dierckx, 301
- Dierikx, 251
- Druyts, 214
- Eyskens, 288
- Haevermans, 302
- Molemaeckers, 65
- Noydens, 20, 103
- Proost, 224
- Smolderen, 247
- Van den Broeck, 200
- Van Hooghten, 272
- Woestenborghs, 300

Hoogstraten

- De Jonch, 149
- De Jonghe, 189
- De Noot, 314
- Gerardi, 181, 253, 266
- Hanegraeff, 222, 234, 252
- Marteau, 223
- Schats, 140
- Scheurmans, 191
- Sprangers, 180
- Van Bedaf (f), 194, 221
- Van Elsacker, 177
- Vergouwen, 133, 153, 182

Lichtaert

- Baetens, 134

Lille

- Adriaenssen, 193
- Verellen, 246

Meerle

- Huybrechts, 287
- Van Mechelen, 261

Meir
Rommens, 136

Merxplas
Gillis, 173
Lenaerts, 69
Sas, 224

Poppel
De Lang, 317
Lemnius, 139

Raevels
Havermans, 293
Van den Oever, 158

Rethy
Aegidy, 46
Hendri(ck)x, 41, 50
Mertens, 44
Thijs, 47
Wuyts, 157

Thielen
Caeymaex, 307
Renders, 304
Van Opstal 122

Turnhout
Adriaenssen, 211
Aerts, 52, 68, 170, 283
Balliu, 297
Bedijx, 70
Bols, 154, 174, 184
Bosch, 198
Briat, 7
Castelijns, 110
Claessens, 6, 15, 94
Cl(e)ymans, 143, 207, 228
Colen, 1, 26

Cremers, 113
Crols, 31
De Bie, 165
de Fierlant, 187, 202, 217, 289
De Neus, 17
De Nijs, 146
De Visser, 204, 232, 235, 250, 320
De Wilde, 8, 107, 156, 256, 281
Diels, 5, 18, 150, 231
Dierickx, 240, 265
Dirckx, 121, 145, 167
Dirickx, 42, 216
Dockx, 266, 303
Dommel(a)ers, 172, 233
Elen, 229
Engelen, 245, 295
Fijen, 168
Govaerts, 67
Hendrickx, 185
Hendricx, 32
Hens, 230
Herry, 48
Hessels, 60
Hoevenaers, 34, 147
Huysmans, 220
Jansens, 73
Joosen, 313
Joossens, 51
Joris, 239
Knaeps, 284
Liebrechts, 296
Lokermans, 162
Lombaerts, 104, 119, 128
Loodts, 129
Loons, 30
Loyens, 215
Luyckx, 115, 199, 208, 290
Maes, 19
Mersie, 268

Mertens, 171, 237
Meys, 13
Michi(e)lsen 195, 310, 315
Moons, 24
Pastijn, 285
Pauly, 4, 11, 56, 74, 316
Peetermans, 25
Peeters, 164, 277
Plasmans, 105, 124, 138, 148
Poels, 206
Post, 45
Potdor, 244, 292
Reyns, 116, 125, 259
Rielen, 262
Ringuet, 12
Robert, 63, 126, 142, 169
Robson, 291
Roevens, 260
Sanen, 106, 144, 151
Savelkoel, 322
Sas, 323
Schouters, 92
Scrijvers, 37
Sinnich, 43
Sips, 127, 238, 242
Slaets, 22, 29, 59, 64
Snadts, 78
Sneyden, 219
Snijders, 130
Soeffers, 326
Stevens, 36
Stuers, 197
Stijnen, 299
Swaan, 225
Swinnen, 2, 57
Thijs, 81
Valentijns, 321, 324
Van Ael, 311
Van Alphen, 131, 201

Van Asten, 160
Van Bladel, 298
Van Broeckoven, 3, 114
Van Cannaert, 61
Van Dael, 227
Van de Goor, 280
Van den Bergh, 264
Van den Broeck, 82, 86, 141
Van den Eynde, 62, 77, 91
Van den Savelcuyl, 16
Van den Wouwer, 66
Van der Borst, 10
Van der Plas, 35
Van der Sanden, 163
Van Deuren, 97
Van Dooren, 325
Van Dun, 175
Van Engelen 89, 166
Van Eyck, 112, 117, 243
Van Gastel, 102, 305
Van Genechten, 308
Van Gestel, 79
Van Giersberghen, 210
Van Gorp, 137
Van Hal, 312
Van Heyst, 58
Van Hoof, 205
Van Huffel, 159
Van Hulsel, 203, 236, 386
Van Immerseel, 87
Van Laer, 318
Van Lissum, 212, 241, 269
Van Noye, 196
Van Pelt, 179, 282
Van Scaluynen, 120
Van Schoonewinkel, 28
Van Seyen, 85
Van Trier, 49, 72
Verhaeg(c)ht 101, 213

Vermeulen, 109
Versteylen, 84
Voets, 123, 132
Vloers, 71, 75, 96, 98, 178, 183, 218
Vueghs, 76, 118
Willems, 80
Wouters, 108, 279
Wijngarts, 33

Vosselaer

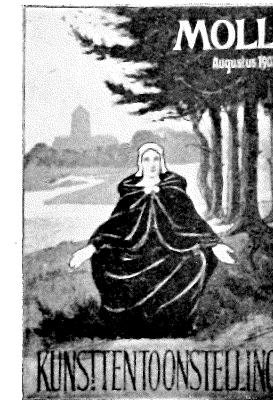
Diels, 275
Druyts, 271
Heyaerts, 306
Proost, 248
Van Ael, 274

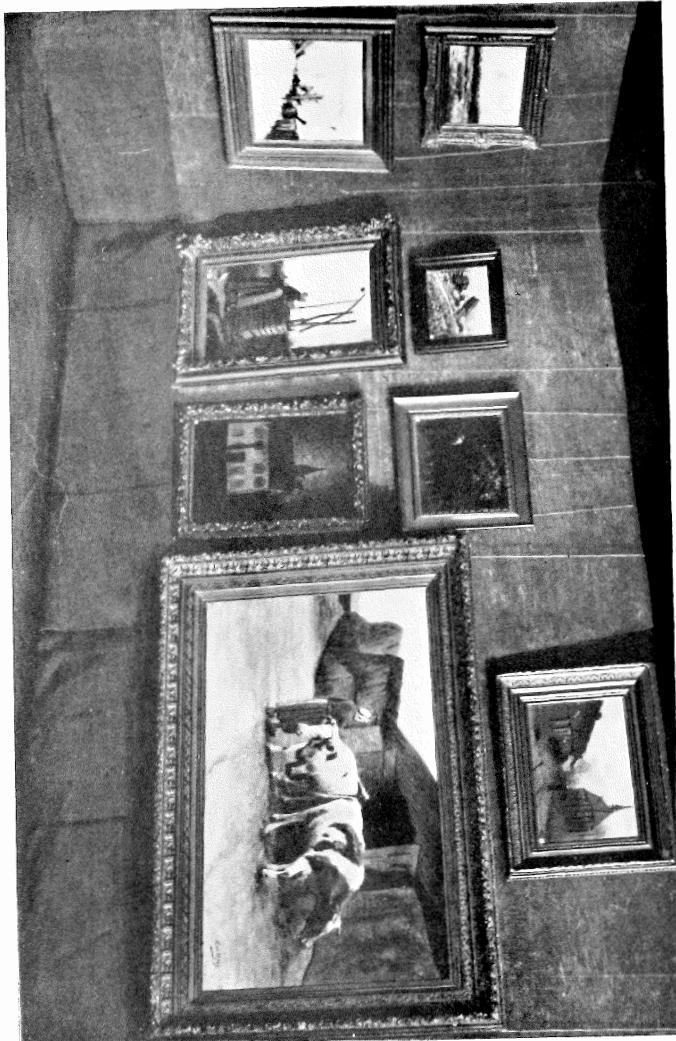
Weelde

Bols, 83, 176
Claessens, 111
Dens, 23
De Roy, 90
Dickens, 38, 100
Huygens, 255
Kelders, 9, 40
Van Endoven, 39
Verheyen, 135
Verhyden, 161
Vermeeren, 278

4 Juli 1907.

L. BOONE.

Kunsttentoonstelling te Moll.

In deze Kempische gemeente had de Kunst zich eenen tempel voor eenige weken opgetimmerd. Wie had het ooit durven verhopen dat deze koningin, in al hare pracht, hier zou komen verblijven? En nochtans het was zoo. Zij prijkte hier in volle majestet van 18 Augustus tot 11 September. Het getal harer bewonderaars was niet gering. Zij mag er fier op zijn harer lof te hebben hooren toezwaaien door meer dan 8000 bezoekers. Tevens als de Kunst gehuldigd werd, was de landstreek die hier tot model of studiefiguur gediend had, niet minder het voorwerp aller bewondering. Moll met zijne gehuchten, Sluys, Achterbosch, Millegem, Postel, vertegenwoordigt toch zoo heerlijk den geest en de natuur der Antwerpsche Kempen.

Hier is men verre van den dampkring der steden, te midden van een scherp getypeerde boerenbevolking, aartsvaderlijk christelijk en wars van al dat nieuwewetsche; in een land waar gele bloem en purper heidekruid de hoofdtonen aangeven, tegen het sombere groen der mastbosschen en het verouderde wit der lage hoeven, verzakt onder de grauwe zware halmen

kap ; een land waar men uren en uren door kan gaan, zonder een mensch te ontmoeten ; met kleine gehuchten, waar men — o zeldzaamheid ! — geen enkele *villa* ziet oprijzen ; een streek waar de landman zwaar te vechten heeft tegen den ondankbaren zandgrond, om hem enige karige vruchten te ontfutselen ; waar de boerkens huizen in reken van woningen, laag bij den grond meest alle meer dan honderd jaren oud ; in dit gewest waar men gehuchten vindt die u aan een landschap van Breughel of aan een stuk van Teniers doen denken, maar over 't algemeen van eene vrome somberheid, gewoonlijk grootsch, machtig.

En 't waren deze stille en eenvoudige natuurschoonheden die wij op doek bewonderden ; eene verzameling van 212 stuks tentoongesteld in vier zalen door 68 schilders die te Moll en omstreken gewerkt hadden. Voorzeker waren deze schilderijen niet alle even verdienstelijk, maar in 't algemeen zeer vertoonbaar. Aan het hoofd stond de beroemde Hollander JOZEF ISRAELS. De 82-jarige grijsaard had den opröep van zijn jongeren kunstbroeder, Jakob Smits, den ijverigen voorzitter der Tentoonstelling, gulhartig beantwoord, en, bij gebrek aan eenig werk uit de lang vervlogen tijden, toen hij in deze gewesten zich ophield, had hij iets kostbaars afgestaan, een, pas twee of drie maanden geleden voltooide, prachtig doorwrochte *Vrouweportret*. Het stuk prijkte terecht op de eereplaats in de eerste zaal. In zijn gesluerde wazige atsmosfeer, zonder uiterlijke weelde van kleurenfantasie, sober, innig, echt, is het : leven.

Links en rechts hingen werken van JAKOB SMITS : vier akwarellen die zeer volledig het kunnen van dezen artiest aantoonen : *De vier tijdsperken des levens*, heeten zij ; vier decoratieve stukken, die samen een schoon geheel uitmaken, en die, naar ik vastelijk geloof, den naam van den maker voor het nageslacht eervol zullen handhaven. In een woord gezaid, dat is het rustig peinzend beeld der Kempische ziel met een vasten stijl, meesterlijk gegrepen en vastgehouden ; al de figuren zijn strak en toch gevoelig geteekend, tegen een achtergrond van goud, waar een boom met takken en vruchten sterke lijnen tegen teekent ; de stukken verbeelden : Lente, Zomer, Herfst, Winter.

Een puur emotioneel werk van denzelfden schilder, van onverbeterlijke mise en page, heel en al innigheid, was de moeder met het kind en 't katje : *Malvina*.

KAREL OOMS, de Kempische kunstenaar, geboren te Dessel, den 17 Januari 1845, † te Cannes 18 Maart 1900, was er vertegenwoordigd door twee prachtwerken : *Het portret zijner moeder* ; waar, tegen een donkere tint het helder wezen met de Kempische witte trekmuts schitterend afstak ; *Mozes voor Pharao*, een stuk dat hij vervaardigde voor den prijs van Rome, en dat uitmunt door de gemoedsbewegingen ontstaan door den schrik, die men in de houding en op de gezichten der personagien ontwaart.

Nog een meester in het vak is de schilder JAN W. ROSIER van Mechelen, die eene *Studie voor Christusbeeld* tentoonstelde en die ons kinderkopjes te zien gaf, zoo fijn van kleur en wezen gemaald. De Bestuurder van het Koninklijk Instituut van Schoone Kunsten te Antwerpen, JULIAAN DE VRIENDT, had eene *Godelieve* ingezonden, prachtig en schitterend van toon en uitdrukking. Professor E. E. VAN DAMME-SYLVIA liet ons een zestal stuk bewonderen, waar *Baelen op Neeth* met zijne kerk en zijne *St Thomas kapel* en de *Heide te Postel* prachtig op voortrad. Professor FR. VAN LEEMPUTTEN schilderde zoo natuurlijk zijn *Achtermiddag in de Kempen* en *Na het Lof te Baelen*. Professor PIET VAN ENGELEN behaalde alle gelukwenschen voor zijne *Zonder schroom en zonder vrees*, ongedierte en jonge eenden. Talrijk waren nog de andere meesterwerken die ons in het oog vielen, waarvan wij nog terloops aanstippen : *Oude Watermolen te Moll* van A. DE CLERCQ ; *Lente* van L. DELDERENNE ; *De kapel van P. MATHIEU* ; *De spinster* en *De lezing in den Bijbel* van P. J. DIERCKX ; *De ontwaking van het Kind* van F. MEERTS ; *Naar de Weide te Sluys* van E. MIDY ; *De biekorven* van E. SURINX ; *Het Steenhouwerke* van W. VAES. Vermelden wij ook tien schetsen van K. COOMANS, niet zoodanig om de waarde hunner schildering, dan wel om den persoon die ze maakte. Hij werd geboren te Moll den 8 October 1842, was vrederechter te Arendonck en overleed den 18 April 1877. Het was een self-man, doch niet zonder verdiensten.

Bovendien was er nog eene zaal aan Mollsche oudheden gewijd ; zij was aangelegd door den Mollschen oudheidkundige AD. REYDAMS. Wij zagen daar portretten van de familie Dillen, waartusschen dit van J. F. Dillen 1730-1805, die het eerste mastbosch plantte te Moll in 1760 ; het portret van baronnes LeCandèle de Ghysghem, geboren gravin de Robiano (1773-

1804), die veel bijdroeg tot de herstelling der kloosters van Moll en Postel; portretten der familie van der Gracht de Rommerswael en der familiën van Wezel, Pieck en Van Cauwegom. Zeer belangrijk was ook de stamboom met de 16 kwartieren van Jan Frederik van Isendoorn van Blois en van Anna Margaretha van Renesse, grondheeren van Moll, wier namen en wapens aldaar op de groote klok zijn gegoten in 1766. Daar nevens troffen wij oude voorwerpen aan, uit de streek afkomstig: zoals bijlen, punten van lansen uit het steenen- en bronzen tijdvak, door Mr P. de Roye de Wijchem rond Moll gevonden; een steenen wijwatersvat, volgens de overlevering afkomstig van de oude St Martinuskerk door de Noormannen verwoest; een eiken beeld, O. L. Vrouw in den Nood, uit het kapelleken van Esaert (1511); kostbare breuken der gilden van Lommel, der St Joris-, St Bastiaan- en Ste Barbara gilden van Moll; wapenborden; stalen van oude kant te Moll gewerkt in ijsgrond, stopwerk, heele en halve slag; schoone meubelen in Renaissance, Louis XV, Empire; de vlag van 1830, eene der 100 door Leopold in het land uitgedeeld.

En na alzoo die vijf zalen doorwandeld te hebben, lang bij het eene voorwerp, kort bij het andere stilstaande, konden wij niet genoeg onze gelukwenschen den heere J. Smits, onzen vriendelijken geleider, aanbieden. Meermaals bezochten wij kunsttentoonstellingen te Brussel, Antwerpen, Gent en Brugge, die voorzeker grootschere en talrijker schilderijen te zien gaven, doch waarvoor onze Mollsche kunsttentoonstelling, betrekkelijk voor het degelijk werk en uit lokaal oogpunt, niet ver moest omstaan. Alleen de Kempen heeft hier gezegevierd. Hoevelen verlieten niet deze plaatsen, herhalend: ik wist niet dat de Kempen zoo heerlijk en dichterlijk was. Ja, dit geliefde oord is uiterst schoon, doch weinig bekend. Daarom laten wij het waardeeren met nog meer zulker kunsttentoonstellingen op te richten, en wel met in een *beau geste*, eene kunsttentoonstelling aan te leggen voor geheel het arrondissement Turnhout, dat het best de kleur en den geest der Kempen weergeeft, waarop elk kanton zijne schatten zou ten toon spreiden.

J. E. JANSEN.

Oude Zegels van Herenthals

Wanneer wij in den zomer van verleden jaar een uitstapje deden naar Herenthals om er het vermaard Museum Fraikin te bezichtigen, traden wij het stadhuis binnen, waar in eene der zalen de allerkostbaarste schat van den Herenthalsschen beeldhouwer bewaard wordt. Onze cicerone door die rij van nooit te vergeten kunststukken was de geachte gemeentesecretaris, de heer Van Biesen. Na afloop van het bezoek aan de merkwaardige verzameling, viel de samenspraak op de oudheden van Herenthals. Ik zou wel een kijkje in de gemeentearchieven willen wagen. Mijn geleider stond mij dit met de meeste inschikkelijkheid toe. Na een vluchtig overzicht moest ik bekennen dat de overgebleven registers en losse papieren geen rijkdom aan den geschiedvorscher opleveren; immers, de meeste berustten in het staatsarchief te Bergen. Viel mij dit eenigszins tegen, des te groter was mijn genoegen wanneer de heer secretaris eene schuif voor den dag haalde, vol koperen matrijzen of oude stempels (1). Drijf oude matrijzen der stad en zeven en dertig van

(1) Wij lazen later in de *Bull. Com. Roy. d'art et d'archéologie* d. XII, 1873, bl. 204 dat daar reeds vroeger de aandacht op getrokken geweest was door Mr Donny in een verslag aan den Minister: « Mentionnons encore qu'au sécretariat de la commune (d'Herenthals) se trouvent une cinquantaine de matrices en fer (?) de sceaux d'échevins et d'autres personnes de la localité, et la matrice originale en cuivre, du sceau de la ville, qui date probablement de la seconde moitié du XIIIe siècle.

schepenen en bijzondere personen bleven er nog over. Wij namen er afdruksels van in rood lak. Zij worden nu het onderwerp dezer studie (1). Wij sluiten deze korte inleiding met den heer secretaris Van Biesen hartelijk voor zijne dienstvaardigheid te bedanken.

*
**

Herenthals, waaraan deze zegels toebehooren, is eene oude stad. Menigen beweeren dat zij eertijds de hoofdstad van Taxandrië was, eene andere mededingster dus van Turnhout, Tessenderloo en Diest. Daar de duistere nacht der tijden daar nog altijd over hangt, bepalen wij ons niet te zeggen dat zij reeds vele jaren bestond, wanneer de hertog Hendrik I ze deed herbouwen in het jaar 1209 en met grachten omringen. In 1275 werd zij bemuurd op last van hertog Jan I. Zij wordt dan eene ware stad en heeft een regelmatig bestuur en voorrechten. De Halle met belforttoren, die nu tot stadhuis dient, en de prachtige hoofdkerk aan St Waldeetrudis toegewijd, zijn de voorname overblijfsels van een bloeiend tijdperk. Dit laatste monument werd gebouwd in 1417 en vergroot met een koor in 1449. Het patronaat er van behoorde vroeger toe aan de Damen van het edel Kapittel van St Waldeetrudis te Bergen, die ook de groote tiendheffers der plaats waren en hier beschikten over eene heerlijkheid en schepenbank. Vele andere gestichten versierden de stad. Het klooster, Besloten-Hof (2), der kanunniken van Premonstreit, een Minderbroedersklooster, een Gasthuis,

(1) BRONNEN. — Archieven der stad Herenthals en der provincie Antwerpen.
BIBLIOGRAPHIE. — G. DE LONGÉ. *Coutumes du Pays et du Duché de Brabant*. Quartier d'Anvers, t. VII. HERENTHALS. (Bruxelles, 1878.) — L. DEVILLERS. *Documents concernant les possessions du chapitre de Ste Waudru de Mons à Herenthals*, in Ann. de l'Acad. d'Archéol. de Belgique t. XXVI, 1870.— GOETSCHALCX. *Herenthals in Taxandria 1904-1905 nr 1 en 1907 nr 1*. — P. GENARD. *Blazoenen der gilden en ambachten van Herenthals* in Het Taelverbond 1854. — SERRURE. *Kempische Numismatiek*. Herenthals in Kempisch Museum 1890. — TH. DE RAEDT. *Sceaux armorials des Pays-Bas et des pays avoisinants*. (Bruxelles, 1897). — P. GENARD. *Wapenboek der Antwerpse Gemeenteinstellingen sedert de vroegste tijden tot op onze dagen*. (Antwerpen, 1883). — F. DE VIGNE. *Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers*. (Gand, 1847). — ID. *Mœurs et usages des corporations de métiers de la Belgique et du Nord de la France*. (Gand, 1857). — LECOY DE LA MARCHE. *Les sceaux*. (Paris, 1889). — L. DEVILLERS. *Mémoire historique et descriptif sur l'église de Ste Waudru à Mons*. (Mons, 1857). — F. DE POTTER. *Geschiedenis van het schependom in de Belgische gewesten*. (Brussel, 1881).

(2) W. VAN SPILBEECK. *Het Herenthalsch Klooster Onzer Lieve Vrouwen Besloten-Hof*. (Averbode, 1892.)

2

3

1

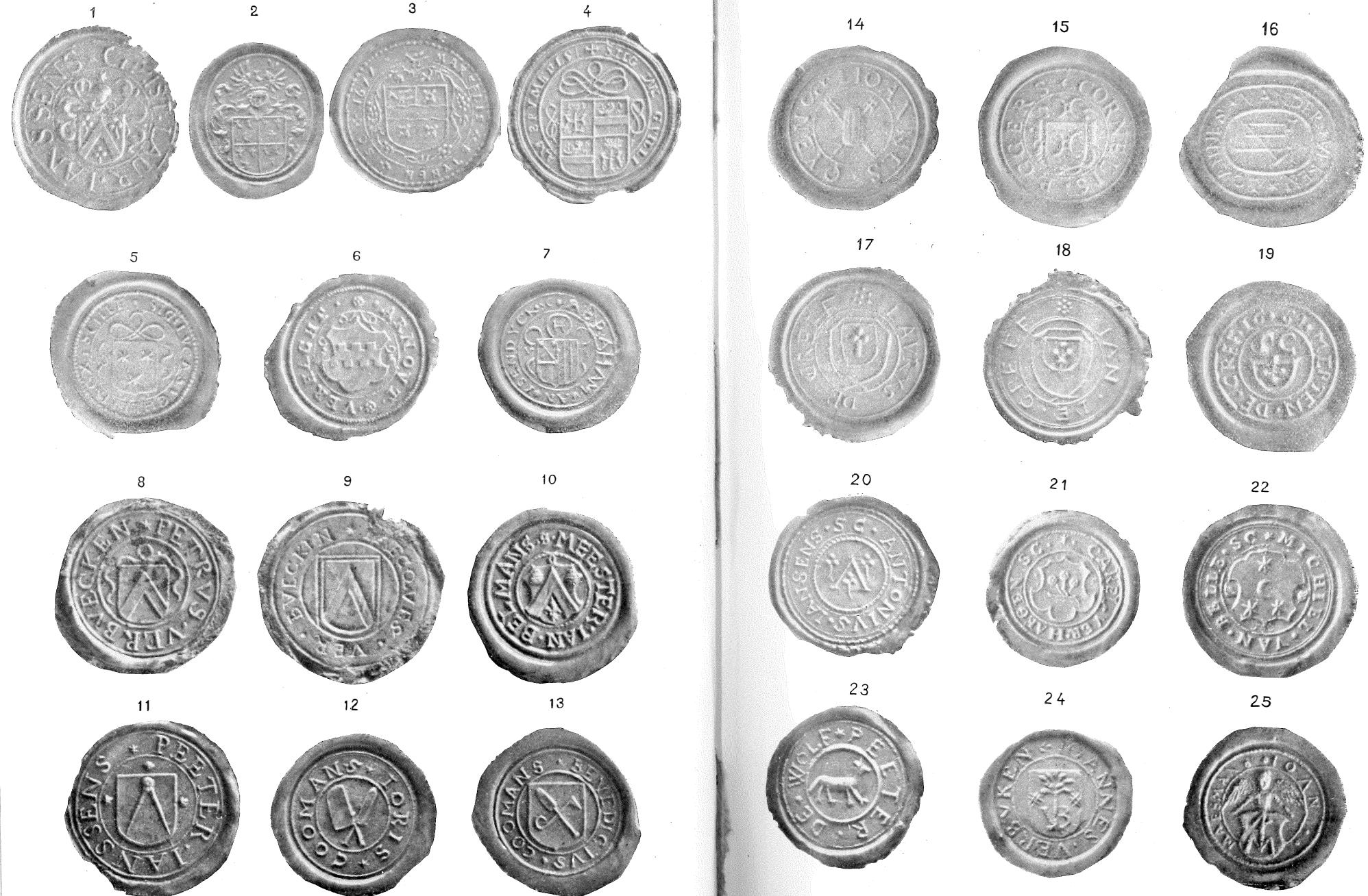

4

5

een Begijnhof, eene Latijnsche school van Augustijnen, waren zoovele toevluchtsoorden waar er gebeden, gepredikt, geleerd, gerust en onderwezen werd. Talrijke kunstenaars (1) in bijna elk vak heeft Herenthals in haren schoot gekweekt : de schildersfamilie Francken, de beeldhouwer Borremans, de schoonschrijver Jan van Herenthals, daarbij vermaarde orgelmakers en zilverdrijvers, hebben haren naam verheerlijkt. De wolweverijen (2) stonden er in vollen bloei. Verscheidene ambachten (3) en gilden vereenigden talrijke leden. De Rederijkkamer, 't Cauwoerken, bracht vreugde en afspanning na het werk (4). Nochtans in al deze welvaart had de stad ook den tol aan de rampen te betalen. Zij leed meermaals aan pest, brand en oorlog. Alleen het tijdvak van den Boerenkrijg nemend, beslaat hare geschiedenis eene droevige en heldhaftige bladzijde (5).

Na dit vluchting overzicht van Herenthals geschiedenis, beginnen wij het onderwerp onzer studie, hare oude zegels (6). Zij zijn de afdrucksels van de koperen matrijzen, stempels, *typaria*, ten stadhuize bewaard. Deze stempels zijn van koper : de eene met eene kleine langwerpige houten handvest waar de koperen matrijs in zit, de andere, zonder houten handvest, bestaan uit de koperen matrijs alleen, in vorm strijkijzer, waar eene kleine koperen vest is aangemaakt om vast te houden. Al de matrijzen zijn rond. Geen enkel droeg de teekens van kleuren door streepjes of tikjes aangeduid, en daarom kunnen wij tot ons spijt geen enkel kleur weergeven (7). De gilden (8) en ambachten

(1) Zie *Biographie Nationale*.

(2) WILLEMS. *Belgisch Museum*. D. 4, bl. 64.

(3) P. GENARD. *Blazoenen der gilden en ambachten van Herenthals*. op. cit.

(4) J. VAN GERHEZE. *Iets over de Rederijkkamers in het algemeen en die der Kempen in het bijzonder*. (Turnhout, 1858).

(5) P. F. GEBRUERS. *Eenige aanteekeningen over den Besloten Tijd en den Boerenkrijg in de Kempen*. 2 d. (Gheel, 1899-1900).

(6) Over andere zegels der Kempen, zie men : TH. DE RAEDT. *Zegel der gemeente Geel* in Kempisch Museum, 1890, bl. 48. — W. VAN SPILBEECK. *Schepenzegel van Tongerloo*, ibid. 1890, bl. 236. — E. A. SCHEPENAKTEN EN ZEGELS VAN LOONHOUT, Ib. 1891, bl. 286. — TH. DE RAEDT. *Zegels van Norderwijck*, Ib. 1891, bl. 323. — L. STROOBANT. *Note sur quelques Sceaux matrices échevinaux de Hoogstraeten* in Ann. Acad. Arch. de Belg. — J. E. JANSEN. *Zegels der stad Turnhout* in Taxandria, 1903-1904, n. 2.

(7) Over algemene opmerkingen der zegels zie J. E. Jansen op. cit in *Taxandria*.

(8) Herenthals was zoöals men weet in vroegere dagen eene der voornaamste

leverden de meeste zinnebeelden voor deze matrijzen.

Wij hebben de stempels in twee soorten verdeeld : de stempels der stad A, de stempels der schepenen B.

Om de stempels deser stad wel te begrijpen, moeten wij voorafgaandelijk zeggen dat in Herenthals twee Meesters voornamelijk recht voerden: de Hertog en de Damen van Ste Waldestrudis te Bergen. De Costuymen (1) melden : « Tot Herenthals wordt 't recht beseten ten ordinarien genechtdaeghe, van veerthien daeghete veertien daeghen, bij schouteth ende schepenen ; item, alle woonsdaeghe, bij schepenen gheswoorens en de raedt ; item, bij den rentmeester des hertogen van Brabant in Herenthals ende den

plaatsen der Antwerpsche Kempen. Gelyk al de andere steden, bezat het dus Gil-dens en Ambachten en deze waren talrijk en gewigtig genoeg om verscheidene vrijheden en privilegiën van de hertogen van Brabant te bekomen. (Men zie de *Keure* door Jan, hertog van Lothrijk en Brabant, op 24 Januari 1303 verleend : BOENDAEL'S *Brabantsche Yeesten*, uitgegeven door J. F. WILLEMS. D. I. bl. 705. ; alsook de brieven van Juli 1305, *ibid.* bl. 722.)

Ziehier een uittreksel uit de *Costuymen van Herenthals* (*op. cit.* bl. 52) die de zeer eigenaardige rechten en verplichtingen deser ambachten beschrijven.

3. « Tot Herenthals zijn acht ambachten, te weten : wullenwevers, brouwers, gereiders, vleeshouders, cremers, backers, volders ende smeden, ende die eenigh van dien ambachten binnen der voorschreven stadt heeft vol-gheleert, wordt als vrij alomme ontfanghen.

4. Niemant en mach binnen der voorschreven stadt eenigh ambacht hanteren, voor-venster houwen, noch poorters neiringhe doen, ten sij dat hij eerst poorter der selver stadt ontfanghen sij, ende daertoe onsen ghenadighen heere ende der selver stadt eedt van ghetrouwigheyt ghedaen.

5. Enckelijck die binnen der stadt van Herenthals is in een vrij ambacht, ende hem daermede wilt gheneiren, en mach maer een van de vrije ambachten hanteren.

6. Alle poorters-kinderen binnen der voorschreven stadt oft binnen hare vryheydt gheboren, worden voor poorters ggehouden, ende moghen daerover op den ghewoonelijken salaris in d'ambachten komen.

7. Elck mans-persoon, poorter der voorschreven stadt wesende ende buyten gaen woonende met sijne meeste familie, oft te houwelijcken treckende ende sijne bruyt buyten beslapende, sonder oorlof ende consent vander stadt, verbeurt zijne poorterije ende zijn ambacht.

8. Een weduwe naer den overlijden heurs mans blijft poortersse ende ambachtsvrouwe, maar en mach niemandt vrien ghelyck een man doet.

9. Die de poorterije coopt, vriet zijne huysvrouwe ende kinderen in poorterije ende in ambachte, met oock die van zijnen huys ghesinne soo langhe sij zijn van zijne familie, maer langher niet ; maer gheen bastaerden en worden ghevrijt. »

(1) G. DE LONGE. *Op. cit.* bl. 2.

schepenen, oock alle woonsdaghe ; bij den deecken ende oudermans op den laeckenhallen alle donderdaeghe, ende bij den meyer ende den schepenen der jouffrouwen van Berghe Henegouwe, in Herenthals, des woonsdaeghs, van veertien daeghen te veertien daeghen (1).

« De jouffrouwen en de capittel vander kercken van Sinte Woutruyden te Berghe, Henegouwe, hebben, binnen der stadt van Herenthals ende vrijheydt der selver, heerlyckheydt ende een bancke van rechte op heur selven, settende daertoe eenen meyer, die van heuren weghen mach aen- ende af- setten ende eeden seven schepenen, verscheyden van den schepenen des hertogen ; maer die schepenen is onder den hertoghe, mach oock onder de voorschreven jouffrouwen schepen zijn ; ende al waer een man gheseten onder den hertoghe, den meyer mach hem nemen, ende hij moet dienen tot sijnen schependomme ; ende alwaert oock een man gheseten onder den erfdom der voorschreve jouffrouwen, hij mach worden gheeligeert, ende moet dien niet teghenstaende dienen onder den hertoghe. »

Daarna volgen in de Costuymen artikels die de rechten en de zaken bepalen die voor de beide gerechtshoven moeten afgedaan worden.

De stukken of akten die den uitslag vermelden werden alsdan gezegeld met het zegel der bank waarvoor het vonnis was geveld geworden. Voor al wat het rechtsgebied der Damen van Bergen aanging, gebruikte men de zegels met de beeltenis van Ste Waldestrudis, was het voor die der stad voor al wat de stadheerlijkheid betrof, men zegelde met dit waar de boom op voorkomt.

Het eerste zegel is rond en meet 0,055 doorsnede. Het vertoont in zijn vlak een afgekapte boom met bladeren waarop vier zingende vogeltjes zitten en voert in gothische letters: **¶ Sigillum: Opidanorum De Herenthals.** Dit is het oud wapen van Herenthals, dat later eenigszins gewijzigd werd (2). Wij aanzien het ook als het oudste zegel, om reden van het zinnebeeld dat het draagt, het wapen der stad, en de gothische iets of wat nog romaansche letters van het randschrift. Het tijdstip er van bepalen is moeilijk ; doch wij denken

(1) *Ib.* bl. 38.

(2) *Herenthals.* — De gueules à l'arbre d'argent avec trois racines et des branches sans nombre pendantes du même. (Arr. Roy. 9 janv. 1841) — TH. DE RAEDT, *Op. cit.*, geeft een zelfde wapen op zonder vogeltjes.

niet verre van de waarheid té blijven, indien wij schrijven dat het dagteekent van het begin der XIIIe eeuw, als Herenthals tot stad werd bevestigd door den hertog Hendrik I, en hare inwoners, van hem de rechten en voorrechten der Antwerpenaren hadden verkregen.

Het tweede zegel is van denzelfden vorm en dezelfde grootte. Het draagt in zijn vlak op een aardklomp het beeld einer vrouw ten voeten uit, in een lang kleed uit een stuk, met in de rechterhand een palmtak en in de linker een toegevouwen boek; eene nimbe omsiert haar het hoofd; nevens haar links en rechts op een zelfde aardkluit een boom, het wapen van Herenthals. Het heeft als randschrift in gothische letters : ♫ **Sigillum X
Oppidi X De X Herenthalis X Ad Causas.** De vrouw van dit zegel verbeeldt de H. Waldestrudis, patrones van het kapittel van Bergen, dat, zooals wij gezien hebben hier zeker rechten uitoefende, en dat de hoofdkerk van Herenthals aan zijne patrones toewijdde. Op de zegels van dit kapittel (1) ontmoeten wij dezelfde heilige in omtrent dezelfde houding.

Wat den ouderdom aangaat, wij gelooven dat het van een later tijdstip dagteekent dan het vorige; doch dat het ook nog aan de XIIIe eeuw toebehoort. Men kan de vergelijking maken met het zegel van Bergen dat ook van de XIIIe eeuw dagteekent. Wat het gebruik betreft, het diende even als het navolgend om de akten der verhandelde zaken te zegelen, gelijk zijn opschrift het meldt, *ad causas, ter saecken*.

Het derde zegel is nogmaals van denzelfden vorm en dezelfde grootte. Zijn stijl is niet meer gothisch maar degelijk Renaissance. Het is een afbeeldsel van het vorige, opgevat volgens den trant der eeuw. Het vertoont tusschen twee struiken de H. Waldestrudis in kleeding van eene abdis, in hare rechterhand een open boek houdend en in hare linker een staf waarvan de kroostse is uitwaarts gedraaid. Als randschrift in Romeinsche hoofdletters lezen wij : † **SIGILLUM. OPPIDI. DE. HERENTHALS. AD. CAUSAS.** Dit zegel is voorzeker het jongst der drie. Wij aarzelen niet het van de 16^e eeuw te doen herkennen, zooals zijn stijl en de akten waaraan wij het ontmoeten het ons aanduiden.

De vierde en vijfde zegels dateeren van na de Onafhankelijk-

(1) L. DEVILLERS. *Op. cit.*

heid van België; zij zijn veel kleiner dan de vorige en van geen belang als kunst. Zij dienen om de stukken van het Gemeentebestuur te gerechten. Men gebruikt ze meer als cachet dan als zegel. Het vierde zegel voert in zijn vlak op een schild een boom met drij wortels en hangende takken, het tegenwoordig wapen van Herenthals (1). Daarrond als randschrift : GEMEENTE

(1) Na de Belgische Omwenteling vroeg de stad Herenthals aan het Rijksbestuur om zijn oud wapen te mogen hernemen. Er ontstond desaangaande een twist om te weten, welk en hoe het was en van wanneer het dagteekende. Wij laten hier twee brieven volgen uit het Provinciaal Archief van Antwerpen, (nr 24951) die een besluit aan deze zaak brengen :

BIBLIOTHÈQUE ROYALE

Manuscrits, nr 58

Bruxelles le 31 mai 1839.

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de donner quelques renseignements sur les armoiries d'Herenthals.

La commune de ce nom possédait une coutume qui fut homologuée et qui se trouve imprimée à la fin du second volume des coutumes de Brabant, Edition d'Anvers, année 1682, 2 vol. in folio.

Au grand titre de cette coutume on voit comme à toutes les autres de cet ouvrage les armoiries de la localité. En comparant cette gravure au texte du manuscrit n° 18024 de cette bibliothèque, on reconnaît qu'il faut blasonner :

« De gueules à l'arbre d'argent avec trois racines et branches pendantes de même. »

Ces armes signifient que le canton qui était une forêt, fut défriché. En effet la ville de Bois le Duc, 's Hertogenbosch, principale place de la partie septentrionale de l'ancien duché de brabant fut bâtie en 1184, par le duc Godefroid III. Une belle médaille en conserve le souvenir avec légende « Ex sylva fecit oppidum. » On y voit une forêt déracinée couchée comme une moisson.

Le conseil de noblesse a innové les armoiries qu'il a octroyées du moins quant aux émaux, je ne pense pas qu'on doive l'approuver. Il me semble qu'on doit reprendre les anciennes armes que je viens de décrire.

Agréez l'hommage de mon respect.

Le conservateur des manuscrits de la Bibliothèque royale,
MARCHAL.

MINISTÈRE

DE L'INTERIEUR.

Bruxelles, le 25 janvier 1841.

Monsieur le Gouverneur,

J'ai l'honneur de vous adresser ci joint une expédition en due forme des lettres confirmatives en date du 9 de ce mois, par lesquelles le roi autorise l'administration communale d'Herenthals à avoir et à porter les anciennes armoiries de cette localité qui sont de gueules à l'arbre d'argent avec trois racines et des branches sans nombre pendantes de même.

BESTUER VAN HERENTHALS. ANTWERPEN. Het vijfde even groot als het vierde betekent nog minder. Het voert als randschrift: PLAATSELIJK BESTUUR PROV. ANTWERPEN en in zijn veld : VAN HERENTHALS.

**

De volgende zegels zijn de bijzondere zegels der schepenen. Wanneer een zaak verhandeld werd of uitging van de schepenen te zamen genomen op de schepenbank, dan werden de vorige grote zegels gebezigt, maar wanneer een zaak b. v. een getuigenis of een verkoop voor een of twee schepenen werd afgedaan of wel als zij een akte moesten bevestigen, dan gebruikte ieder schepen doorgaans zijn eigen zegel. Dit gold in dien tijd de waarde van een handteeken.

Ieder schepen had dus zulk een zegel ; maar welk was het afdruksel van dit zegel ? In dien tijd hadden velen hun eigen zegel met de teekens er op die wij hierna aanduiden (1). Wanneer zij alsdan tot het schepenambt verheven werden, gebruikten zij doorgaans hunne oude stempels, onveranderd of voegden er de letters S C (= schepen) bij of het jaartal hunner aanstelling.

Waren het edelen dan voerden zij een schild met helm en dekkleeden, of meer gegoeden, dan zochten zij de wapens der edelen

Je vous prie. Monsieur le Gouverneur de faire parvenir cette disposition à l'administration communale intéressée et d'en assurer l'exécution.

Cette affaire a fait l'objet de votre rapport du 21 juin dr 3eme Don no 12958.
Pour le ministre de l'Intérieur,
Le Secrétaire Général.

A Monsieur le Gouverneur de la Province d'Anvers.

(1) Wij geven hier het bladzijde 236 uit *Les Sceaux* van LE ROY, *op. cit.*, die het gebruik en de betekenis der zegels, zelfs bij den gewonen man, zeer goed uitlegt, wat ook toepasselijk is op de schepenzegels.

Au dessus de la bourgeoisie et des corps municipaux, un grand nombre d'hommes « du commun » d'hommes de fief, de manants avaient, nous l'avons vu, leurs sceaux particuliers. Ce n'est pas qu'ils eussent beaucoup d'actes privés à valider : mais il pouvait se rencontrer telle circonstance où leur garantie collective était nécessaire, et alors chacun d'eux fournissait la sienne sous la forme d'une empreinte de cire. Ainsi lorsque les habitants de Grammont, après s'être revoltés avec les Gantois, en 1380, firent leur soumission à leur souverain, soixante huit d'entre eux eurent à sceller individuellement, indépendamment de la commune, l'engagement pris en leur nom. Des cas semblables se présentaient plus souvent que l'on ne croit. Mais c'étaient surtout les artisans, les hommes de métier, qui avaient l'occasion de se servir,

na te volgen met hunne teekens te nemen, of te vierdeelen : zoo b. v. nrs 1-10 ; maar daar het doorgaans neringdoeners waren uit de ambachten gekozen, printten zij dikwijls op hun zegel het teeken van den stiel dien zij uitvoerden of het aanbacht waaraan zij toebehoorden : zoo b. v. nrs 11-21, die voorzeker timmerman, beenhouwer, bakker, brouwer, molenaar, landbouwer, kruideniers waren ; anderen nog gebruikten teekens die zinspeelden op hunnen naam : b. v. nr 10 Belmans bezigt twee bellen, nr 23 De Wolf, een wolf, nr 34 Verbucken, een beukeboom. Zoo zien wij er ook vooral de kooplieden die alleen de beginletters van hunnen naam vertoonen, alleraardigst dooreengevlochten en van boven bedekt met een koopmansteeken : b. v. nrs 24-37, en nog anderen die de teekens hunner schuttersgilde er bij voegen, b. v. nr 26 en 29.

Buiten het belang dat deze zegels opleveren aan de heraldieke kunst en de geschiedenis der instellingen van Herenthals, zijn zij niet min gewichtig voor de familiën die er de neringen van hunne voorzaten in ontdekken, of zelfs een blazoen, of nog de schrijfwijze van hunnen naam in dien tijd.

soit d'un sceau personnel, pour certaines transactions commerciales, soit d'un sceau corporatif, pour les décisions de la corporation à laquelle ils appartenient ; et du reste, l'artisan ou le marchand ne faisait souvent qu'un avec le bourgeois. Dans la région du Nord, où le négoce était particulièrement florissant, presque tous avaient adopté un type spécial et pris pour sujet un instrument ou attribut de leur profession ; ce qui nous vaut sur la forme et la nature de certains objets des indices très précieux. Les « appoiteurs de vin » ont des tonneaux ; les « armoyeurs » des épées ; les artilleurs, des arbalètes, des flèches ; les barbiers, des ciseaux, des rasoirs ; les bateliers, des barques ; les bouchers, des bœufs ; les boulangers, des pains, des pelletons ; les bourreliers, des colliers de cheval ; les charpentiers, des haches, des grumes, des équerres, des maillets ; les cordiers, des manivelles ; les cordonniers, des bottes, des semelles, des empeignes ; les corroyeurs, des ceintures ; les couvreurs, des marteaux ; les drapiers, des forces, des fers, des marques d'étoffes ; les épiciers, des balances, des arbres à fruits ; les ferrons (charriots) et les maréchaux, des fers à cheval, des tenailles ; les huchiers, des coffres ; les jardiniers, des navets ; les maçons, des truelles, des marteaux, des équerres ; les meuniers, des moulins à vent ; les orfèvres, des hanaps, des vases, des poinçons ; les peintres, des pattes ou pinceaux en sautoir, avec des coquilles à couleurs ; les pelletiers, des renards, des écureuils, des lièvres ; les poissonniers et les pêcheurs, des hameçons, des poissons de différente sorte ; les potiers, des buires ; les sculpteurs des maillets, des compas, des bustes, ; les selliers, des selles, les tisserands, des navettes, etc.

Wij hebben ze *schepenzegels* geheeten omdat op vele in het randschrift na den naam de letters *SC* volgen, wat wij als de verkorting van hun ambtsnaam of schepen aanzien; omdat wij ze alle te zamen vonden op het stadhuis te Herenthals, wat eene verzameling gist van zaken der gemeente toebehoorend, of der schepenzegels; en omdat wij zekere namen tusschen de schepenen aantroffen. Wij hebben ze bijeengebracht en gerangschikt volgens de teekens die zij vertoonden.

Melden wij nu nog, alvorens tot eene uitvoerige beschrijving over te gaan, dat meest al deze zegels aan de XVIIe eeuw toebehooren, rond zijn als vorm, geene teekens van kleuren dragen, en de letters van het omschrift Romeinsche hoofdletters zijn.

1. — In het vlak een schild waarop, in... een keper van... vergezeld van 3 klaverbladen van... *Schild* gedeckt met een helm en dekkleeden, getopt met eene zespuntige ster. *Omschrift* in romeinsche hoofdletters : *CHRIST. LAUR. JANSSENS (1).

2. — In het vlak een schild ; gevierdeeld ; 1 en 4, in... drij vogeltjes met kuifjes van... geplaatst 2 en 1 ; 2 en 3, in... drij klaverbladen van..., geplaatst 2 en 1. *Schild* gedeckt met een helm met ringband (bourrelet) en dekkleeden, getopt met een zelfde vogeltje van... tusschen een vlucht van...

3. — In het vlak een schild zonder helm, waarop, in... twee rozen (?) van..., waarboven een golvende dwarsbalk van... met bovenstuk doorsneden 1, in... een vogeltje met kuifje van... en 2, in... eenezelfde roos (?) van... *Schild* omboord van 2 druiventakken waarin van boven een vogeltje met kuifje. *Omschrift* : MARSELIS :: STYNEN :: SC :: 1677 (2).

4. — In het vlak een schild ; gevierdeeld ; 1 en 4, in... een boom van... vastgehouden door twee rechtstaande leeuwen van... elkander beziede ; 2 en 3, in... een dwarsbalk van... met bovenstuk een opkomende leeuw van... rechts gekeerd. *Schild* zonder helm omboord met een knoopsnoer. *Omschrift* : † SILG JAN GUILLIAM BRUMEELS.

5. In het vlak een schild waarop, in..., drij zespuntige sterren van... geplaatst 2 en 1. *Schild* zonder helm omboord van een

(1) Schepen in 1654. Al de volgende aanwijzingen van schepenen en gezworenen zijn getrokken uit de lijst van *Taxandria* 1907, nr 1, bl. 55.

(2) Gezworen in 1670.

knoopsnoer. *Omschrift* : SIG : LUCAS : GHLERINX : SCHEP.

6. — In het vlak een gebekt schild waarop, in... een onder en boven kantige dwarsbalk van... *Schild* zonder helm en omboord van een knoopsnoer met ten einde twee kwastjes. *Omschrift* : * ARNOUT. * VERHACHT (1).

7. — In het vlak een schild waarop, in... drij palen van...; het vijfkwartier van... met twee schepters (?) van... schuin gekruist. *Schild* zonder helm omboord van een knoopsnoer waar in staan de letters H V Y in romeinsche hoofdletters. *Omschrift* : ABRAHAM VAN :: YSENDYCK. SC.

8. — In het vlak een schild waarop in... een keper van.... *Schild* zonder helm omboord van een knoopsnoer. *Omschrift* : * PETRUS. VERBUECKEN.

9. — In het vlak een omlijst schild waarop, in... een keper van... *Schild* zonder helm. *Omschrift* : * JACQUES. VERBUECKEN.

10. — In het vlak een gebekt schild waarop, in... een keper van... vergezeld in 't bovenstuk van twee belletjes van... en in 't punt eene lelie van... *Schild* zonder helm. *Omschrift* : S. MEESTER. JAN. BELMANS.

11. — In het vlak een schild waarop, in... een passer van... *Schild* zonder helm bezet met drij sterrekens. *Omschrift* : * PETER * JANSSENS.

12. — In het vlak een kap — en gewoon mes van... schuin gekruist. *Omschrift* : * JORIS * COOMANS.

13. — In het vlak een schild waarop, in... de werktuigen van den bakker van... *Schild* zonder helm. *Omschrift* : * BENEDICTUS * COOMANS (2).

14. — In het vlak werktuigen van den brouwer. *Omschrift* : JOANNES * OYEN.

15. — In het vlak een omlijst schild waarop, in... een molenijzer van... *Schild* getopt met een zelfde molenijzer. *Omschrift* : * CORNELIS * EGGRERS.

16. — Langronde zegel. In het vlak een bareel van... *Omschrift* : * JOANNES * VANDER * VEKEN.

(1) Schepen in 1631. — TH. DE RAEDT, *op. cit.*, geeft ook een : Verhaech (Mathieu) echevin d'Herenthals 1517, 8 : une fasce bretessée et contre bretessée (Mons Ste Waudru c. 2.).

(2) Gezworen in 1678.

17. — In het vlak een omlijst schildje waarop, in... een klaverblad van... *Schild* zonder helm. *Omschrift* : * LAURYS DE GREEF.

18. — In het vlak een omlijst schildje waarop, in... een groter klaverblad (?) van... *Schild* zonder helm. *Omschrift* : * JAN. DE. GREEF.

19. — In het vlak een schildje waarop, in... een naar omlaag gekeerd klaverblad van... *Schild* zonder helm getopt met de letters S C. *Omschrift* : MERTEN. DE GREEF. 16.61.

20. — In het vlak in een gestipte ronde, een keper van... vergezeld van drie klaverbladen van... *Omschrift*: ANTONIUS.JANSENS. SC.

21. — In het vlak een gebukt schild, waarop, in... een takje met drie roosjes van... *Schild* zonder helm. *Omschrift* : * CAREL. VER. HAEGEN SC.

22. — In het vlak een gebukt schild naar omlaag gekeerd waarop, in... twee sterren van... waarboven een wassende maan van... in 't bovenstuk eene zelfde ster. *Schild* zonder helm. *Omschrift* : * MICHIEL. VAN. BELLE. SC (1).

23. — In het vlak een wolf van... *Omschrift* : PEETER. DE WOLF.

24. — In het vlak een schild waarop, in... een boom van... met aan den voet de hoofdletters V B ineengelast, links en rechts een dubbel St Andrieskruis van... *Schild* zonder helm. *Omschrift* : JOANNES. VERBUKEN.

25. — In het vlak een gebukt schild waarop, in... eene hoofdletter M van... bezet in den voet met een koopmansteeken van... *Schild* zonder helm bedekt met een engel met uitgespreide vleugels. *Omschrift* : * JOAN.. MAESMANS (2).

26. — In het vlak een gebukt schild waarop, in... eene hoofdletter M van... bezet met een koopmansteeken van... waarvan de voet beladen met eene hoofdletter D van... *Schild* zonder helm; links en rechts een voetboog. *Omschrift* : * MICHIEL. DIERICKX. CORNELIJS. SC (3).

27. — In het vlak een gebukt schild waarop, in... de door-eengevlochten hoofdletters A en S van... met in 't punt eene

(1) Schepen in 1641.

(2) Schepen in 1658.

(3) Schepen in 1651.

zaag van... *Schild* zonder helm. *Omschrift* : † ANTHONIS. SERGHERS (1).

28. — In het vlak een gebukt schild waarop, in... eene hoofdletter V van... in den voet bezet met een koopmansteeken van... waar nevens links en rechts de hoofdletters A en V van... *Schild* zonder helm. *Omschrift* : * ANDRIES. VAN. VENNE.

29. — In het vlak een gebukt schild waarop, in... een St Andrieskruis van... bezet met een Christikruis van... *Schild* zonder helm. *Omschrift* : * FRANCHOIS * SMITS * SC (2).

30. — In het vlak een gebukt schild waarop, in... de ineengelochten hoofdletters A en V van... bezet met een koopmanssteeken van... waarvan de voet beladen met eene hoofdletter S van... *Schild* zonder helm. *Omschrift* : * ANDRIES * VLOERS (2).

31. — In het vlak een gebukt schild waarop, in... de ineengelochten hoofdletters I en G van... *Schild* zonder helm, ombord van een knoopsnoer met ten einde twee kwastjes. *Omschrift* : † GEERAARD. THOMAS. SC (4).

32. — In het vlak eene hoofdletter W bezet met een koopmansteeken waarvan de voet beladen met de hoofdletters S D C. *Omschrift* : * JAN :: VANDE :: VENNE (5).

33. — In het vlak een schild in hart waarop, in... 't bovenstuk doorsneden, 1 in... eene hoofdletter I van..., 2 in... eene hoofdletter M van... ; in 't punt in... een klaverblad van.... bedekt met een koopmansteeken. *Omschrift*: S. JAN. MUYNDELAERS(6).

34. — In het vlak eene hoofdletter H bezet met een koopmansteeken. *Omschrift* : * JAN :: JANSSENS * SC. (7)

35. — In het vlak eene hoofdletter M... bezet met een koopmansteeken. *Omschrift* : S * JORIS. MAESMANS.

36. — In het vlak eene hoofdletter L van... beladen met de hoofdletters V S van... bezet met een kruisje van... *Omschrift* : LUCAS. VER. STYLEN.

37. — In het vlak de hoofdletter M van... bezet met de hoofdletter P. van... *Omschrift* : MICHIEL. PEETERS.

J. E. JANSEN.

(1) Gezworen in 1603.

(2) Gezworen in 1644; schepen in 1649.

(3) Schepen in 1584.

(4) Schepen in 1661.

(5) Schepen in 1627.

(6) Gezworen in 1590; schepen in 1603.

(7) Gezworen in 1613; schepen in 1617.

Amélie de Solms Princesse d'Orange-Nassau ET Dame de Turnhout

En feuilletant l'œuvre du peintre A. Van Dyck, nous avons eu le plaisir de reconnaître le portrait d'Amélie de Solms, princesse d'Orange-Nassau et Dame de Turnhout dans la superbe peinture cataloguée sous le n° 11200 comme « *incognita* » au musée Brera à Milan. Amélie y étant représentée dans tout l'éclat de sa jeunesse, on peut dater cette œuvre de 1621-1626, c'est-à-dire avant le départ ou après le retour d'Italie du peintre.

Grâce à l'obligeance de M. Marino Vizano, secrétaire de la Pinacothèque de Milan, nous sommes à même d'offrir aujourd'hui à *Taxandria* une bonne photographie de ce chef-d'œuvre. (1)

(1) Les portraits d'Amélie de Solms sont assez rares. Nous connaissons son portrait peint à l'huile par M. van Mierevelt appartenant à la ville de La Haye ; un portrait à l'huile non identifié dans la collection Weve à La Haye ; Amélie peinte en buste, de profil dans la collection Kooiman à Schoonhoven ; son portrait peint par Honthorst, au musée d'Amsterdam et dont une duplique ou une bonne copie se trouve au château de Turnhout.

Portrait d'Amélie de Solms, Princesse d'Orange-Nassau, Dame de Turnhout,
par A. Van Dyck,
cataloguée comme "Incognita", à la pinacothèque Bréra à Milan.

Après nous être occupé de la restauration du château de Turnhout, édifié par Amélie de Solms, qu'il nous soit permis d'entrer dans quelques détails biographiques au sujet de cette princesse dont le souvenir est resté particulièrement cher aux Turnhoutois.

Amélie de Solms, fille de Jean-Albert de Solms Braufels et d'Agnès-Elisabeth, Comtesse de Sayn Wittgenstein, naquit vers 1597-1602. Elle épousa le 4 avril 1625, à La Haye, Frédéric-Henri de Nassau, Prince d'Orange, Burggrave d'Anvers, fils de Guillaume le Taciturne, comte de Nassau et Prince d'Orange et de sa quatrième femme, Louise de Coligny.

Le Prince Frédéric-Henri fut un homme de guerre des plus remarquables. De 1627 à 1637 il prit Grol, Bois-le-Duc, Venlo, Bergues, Ruremonde, Stralen, Maestricht et Breda.

Sa grande préoccupation semble avoir été d'épargner ses troupes, ce qui lui mérita le surnom de père des soldats. D'après certains de ses biographes et notamment Bilderdyk, il se serait décidé au mariage sur les instances de son frère Maurice qui aurait été jusqu'à le menacer de le déshériter s'il n'assurait pas la descendance de la maison de Nassau. Après la mort du prince Maurice, décédé le 23 avril 1625, Frédéric-Henri lui suc-

Au musée d'Amsterdam, son portrait, peint par un inconnu, en buste, coiffé d'un petit chapeau noir orné de perles fines.

Divers portraits d'Amélie de Solms sont conservés au Mauritshuis et au *Huis ten Bosch* à La Haye, dont la salle dite *Oranjezaal* fut édifiée par Amélie en mémoire du Prince Frédéric-Henri.

Parmi les meilleurs portraits gravés de notre princesse nous citerons : W. J. Delff, en 1626, d'après Mierevelt, représentant la princesse dans une ovale, les cheveux garnis de perles ; C. Waumans, d'après un portrait mi-corps d'A. Van Dyck ; le même portrait gravé par P. de Jode en 1638 ; C. L. van Kesteren, d'après Hondhorst, en buste et à droite ; J. Houbraken, d'après le même portrait ; J. Suiderhoef d'après G. Honthorst, représentant la princesse en buste avec grande collerette, les cheveux sur le front ; W. Delff en 1629 in-folio d'après Mierevelt, avec la grande collerette et les cheveux frisés *quid reddam Domino* ; R. Vinkeles d'après J. Buys, en ovale à gauche ; Luc. Vorstermans vers 1678, en habits de veuve, au-dessus de la vue à vol d'oiseau du château de Turnhout.

Enfin, à la séance de la Société d'histoire et d'archéologie, où nous avons présenté cette notice, M. V. Van Hal, Bourgmestre de Turnhout, nous signale un autre portrait d'Amélie de Solms, peint par Van Dyck à la salle des Electeurs, au Reumer, à Francfort.

céda dans le stadhoudérat de Hollande. Il mourut en 1647 à La Haye laissant de son union avec Amélie de Solms les enfants ci-dessous :

I. Guillaume II, Prince d'Orange, Burggrave d'Anvers, épousa Henriette-Marie d'Angleterre (Marie Stuart), fille du roi Charles I et de Henriette de France. Il succéda le 23 janvier 1648 à son père dans le Stadhoudérat, et mourut en 1650, à peine âgé de 24 ans.

II. Louise-Henriette, Princesse d'Orange, épousa en 1646, Frédéric-Guillaume, Electeur de Brandebourg, qui mourut en 1688. Louise-Henriette, qui fut la grand'mère du roi de Prusse, Frédéric le Grand, mourut le 15 juin 1667.

III. Albertine-Agnès, Princesse d'Orange, Vicomtesse d'Anvers, épousa son cousin Guillaume-Frédéric, Prince de Nassau-Dietz, Gouverneur de la Frise. Ils furent la tige de la maison royale de Hollande.

IV. Henriette, Princesse d'Orange, épousa en 1659 Jean-Georges, Duc d'Anhalt-Dessau.

V. Marie, Princesse d'Orange, Vicomtesse d'Anvers, épousa Louis-Henri-Maurice, Duc de Zimmenen. Cette Princesse succéda à sa mère dans la possession de la Seigneurie et du château de Turnhout.

La maison de Solms descendait, d'après certaines généalogies, de la même souche que celle de Nassau, ce que l'analogie de leurs armoiries et la situation de leurs possessions semblent pouvoir faire admettre. De nos jours la maison de Solms compte encore plusieurs branches en vie. Leurs propriétés d'environ 22 milles carrés géographiques, nous apprend Haag, avec une population d'environ 65000 âmes, ont été médiatisées. Elles sont situées en grande partie dans la Prusse Rhénane, dans la Hesse, la Saxe et le Wurtemberg. Les baillages de Brunnfels et de Greifenstein appartiennent encore au prince de Solms-Braunfels et celui de Hohensolms, que possède le prince de Solms-Lich et Hohensolms.

Nous empruntons au même auteur quelques données généalogiques au sujet des de Solms.

Ce n'est qu'au début du XIIe siècle que les comtes de Solms figurent dans l'histoire, quand la famille se divisa en plusieurs branches, les chefs des branches aînées obtinrent à Vienne le

titre de *Princes de l'Empire*. Depuis le XIVe siècle, la famille de Solms-Braunfels est la souche commune à laquelle se rattachent les branches aujourd'hui existantes et leurs nombreux rameaux. La ligne de *Bernard* eut pour auteur Othon † en 1409. De lui proviennent les *Braunfels*, éteints en 1693, les *Hungen*, éteints en 1678 et les *Greifenstein* qui recueillirent la succession des deux premières branches.

Guillaume-Maurice reprit en 1693 le titre de Solms-Braunfels. Le prince Frédéric-Guillaume-Ferdinand, né le 14 décembre 1797, était neveu du roi de Hanovre. La ligne de *Jean* fut fondée par le second fils d'Othon. Il reçut les baillages de Lich et de Laubach auxquels par son mariage avec Elisabeth de Kronberg, il ajoute Rödelheim. De cette ligne sont issus les de *Solms-Lich*, les *Hohensolms* et les de *Solms-Laubach*. Frédéric de *Hohensolms* † 1744, hérita des possessions des *Solms-Lich* éteints en 1718. Charles-Chrétien de *Hohensolms* fut élevé en 1792, par François II, à la dignité de Prince d'Empire. Les de *Solms-Laubach* donnèrent naissance aux de *Solms-Sonnerwalde*, aux de *Solms-Leype* en Silésie, aux de *Solms-Baruth*, aux de *Solms-Rödelheim*, aux de *Solms-Wildenfels* et aux de *Solms-Wildenfels-Laubach* dont la plupart avaient encore des représentants au XIXe siècle.

Le père d'Amélie, Jean-Albert de Solms Brauenfels, était un des *quatorze* fils de Conrad et d'Elisabeth de Nassau. Il fut Grand-Maître de la maison de Frédéric V, Electeur Palatin, qu'il suivit fidèlement partout en notamment dans son exil. Jean-Albert, comte du Saint Empire Romain, de Solms et de Braunfels, seigneur de Muntzenberg, de Wildenfels et de Sonnenwald décéda à La Haye en 1623. Ses armoiries se trouvent écartelées avec celles de Nassau Catzenellnbogen, Vianen et Dietz au bas du portrait d'Amélie de Solms, figuré sur la vue à vol d'oiseau de Turnhout, gravé dans Le Roy. (1)

Nous les blasonnons comme suit : II Ecartelé et contre écartelé. A. Ecartelé : au 1 et 4, coupé de gueules et d'or, pour la terre de Muntzenberg, dont Otton de Solms acquit une partie par sa femme Agnès, fille de Philippe de Falkenstein et de Muntzenberg. Au 2 et 3, *d'or au lion rampant d'azur, lampassé de gueules*, armes propres à la maison de Solms. B.

(1) J. LE Roy, *Notitia Marchionatus, etc.*, Amsterdam, 1678, p. 403.

Contre écartelé : au 1 et 4, de Sable au lion rampant d'argent, pour la seigneurie de Sonnenwalde que le comte Philippe de Solms acheta en 1537 des Comtes de Minkwitz. Au 2 et 3, d'or à une rose de sable, pour la Seigneurie de Wildenfels en Voigtland, que l'Electeur de Saxe donna en fief aux Comtes de Solms après la mort du dernier feudataire décédé en 1600.

La mère d'Amélie de Solms, Agnès-Elisabeth comtesse de Sayn et de Wittgenstein était issue de Jean, comte de Spanheim, qui eut en 1246 la succession de Henri, comte de Sayn, frère d'Adelaïde, sa mère.

Après avoir ainsi établi l'ascendance, l'alliance et la descendance de notre Princesse, disons quelques mots de sa personne.

A ne considérer que le médiocre portrait, peint d'après Hondorst, qui se trouve au Château de Turnhout et que nous avons reproduit dans une précédente étude, (1) les Turnhoutois ont du concevoir une opinion assez médiocre du physique de leur chère Princesse. Le grand portrait (2) figurant Frédéric-Henri en cuirasse tenant le bâton de maréchal et ayant à sa gauche son épouse Amélie de Solms n'est guère plus flatté. Mais à considérer le magnifique portrait par Van Dyck qui se trouve à Milan, on doute de l'assertion de Bilderdyck que le Prince Maurice dut user de pression vis à vis de son frère pour le pousser au mariage.

« Had Pâris dees belonckt in 't midden van Godinnen :
« Had hem Amalia bescheenen met een blick :
« Hij hadse schoonst geroemt : nu schonck haar Frederick
« d'Oranjen Appel, als aan d'eere der Vorstinnen. »

J. VAN VONDEL.

La Princesse Amélie était non seulement une jolie femme, c'était, si nous en croyons ses biographes, une femme de tête, sachant être l'inspiratrice de grandes choses, protectrice des arts et ayant l'étoffe d'une véritable souveraine.

(1) LOUIS STROOBANT, *Le Château de Turnhout*, Malines, Godenne, 1895 et la traduction par M. VAN HILST, *Het Kasteel van Turnhout*, parue dans le *Kempisch Museum*, Turnhout, Splichal, 1896. C'est par erreur que dans ce travail, le portrait d'Amélie de Solms que nous y reproduisons hors texte, est renseigné comme étant celui de Marie de Zimmeren. C. f., à cet égard J. E. JANSEN, *Turnhout in het Verleden en het Heden*, I, p. 233, en note.

(2) reproduit dans *Turnhout in het Verleden*.

Très autoritaire, elle était très bonne aux humbles. Grande et forte de stature, elle possédait une volonté de fer, servie par un cerveau bien équilibré. De sa correspondance avec le magistrat de Turnhout, il résulte, dit Heuvelmans, qu'Amélie avait beaucoup de noblesse de caractère et qu'elle n'épargnait aucune peine pour augmenter le bien être de ses vassaux.

Telle était la femme qui, devenue veuve en 1647, recueillait l'année suivante, à la suite du traité de Munster, la seigneurie de Turnhout. Le 45e article de ce traité célèbre, conclu le 30 janvier 1648, portait cession au profit d'Amélie, Princesse douairière d'Orange, de la terre et seigneurie de Turnhout, avec le château, le banc de Schoonbroeck et toutes ses autres dépendances, à condition, entre autres, de tenir héréditairement cette terre en fief du duché de Brabant. (1)

Nous passerons sur les pourparlers auxquels cette reprise donna lieu. Notons toutefois qu'elle fut accueillie avec joie par les Campinois, heureux de se soustraire à la domination de l'Espagne et de se rapprocher de leurs frères naturels de Hollande dont ils parlaient la langue et dont l'alliance allait donner un essor inespéré au commerce. Ils le prouvérent bien par le faste qu'ils déployèrent le 8 septembre 1649 lors de la joyeuse entrée d'Amélie de Solms à Turnhout.

Nous ne résisterons pas au plaisir d'en dire quelques mots d'après les documents d'archives de Turnhout, publiés par Heuvelmans. (2)

Le chef Ecoutète partit à cheval le 7 septembre, accompagné d'un corps de musique de *Jonggezellen*, costumés aux couleurs de Turnhout, en blanc et bleu, et coiffés d'un bonnet plat orange. Ils escortaient une charrette chargée de victuailles choisies et notamment de *Vin d'Ay* à offrir à la Princesse et à sa suite à Poppel. Le même soir arrivaient à Turnhout les délégations des villages environnans auxquels on distribua des cartels aux trois couleurs bleu, blanc et orange et portant en lettres dorées *voor Vrouwe en Kroost*.

Le lendemain, dès cinq heures du matin, dit Heuvelmans, le

(1) Archives Générales du Royaume, cour féodale du Brabant, registre Nr 111, aux patentés d'engagements et ventes de Seigneuries. GALESLLOOT, I, p. 86.

(2) P. J. HEUVELMANS, *De luisterrijke intrede van de vorstin van Oranje Amalia van Solms als vrouwe van Turnhout*. Turnhout, Brepols en Dierckx Zoon, (vers 1840).

cortège se trouvait en formation à la grand place. Il prit bien-tôt après le chemin de la *Potterstraat*. Tout d'abord se présentait une charrette ouverte décorée d'inscriptions, d'armoires et de drapeaux et attelée de quatre chevaux noirs. Le magistrat, les aumôniers, maîtres du St-Esprit et jurés de Turnhout y prirent place. Devant le char marchait à cheval un sonneur de cor habillé de blanc et bleu et à coiffure orange.

Chaque gilde, métier, voisinage et village était également précédé d'un même sonneur de cor qui répétait les sonneries du premier.

Après le magistrat marchaient deux par deux le prince et les membres de la chambre de Rhétorique. Leurs bâtons étaient peints aux trois couleurs et leur coiffure de couleur orange était garnie de branches de bruyère.

Le groupe suivant était composé des doyens, *zegelaers, oudermans* et frères des guildes de la *tijkenatie* et des *linnen lakenwevers*. Ils étaient porteurs d'un sautoir tricolore garni d'une plaque où était peinte une navette et des fleurs de lin. Leurs étendards représentaient Saint Séverin.

Suivaient les frères de la gilde de S. Nicolas, portant chacun au chapeau un grand nœud de soie orange. Leurs torchères représentaient les attributs du commerce.

Les autres guildes venaient ensuite dans l'ordre ci-après :

La gilde de St Georges. Les frères accompagnés de leurs étendards et attributs portaient des sautoirs tricolores garnis de deux flèches ce qui, ajoute Heuvelmans, était une allusion à la Princesse et ses enfants. Chaque frère était armé de son arbalète.

La gilde de St Sébastien avec leurs attributs, sautoirs, deux flèches et l'arc.

La gilde de St. Antoine dite *Jonge Handboog*.

La gilde de St. Sébastien de Vieux-Turnhout.

La gilde de St. Antoine d'Oosthoven. Tous habillés comme les précédents.

Ensuite venaient, précédés de drapeaux et d'attributs, les *wijken* ou quartiers de la rue d'Hérentals, de la rue de l'Hôpital, de la *Potterstraat* et de la rue de la Loutre.

Ils étaient suivis des délégués, *gecoitteerde*, des villages et guildes d'Arendonck, Wechelderzande, Vlimmeren, Lille, Gierle, Merxplas, Vosselaer, Beersse, Wilmarsdonck, Rumpst, Boom, Staubrouck et Borchvliet. Au retour du cortège se joignirent les

délégués de Weelde, Poppel et Raevels. Tous portaient des ceintures oranges et des cartels où étaient peintes leurs armoiries. Ceux des guildes étaient armés de leurs arbalètes et arcs et porteurs de leurs drapeaux et colliers.

A la fin du cortège venaient les guildes des tireurs à l'arc de Schoonbroeck, Kinschot et Rhode.

On arriva à Weelde vers 8 heures. Après un court repos, la majorité décida de pousser jusqu'à Poppel malgré la décision prise d'attendre la Princesse à Weelde. A Poppel on entendit au hameau de Aerle les sonneries des *Jonggezel* qui saluaient Amélie et sa suite.

A Aerle, le chef Ecoute à Turnhout souhaita la bienvenue à la Princesse et à sa cour et lui demanda sa bienveillance pour la Franchise et le Pays de Turnhout. Après une réponse encourageante d'Amélie, les *Jonggezel* exécutèrent quelques morceaux de musique tandis que partout retentissaient les cris de *Leve onze Vrouwe, de prinses Amalia !* Le chef Ecoute à lui offrit ensuite un paquet de *armosyn* bleue qui contenait encore deux pièces de fine toile, mesurant chacune cent aunes et qui avait coûté 3 florins 15 sous l'aune, ainsi que de fines dentelles tricolores (orange, blanc et bleu) et travaillées au fuseau. Dans les plis de la toile se trouvait une boîte en ivoire contenant 4800 florins en *Jacobussen*.

Entretemps, le cortège venant de Turnhout s'était placé en ligne, formant à perte de vue une succession de drapeaux, de torchères et de cartels éclairés par un soleil radieux.

Agréablement surprise à la vue de cette foule bigarrée, la princesse poursuivit lentement son chemin vers Poppel accompagnée de la musique. En tête venait le riche carrosse, attelé de six chevaux blancs et conduit par trois cochers en livrée, où se tenaient la princesse douairière Amélie, accompagnée de ses jeunes filles Henriette et Marie. Sur le passé étaient assis deux cameriers et derrière deux hallebardiers armés. Le carrosse suivant, également attelé de six chevaux blancs, était occupé par le jeune Stadhouder Guillaume II, fils d'Amélie et sa femme Henriette-Marie d'Angleterre. Venaient ensuite le Gouverneur de la Frise, Guillaume-Frédéric et sa femme la princesse Albertine, fille d'Amélie dans un carrosse attelé de six chevaux noirs. Suivaient le comte de Bréderode, maréchal du camp de Hollande

et sa femme qui était une sœur d'Amélie ainsi que leurs deux filles. Dona autre sœur d'Amélie et veuve comme elle, avec ses filles et ses beaux-fils, vrijheer Slabbeda et le seigneur Valckenjaen. Le comte Dona, le pénipotentiaire de Knuyt et le médecin de la Princesse.

Immédiatement après suivaient vingt gentilshommes à cheval, parmi lesquels se trouvaient les grands maréchaux et les secrétaires de Guillaume-Frédéric et de Bréderode.

Enfin venaient trente six chariots chargés de bagages et d'un grand nombre de domestiques.

On arriva vers onze heures à Poppel où on s'arrêta pour déjeuner. La princesse exprima à tous sa grande satisfaction et on reprit le chemin de Turnhout au son des cors et des fanfares.

A Turnhout, où le cortège de la princesse fut annoncé à 4 heures et demie régnait la plus vive animation. Les rues étaient plantées de jeunes, bouleaux et toutes les maisons étaient garnies de verdures et de fleurs alternant avec des drapeaux oranges. Partout s'élevaient des arcs de triomphe et la ville était noire de monde. La joie était partout et les cloches sonnaient à toute volée. Un banquet somptueux fut servi à la maison communale. La salle était tapissée de baie bleue et cinq musiciens venus à grands frais d'Anvers jouaient pendant le repas. On vida force coupes à la santé d'Amélie et à la prospérité de Turnhout et la soirée s'acheva dans la joie générale au milieu d'une illumination féérique.

Le château n'étant pas habitable, la princesse et toute sa suite fut hébergée chez les particuliers.

Le lendemain, toutes les personnes de la suite d'Amélie reçurent des cadeaux en toile fine, dentelles et en argent. Pendant huit jours ce ne furent que festivités, chasses au faucon et réjouissances de toute espèce.

La carte à payer par la franchise s'élevait à 10,541 *rinsgulden* 6 sous 9 deniers.

Plus tard Amélie se plut à tenir sa cour à Turnhout pendant deux à trois mois chaque année et rendit ainsi à la ville toute son ancienne prospérité.

Amélie mourut à La Haye le 8 août 1675.

Louis STROOBANT.

Merxplas, juin 1907.

De Torenbrand van Turnhout.

(6 Juni 1755)

In het Rijksarchief te Brussel vonden wij in de Afdeeling Handschriften S. II nr 1265 een gelijktijdig gedicht van 1755, dat op zeer geestige wijze den vermaarden Torenbrand van Turnhout bezingt. Hiermede kregen de Turnhouters den spotnaam muggenblusschers. Gelijk gij weet hebben bijna elke stad en dorp zulk een spotnaam en behoeven zij aan Turnhout niets te verwijten. Om maar in de provincie Antwerpen te blijven: men lacht met de Sinjoren van Antwerpen, de Maan-blusschers van Mechelen, den Nest van Herenthals, de Croaten van Lille, het Burgermaken van Thielen, het oud Castelsch geloof, de Baalsche Kruiers, de Sopweikers van Moll, de Katten van Meerhout, de Regtbank van Gheel, den Pot van Oolen, enz.

Het is een heer uit Mechelen, de Raadsheer Saenen, die aan zijnen vriend, eenen Kanunnik van het St Pieterskapittel te Turnhout, in rijmen, den hiernastaanden brief stuurt.

TURRIS ARDENS INCOMBUSTA ECCLESÆ COLLEGIATÆ S. PETRI
TURNHAUTI IN CAMPINIA AC DICECESI ANTVERPIENSI MEDANTIBUS
RADIIS SOLARIBUS ETC., DIE VI JUNII 1755.

Expressa per epistolam familiarem amici Mechliniensis ad amicum
Canonicum Turnhautanum.

Turnhauto mittit Mechlinia nostra salutem,
Urbs famosa, potens astrorum extingue flamas,
Atque ignes fatuos altâ de turre repellens.
Fama volans retulit, quæ passim crescit eundo,
Turnhauti ingentem stragem : (heu, miserabile dictu !)
Ac periisse domos centum cum principe Templo.
Sed laus sit superis ! succedens fama secunda.
Nuntia fausta tulit ; tantumque pericula turris
Attigit a radiis ferme solaribus ustæ.
Quærendum superest, quæ tanti causa timoris ?
Authores variant, rem narrat et unus et alter.
Sole sub occiduo dum Junii sexta cadit lux,
Turris Turnhauti vix non est passa ruinam.
Per solis radios agitata animalcula quædam
Assimilant fumum : mox conclamatur ad omnes :
Ignis ubi est ? Quo flamma volat ? quæ damna secuta ?
Namque ubi fumus est, ignem experientia monstrat.
O Deus, affer opem : turri succurrere cadenti !
Tuque tuêre tuam, cœli bone claviger, oëdem !
Undique Presbyteri currunt, Fratresque minores ;
Unus aquam defert ; hamos capit alter aduncos ;
Alter fert scalas ; quartusque aptare syphonem
Nititur ; una omnes non absque timore laborant.
Et pavor ac sudor constrictos occupat artus.
Conticuere omnes intentique ore tenebant,
Quo vergens ignis sublimia tecta penetret.
Tum Franciscani meditantur scindere turrim
Ut templum servent, nec serpat longius ignis.
Non secus ac brachium succidens arte chirurgus,
Ne cancer serpens pervadat cœtera membra.
Spemque metumque inter cives his vocibus instant :
Durate et vos-met rebus servate caducis !
Forte culex prudens reliquos impellit, ut una

Evolet, inde cohors, flammis peritura vel undis.
Moxque aliquis, primo (reliquis audentior) ictu
In cumulo culicum prostravit millia mille
Dissipat hic tenebras ; sole apparente sereno,
Fumus abit : turris salva est : redeuntque quieti.
Confusi tamen apparent cupiuntque sileri ;
Sed lepidum nimis hoc facinus fama ipsa relevat
Proemia debentur Patribus, de gente Minorum,
Nec non Canonicis, quorum vigilantia turrim
Illæsam custodivit, retulisque bravium.
Nec Begginarum : prœclarum defuit agmen :
Stragula namque ferunt, pispotque et lollepot ipsum
Extinguendo igne, quin et vicepastor earum
Pignora sancta crucis domini (miracula sperans)
Ferre paratus erat, subito ni flamma stetisset.
Ergo stat (ast multo pertuso foramine) turris,
Mille trahens varios adverso sole colores,
Non secus ac Protheus formam mutatus in omnem
Adfuit his (cui nullâ subesset exceptio) testis,
Illustris Præsul, qui sacrum munus obibat ;
Dumque Nosocomii Nonnarum visitat oëdem,
Irrisit culicum turbatos agmine cives.
Et Brabantini coetus Pater atque Senator
Adfuit, auxilium præbens, firmansque timaces :
Pro Patriâ præstare operam, dulce atque decorum !
O felix error ! turrim qui salvat ab igne !
Felices urbes, quæ talibus ignibus ardent !
O utinam Andreæ turris tali igne flagrasset ! (a)
Staret adhuc, neque defleret Antverpia causam.
Nec nova res agitur ; nam Thenis, Disthemique,
Brugisque ad turrim, quæ dicitur Aegidiana,
Atque ad Schaldis aquas Bernardina oëde sacratâ :
Par ignis fatuus fuit ; ac timor addidit alas :
Hæc saltem faciant aliena pericula cautos.
Sic quoque servata est a luna ardente Malina,
Ast quia sol superat radiorum lumine Lunam,
Sic tibi Turnhauto cedit Mechlinia palnam.
Parvula sed variat, quia circumstantia casum,
Responsum cito, sincerum, breve, mitte Malinam

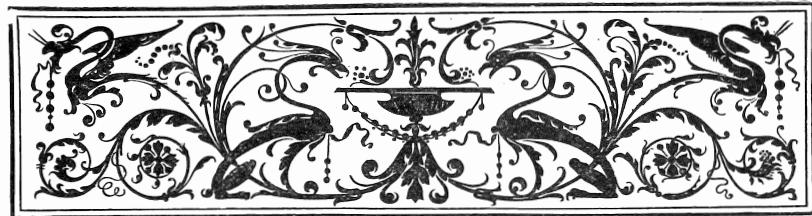
Ne si inter partes litis contentio fiat,
Forte recurrentum foret ad Gelense tribunal;
Aut pro more loci nova visio decernatur.

D. CONSILIARIUS SAENEN (1)

(a) *Turris St Andreæ Antverpicnsis corruit. A° 1754.*

Voor gelijkvormig afschrift.

J. E. JANSEN.

Pieter Corbeels.

Op eene boekverkooping te Leuven bij E. Fonteyn, waren wij zoo gelukkig de hand te kunnen leggen op een allerzeldzaamst boekje getiteld : *Eenige voorvalen uit den Brigands-oorlog*. Het is eene episode uit den heldenstrijd van eenige Boeren tegen de dwingelanden der Fransche overheersching in het jaar 1798, den Besloten Tijd. Meer in het bijzonder beschrijft het ons de voorvalen die in de Kempen en te Turnhout plaats grepen, en doet vooral vooruitkomen den kloeken held, Pieter Corbeels, die aan het hoofd stond der manschappen van Turnhout. Daar deze verhandeling, die 23 bladzijden in-8° kleinen druk beslaat, zeldzaam wordt en nochtans eene zoo rijke bijdrage is voor het tijdvak der voorvalen tijdens de Fransche dwingelandij, gaan wij er hierna de bijzonderste bladzijden van opnemen. Het is geteekend : Turnhout, 22 mei 1849. E. S., (Etienne Splichal) lid van den Dageraad, en gedrukt bij Brepols en Dierckx Zoon te Turnhout.

Alhoewel het meer als verhaal is opgesteld, waar de inbeelding van den schrijver de gebeurtenissen soms wat dramatisch voorbrengt, berust het toch op ernstige gegevens, die de schrijver opgedaan heeft bij mensen die ooggetuigen van de voorvalen waren, alsmede in de Archieven, waarvan hij de voorname oorspronkelijke stukken aanhaalt. Vijftig jaren na den strijd door een ernstig man geschreven, heeft het dus een zeker gewicht en mag als eene goede litterarische bron of kroniek

(1) In eene andere verzameling staat het stuk toegeschreven aan Baron de Pellenbergh-Hovorst, heer van Vierseldyck. *Zelfde Archief S. II. 1266.*

doorgaan. Wij zullen het verhaal nog aanvullen door aanteekeningen van persoonlijke opzoeken, die wij deden in de Archieven der stad Leuven en der Provincie te Antwerpen. De weledele heer P. Soil de Morialmé, voorzitter der Rechtbank te Doornik, heeft ons wel willen eenige bijdragen bezorgen uit het archief der stad Doornik, plaats waar P. Corbeels werd ter dood veroordeeld. Wij bieden hem hiervoor onzen hartelijken dank. De schrijvers van den Boerenkrijg (1), hebben wij ook allen gelezen, en waar zij ons van dienst kunnen zijn om het beeld van den koenen strijder nog meer op te helderen, zullen wij ze ook aanhalen. Zoo wordt een tafereel opgehangen dat meer in het daglicht zal stellen, én eene bladzijde vol afwisseling der geschiedenis van Turnhout, én van haren held, Pieter Corbeels.

**

Corbeels werd gedoopt te Leuven den 12 Maart 1755 ; hij was geboren uit den wettelijken echt van Franciscus Dominicus en Magdalena Servranckx (2). Hij werd gedoopt in de parochie van St Petrus en over de doopvont gehouden door Pieter Servrancx en Maria Theresia Mannaerts.

Hij oefende te Leuven het bedrijf uit van boekdrukker en nam er een ijverig deel aan de volksbeweging tegen de Vijgen onder keizer Joseph II.

Menige oproerige liedeckens en andere schriften waren op zijne personen gedrukt. Na de overwinning der Franschen op de Oostenrijkers was hij niet beter gestemd voor zijne nieuwe meesters. De Fransche dwingelandij werd hevig door hem gehekeld. Het eene druksel volgde het andere. De toestand werd nauwer en Corbeels bevond zich hier niet meer veilig. De overheden hadden kennis van zijnen tegenstand en zijne ophitsende en spottige uitgaven, zoodanig dat de commissaris Lambrechts aan

(1) Zie de Bibliographie er van, na elk hoofdstuk in : K. Van Caeneghem. Onze Boeren verheerlijkt. (Yperen, 1904.) — De bijzonderste werken zijn : A. ORTS. *La Guerre des Paysans*. (Bruxelles, 1863.) — A. THYS. *De Belgische Conscrits in 1798 en 1799*. (Leuven, 1890.) — F. DI MARTINELLI. *800 namen uit den Boerenkrijg*. (Gent, 1898.) — P. F. GEBRUEERS. *Eenige aanteekeningen over den Besloten Tijd en den Boerenkrijg in de Kempen*, 2 d. (Gheel, 1899-1900). — Eene kostelijke bron is : H. Jacobs. *Inventaris der Archieven van het Provinciaal Bestuur van Antwerpen*, D. IV. (Volksopstand van het jaar VII) (Antwerpen, 1906.)

(2) BURGERLIJKE STAND VAN LEUVEN. *Boek der Doopakten* nr 12, bl. 85.

het bestuur der stad schreef den 26 ventôse, jaar IV (16 Maart 1796), aan Corbeels alle paspoort te weigeren en hetgeen hij bezat af te nemen. Maar het was te laat. De drukker had de wijk genomen naar Turnhout (1).

Hij vestigde zich in een huis op het einde der Pottersstraat, nu de Patersstraat geheeten, en hedendaags bewoond door Mr Jan Nuyens. Vóór in zijne woning hield hij eene herberg, waar de Fransche gendarmen kwamen drinken, en niet zelden door den slimmen Brabander, zonder iets te vermoeden, werden uitgehoord. Terwijl in het voorhuis de brandewijn vrolijk geschonken en gedronken werd, drukte Corbeels in het achterhuis, beurtelings het door de Republiek veroordeelde kerkboek, gebedekens en ook oproerige liedjes.

Den 2 ventôse jaar VI (20 Februari 1798) klaagt het bestuur van het departement bij den beschuldiger der lijfstraffelijke rechtbank de oproerige schriften aan, die uitgedeeld en rondgestrooid werden zoowel in de steden als in de landelijke gemeenten ; hij noodigt hem uit eene huiszoeking te doen bij Corbeels, dien men verdacht de drukker dezer naamlooze opstellen te wezen (2).

Eenige maanden vroeger had reeds zulke onderzoek bij Corbeels plaats gehad. De Municipale Raad vergezeld van zijnen com-

(1) R. 144. Au citoyen Lambrechts, commissaire du D : E : près le Département de la Dyle.

Citoyen,

Depuis le départ de votre dernière et la réponse de la vôtre en date du vingt six ventôse 4e année par laquelle vous vous dites fondé à refuser un passeport au citoyen Corbeels, imprimeur, et à lui retirer celui qui lui a été délivré, nous vous disons que le dit Corbeels était parti pour Turnhout pour s'y établir, mais il a laissé un associé en cette ville nommé Theodore Vranckx. STEDELIJK ARCHIEF VAN LEUVEN. *Registre des rapports du 5me bureau, An IV, lettre n° 144.*

(2) An VI. 2 Ventôse (20 Februari 1798).

« Nous vous observons à l'égard dudit Corbeels, qu'il a dû s'enfuir de Louvain parce que ses presses étant l'écho de tout ce que l'esprit pamphlétaire peut imaginer pour faire haïr le gouvernement républicain, il y était poursuivi par les autorités constituées. Ledit Corbeels tenait toujours la même conduite lorsqu'il y a 18 mois, l'un de nos collègues alors directeur du Jury à Turnhout, y fit d'office une visite domiciliaire, qui ne produisit d'autre effet que celui de paralyser pour quelque temps son imprimerie. » — Charles d'Or à l'accusateur public. — PROVINCIAAL ARCHIEF TE ANTWERPEN, Bundel 133, nr 24.

missaris, van den Voorzitter en commissaris der Rechtbank, van den Griffier en Deurwaarder, van den Vrederechter en Commissaris van Politie, van den Ontvanger en de bedienden der Douanen, van de Gendarmerie eindelijk en den Ontvanger van het Enregistrement stapte toen de herberg binnен. Het krioelde er van Patriotten. Niet zonder moeite ontruimden zij het lokaal en volbrachten hun onderzoek. Zij stelden er een verslag van op den 30 vendémiaire jaer VI (1) (21 october 1797) en zonden het aan de overheid te Antwerpen. Wij laten het hier in zijn geheel letterlijk volgen :

Liberté République Française Egalité

Nous administrateurs municipaux de la commune et canton de Turnhout assistés du commissaire du pouvoir exécutif près de nous, Président et Commissaire du Tribunal correctionnel, Greffier, Huissier dudit Tribunal, Juge de paix, Commissaire de police, Receveur des douanes accompagné de tous ses préposés, Gendarmerie nationale, Receveur de l'enregistrement, tous fonctionnaires salariés par la République, qui nous a fait assembler pour nous faire part de deux libellés qui ont été placardés dans la ditte commune, lesquels portaient en substance une exhortation aux citoyens de Turnhout, et notamment aux conscrits de se soulever pour se soustraire à la conscription militaire, et rappelait la prétendue bravoure que cette même jeunesse avait montrée en 1789 à l'occasion d'une bataille qui avait eu lieu à Turnhout contre les Autrichiens ; il était dit en outre dans ces libelles qu'il était plus que tems de secouer le joug de la tyrannie française, pour sauver et venger la religion catholique.

Nous nous sommes transportés sur les lieux, et avons vérifiés l'authenticité du fait, puis sur le rapport qui nous a été fait, nous nous sommes transportés dans un cabaret, chez le nommé Corbels, et nous avons reconnus qu'une quantité assez nombreuse des habitans de cette commune y étaient assemblés, et que là on y arrachait, foulait aux pieds et brûlait la cocarde tricolore ; que le citoyen Guittard, notre Greffier, envoyé par nous pour inviter le susdit Corbels à se rendre près de

(1) H. Jacobsen F. Gebruers, *op. cit.*, maken er gewag van als zijnde van het jaar VII.

nous, entendit le citoyen Jean Crools tisserand criant à la foule présente de lui arracher sa cocarde et de la brûler.

Nous remarquâmes qu'aucune des personnes présentes n'avaient de coccardes nationales, que les fonctionnaires tels que le citoyens Caloers, huissier du tribunal, ne fut point à l'abris des insultes des revoltés qui arrachèrent et brûlèrent sa coccarde ainsi que les citoyens Bridoux et Audibert qui par leur fermeté et à la faveur de leurs armes en imposèrent à ces rebelles.

Sortant de cette maison après l'avoir fait évacuer, nous nous sommes mis tous ensemble à faire la patrouille pour dissiper les rassemblements nombreux qui existaient dans la commune.

Nous remarquâmes que tous les drapeaux qui avaient été mis comme de coutume le matin pour annoncer le decadi, étaient tous ou au moins une grande partie disparus, et après avoir pris des renseignemens, nous avons été instruits que les ennemis de la République malheureusement trop nombreux dans cette commune les avaient fait enlever en menaçant les propriétaires des maisons où ils étaient placés de leur faire un mauvais parti. Nous sommes parvenus à dissiper totalement les rassemblemens et nous ne pouvons que nous féliciter de la conduite ferme et intelligente de la gendarmerie et des gardes champêtres.

De tout quoi nous avons dressés le présent et l'avons signé, pour chacun en ce qui nous concerne. A Turnhout ce trente vendémiaire an sixième de la République française.

Vu par le commissaire du Dr^e exécutif
près le tribunal correctionnel.
C. PERRIER.

G. VAN GANSEN.

P. HEYLAERS,
présid.

R. P. MARLIN

Directeur der Jury.

BRIDOUX PERRIN DENYS.
garde général. GUITTARD CHARLES BERRÉ (1)
 Greffier. juge de paix, etc. etc.

Intusschen had de opstand tegen de Franschen meer toe-
genomen. Een leger vrijwilligers was zelfs ingericht. Den 22
October 1798 begon nu eigenlijk de Boerenkrijg.

(1) Provinciaal Archief te Antwerpen, Bundel 140, nr 151.

De boeren hadden reeds strijd gevoerd te Overmeire, Mechelen en omstreken. Hunne heldendaden vonden weerklank in de Kempen, waar de jongens nu ook het onverdragelijk juk afschudden en tegen hunne overweldigers en dwingelanden ten strijde trokken.

Corbeels kon zich niet langer meer inhouden (1). Wanneer hij het voorbeeld zag zijner landgenooten, besloot hij ook hen te volgen, en zelfs voor hen nieuwe strijdmachten aan te werven. Het was alstoer dat hij het bestuur zijner drukkerij overliet aan P. J. Brepols, die hem uit Leuven als medehelper was gevuld. Deze schrandere venoot werd weldra de eigenaar der drukkerij en legde alsdan den grondslag der later zoo beroemde firma Brepols en Dierckx Zoon (2).

Corbeels, nu meer vrijer(3), vernemt angstig naar den toestand der eerste strijdsters ; hunne vorderingen brengen hem in mijmering ; maar wanneer slechts eene geringe neerlaag hen heeft getroffen, dan verspreidt zich eene somberheid over zijn gelaat, welke eene zielSMART aanduidt.

Altoos stilzwijgend en afgetrokken leefde hy voort, wanneer hem eensklaps de komst der vryheids-scharen in de omstreken met zekerheid gemeld wordt. — « Daer zyn dan eindelyk myne verlossers ! » roept hy opspringend. Hy stygt te paerd, verlaet vrouw en kroost, en snelt diegenen te gemoet, welke hun leven veil hadden voor de vryheid, waarvoor hy ook het zyne opofferen zal.

En inderdaad de benden waren in de nabijheid ; maer de fransche overheden deden niets om ze te verdryven. Integendeel ; de wapens der inwoners werden op zware straffen ingeroepen. Wel deed de commissaris van het uitvoerend bewind, Perrin, aan het hoofd eener zekere magt te voet en te paerd,

(1) J. E. JANSEN, *Turnhout in het Verleden en het Heden*, D. I. bl. 351. (Turnhout, 1905.)

(2) Was P. J. Brepols reeds bezitter der drukkerij in 1797 zooals wij het schreven in onze geschiedenis van Turnhout volgens aanduiding van het huis Brepols en Dierckx Zoon zelve? Wij betwijfelen het nu sterk, gezien al hetgeen wij hiervoor ontdekten over Corbeels aankomst en verblijf te Turnhout. Het zou dus een jaar later zijn of misschien wel twee jaren later, na de dood van Corbeels in 1799. — Zie reclaam-kaart van dit Huis, waar wij dus niet geheel eens mede zijn. — J. E. JANSEN, *op. cit.*, D. II. bl. 47, nota 3.

(3) Hier beginnen wij letterlijk eenige bladzijden uit het in het begin vermeld boekje over te drukken.

waarby de bende smokkelaars van Friant (1) zich kwansuis gevoegd had, eene soort van verkenning in de omstreken van Lichtaert, Thielen en Casterlé, terwyl te Gheel een korps insurgenten verzameld was, zoo men zeide, zeker een doctor Aerts, van Gheel, tot commandant hebbende ; doch, reeds twee dagen voor de inkomst der vryscharen, die zich altoos zorgelijk van hier verwijderd hadden gehouden, waren de ambtenaren en troepen uit deze stad verdwenen met al wat zij bezaten, de wapens medevoerende, welke van de burgers afgeëischt waren, ondanks deze ze voor de veiligheid der plaets hadden terug gevraagd. De smokkelaersbende van Friant, ja, die liet men achter. Men zal straks zien tot welk einde.

Het is dan met regt dat de municipale raed, in deszelfs rekwest aan den minister van justitie, de ambtenaren beschuldigt, van door hunne *lafhartige vlucht*, vóór er eenige wanorde had plaets gehad, den inval te hebben uitgetart, en diensvolgens de oorzaak te zijn van de ongelukken die over de plaets nederkwamen (2). En men verdenke de municipalen van Turnhout niet van partydigheid tegen de Franschen en hunne beheersching : immers, zij die zonder ophouden middelen vroegen om krachtdadig de daders en aanhangers des opstands te vervolgen (3), en aan generael Latour hulptroepen vroegen, zeggende dat hunne gemeente vol slechte kerels was, « zooals 1800 tykwevers, die niets te verliezen hebbende, steeds gereed zyn om elk oogenblik oproer te maken (4) ; » mannen, die aan eenen majoor Lasalle beloven hem de lyst der opstandelingen hunner gemeente seffens te zullen overmaken, terwyl hy hem betuigen « dat het zuiverste patriotismus hen bezielt ; dat hy « voor de republiek alleen leven en alles zullen doen om ze « te doen beminnen en vreezen » (5) ; neen, zulke regeerders mogen

(1) Friant is de naam van een man uit den vreemde naar Turnhout gekomen die aldaar aan het hoofd stond der aanzienlijke bende smokkelaars, uit dien hoofde *bende van Friant* genoemd.

(2) Rekwest van 9 frimaire jaar VIII.

(3) Nous vous prions instamment de nous donner des moyens de repression, pour poursuivre avec sécurité les auteurs et complices de cette insurrection. (*Brief aan het centraal bestuur*, 2 brumaire, jaar VII.)

(4) Brief van 29 frimaire jaar VII,

(5) Brief van 4 pluvios jaar VII,

niet verdacht worden van met hunne medeburgers tegen de verdrukkers zamen te spannen.

Het was op het laetst van october (1). Men zag op zeker dag in Turnhout eene bende van 15 à 1600 boeren vallen, tot opperhoofd zekerden Meulemans, van Westerloo hebbende. De manschap was nauwelyks gewapend en had tot eenigste onderscheidteeken beeldjes, palmtakken of rode kruisen op den hoed. Niets wederstond hun en zy konden zich dus gerustelyk by den burger inkwartieren. De vryheidsboom werd afgehouden en van deszelfs hout een kruis gemaakt, dat men in de plaets van dien boom plantte. Een hoop van 150 man begaf zich naer het kasteel, eischte de sleutels der gevangenis en liet al de aengehouden voor lige misdrijven los. Die bende vroeg ook de sleutels van de griffie der regtbank; dezelve niet kunnende bekomen, stampete men de deur in : de meubelen werden verbryzeld (2), de boeken en papieren er uitgehaald en deze gescheurd of verbrand.

Des morgens waren de muitelingen binnen gestroomd ; 's middags van den zelfden dag werden de Paters Minderbroeders, die sedert derzelver uitroeiing in de stad verspreid waren, onder hunne bescherming weder in het klooster geleid. Deze herstelling geschiedde met grooten toestel, onder het geluid der muziek en met militairen optocht. Na die ceremonie, waeraan zij zich moeilijk konden onttrekken, keerden de Paters echter weder naer hunne schuilplaetsen terug.

Zoo zorgvuldig als de staatsbedienden elk zijnen eigen boedel aan eenen kant deed, zoo achteloos werd met den eigendom van den Staet gehandeld. Het kantoor der douanen, onder andere, bevatte nog meer dan voor 200,000 livres in aengehaelde goederen en geld. Volgens de getuigenis der municipale overheid, poogden de smokkelaars, die er in groot getal waren, dat kantoor te plunderen, de paarden terug te krygen die hun gedurende de *decade*, by aenslag, waren afgenoem, en dregen zy al de gevangenen vry te laten. Al de eerlijke lieden verzamelden zich alsdan, zien wy verder in meergemeld rekwest

(1) J. E. JANSEN. *Op. cit.* d. I. bl. 352.

(2) Jaar VII 25 floreal. Herstelling der lokalen en vernieuwing van de meubelen van de Rechtbank van Turnhout, welke door de opstandelingen waren vernietigt geweest. H. JACOBS. *Op. cit.* bl. 300.

van stads overheid, en behielden met levens gevær, niet alleen het bureau der douanen, maer ook het postkantoor, de griffie der gemeente en de huizen en eigendommen van al degenen die door de bende van Friand, de vrienden der Franschen, bedreigd waren.

En nogtans, maenden, jaren nadien werden er achtervolgens zestien verschillende vonnissen betekend, de stad dwingende om de geledene schade door plundering, te vergoeden ! Die vonnissen waren geveld door de regtbank van het Noorderdepartement ten voordeele van : Martin, gewezen directeur van den jury ; Ledanois, luitenant der gendarmerie ; Perrin, eertyds commissaris ; Dahirel, postmeester ; Dupont, Champagne, Renicq, Cambier, Chambrois, Hecq, Mocque en Momont, douaniers ; Marniquet, Monnet, Collin, Fontaine, Carré en Petit, gendarmen en de burgers Thibaut, Hermans en Goubloem. De municipalen verzettezen zich daer tegen, zeggende met grond dat die vonnissen uitgesproken waren buiten hunne weet, en dus zonder dat zy zich hadden kunnen verweeren, want dat zy zouden hebben bewezen dat de eisch dier *bedriegers* valsche is ; dat degenen die iets verloren hebben, hetzelve tienvoudig terug eischen ; dat zy die ver afgelegen regtbank verschalkt hadden met valsche stukken, afgeleverd door zedelooze schatters, *voor geld*.... De departementale overheid antwoordde daerop met de bedreiging van militaire executie. Kermende volbragt de stad wat haer opgelegd werd, en wanneer zy wilde in overeenkomst treden met degenen die zoo ten onrecht beweerden benadeeld te zyn, ondervond zy eenen wederstand, die door de hooge overheid slechts gesterkt werd. *Tout ou rien*, was hunne spreuk, en zoo moest de stad sommen uitkeeren, waervan sommigen over de 1200 fr. beliepen. De overheid vroeg daervoor een 1127 ingezetenen eene extra belasting, welke moeijelyk inkwam, en slechts met bedreigingen werd de ontvanger Van Dooren, op zynen post gehouden. Gendarmen werden geduriglyk op executie gezonden, en met nieuwjaar 1800 was dit geld nog niet altemael ingekomen.

Maer hervatten wy ons verhael.

Gedurende het verblyf der insurgenten in deze stad, vermeerderde derzelver getal merkelyk. Corbeels ligte er een korps,

hetwelk zynen naem voerde. (1) De kerken zyn weder open, en alles is in geestdrift. De benden trokken ongestoord heen en weder, toen eensklaps de tyding zich verspreidde, dat de Franschen op de komst waren. De overheden en voorname inwooners raden de oversten aan de plaets te verlaten, om zich niet nutteloos in eene opene stad te wagen, en naer Herenthals te wyken, welke plaets met hare wallen beter tot wederstand geschikt is. Deze raed werd slechts bezwaerlyk ingewilligd, en met de grootste moeite kreeg men den hoop buiten Turnhout.

Lang vóór het krieken van den dag, was op den volgenden morgen de Warande met fransch krygsvolk vervuld. Detachementen van de 48^e halve brigade (linie regiment), van het 6^e jagers te paerd, eene troep dragonders, in alles omtrent 400 man, en eene battery geschut vormden deze magt, welke aengevoerd werd door Jardon, geboortig van Verviers, die van bakkersknaep tot generael opklom en die, noch lezen, noch schryven kunnende, tot adjudant had dezelfde Luikenaer Guerette, welke over nog zeer weinige jaren stadscommandant te Antwerpen en te Brugge was : deze was tevens zyn secretaris en moest hem de dienstbevelen voorlezen.

Met omzigtigheid trok deze kolom de stad binnen. De overheden moesten gyzelaren stellen en de inwooners werden gedwongen spys en drank op de Markt te leveren. Na dezelve genuttigd te hebben, verliet de kolom de stad, ditmaal zonder eenig leed te doen, om de patriotten te gaen vervolgen. — Eer het middag was, verkondigde het kanon, de flam en den rook dat zy die bereikt hadden, en dat de verwoesting een aenvang had genomen.

**

Daer, in het dal der Nethe, welkers liefelyk groen aengegaem afsteekt by de doodsche kleur der omliggende heide, daer ligt Herenthals, eenmael de zetel van ryke nering en kunstroem, de toevlughtsplaets der vryheid, de bron der beschaving. Over meer dan zeven eeuwen was *Herendael* de hoofdstad van Taxandrië en bleef nog lang degene der Kempen. — Herenthals, de stad van S. Waldestrudis, het bolwerk van Brabant tegen de Barbaren, door de hertogen met zoo groote voorregten begif-

(1) Zie lijst bij GEBRUIERS, *Op. cit.*, d. I. bl. 172, alsook vele namen bij F. DIMARTINELLI: *Op. cit.*, passim.

tijd, werd door Hendrik den 1^{en} versterkt en door Jan den 1^{en} met muren omgeven.... 't Is achter die eeuwenoude wallen dat het zwakke rot der insurgenten zynen vyand afwacht.

Het was op een zondag. De opstandelingen, die men uit Turnhout had weten te verwyderen, waerzy eerst besloten hadden slag te leveren, komen ongeveer 4000 man sterk voor Herenthals. Corbeels staet aan het hoofd ; hy plaatst brandwachten, zendt verkenningen uit, en neemt al de maetregelen, welke in zulk geval een goed overste nemen zou. Hy is overal en schynt een ieder te gebieden door onwederstaenbare invloed. Hy neemt slechts eenige rust na dat alle voorzorgen genomen en zyne 4000 man bezorgd zijn.

De nacht verloopt in onrustig verbeden. Bij het krieken van den dag bezoekt de overste nogmaels de wachten. De troepen wylt hy derzelver posten aan en, vertrouwend in het gunstige zynen standplaets, wacht hy koelmoedig zynen vyand af, of schoon nauwelyks de helft zynen mannen gewapend zyn. De meesten hadden niet meerder dan dry patroonen, die zy nog zelven moesten koopen. Hy spoort de vaderlands liefde zynen gezellen aan, hen met afschrik sprekende van het juk dat hen drukte, en van den smaad en den hoon, welke de innigste hunner begridden werden aengedaen.

Nog is de dag niet ten halve, of een dof gedruisch op de heide kondigt de nadering einer volksmenigte aan. Weldra hoort men het trappelen van paarden, het bonzen van wagens ; men ziet wapens boven de zwarte massa blikkeren ; de vyand is daer !.... Eene beweging, eene trilling welligt, doorloopt de gelederen van het ongeoefend wapenvolk ; maer grooter is de ontsteltenis der ingezetenen, welke de zwaerste onheilen verwachten. De Franschen, die denzelfden morgen schier zonder toeven Turnhout zyn doorgetrokken, ontvouwen met groote snelheid hunne gelederen van op de hoogte genaemd den Wyngaerberg, een kwaert uers van de stad gelegen. Welhaest bemerkt derzelver kommandant dat de insurgenten de hoogte van den Kruisberg bezetten, en terstond zendt hy troepen af, om ze uit dien poste te dijven. De bende houdt stand, doch de kommandant dit merkende, beveelt de kavallerie den aenvall. Hiertegen is Corbeels niet bestand, want hij heeft noch ruiterij, noch kanon. Onze

landgenoten trekken dan langzaem en al vechtende de stad binnen.

De Franschen, nu meester van heel de vlakte, zenden een parlementair af, om de insurgenten tot overgaef te vermanen. Dit honend aenbod stelt de stryders in woede. Eenige dezer ongeoefende soldaten mikken, in spyt der krygsgebruiken, het geweer, en, o famp ! de afgezonden ruiter rolt ter aerde... Thans begrypt een ieder dat er geene uitkomst meer is. De Franschen donderen met hun kanon van den Kruisberg over de stad, doch gelukkiglyk wordt alleen één huis, gelegen op den hoek der markt en Koppendaelstraet, doorboord.

Het gros der insurgenten staet aan de Nederpoort geposteerd, langs waer men den vijand verwacht. Maer de fransche bevelhebber detacheert een deel troepen, welke bedektelyk de positie verlaten, langs eenen omweg den Netheboord bereiken, de rivier oversteken, ongemerkt de Koepoort naderen, en, daer niets hen tegenhoudt, de stad binnnen komen, en langs de Koppendaelstraet tot op de Markt doordringen... Thans is de toestand der muetingen akelig : tusschen twee vuren geplaatst, de aftogt belemmerd, de aenval des vyands heviger en het stryelperk steeds nauwer wordende...

Zy houden nogtans moed... De Franschen nu te midden van Herenthals, bestormen welhaest de huizen waerin de spaerbende genesteld is. Hunne poogingen zyn vruchteloos. Nadat de strijd twee uren geduerd heeft, beveelt de fransche overste de flam aen te wenden, om het dapper rot ten onder te brengen. Op 't eigenst oogenblik brengt men de lont aen een huis in de Nederstraet, en de gloed omvat terstond al de gebouwen tot aen de brug, genaamd Twee Bruggen, ter zyde van het Augusteynen-klooster, hetwelk benevens vele andere gebouwen afbrandt, terwyl op het Beggynhof de infirmery en acht woonhuizen in asch verkeeren... Thans begint het akeligste tooneel welk men zich kan voorstellen. De soldaten vechten niet meer, maer vermoorden al wat er voorkomt. Een weerloos burger, de genaemde de Backer, wil met zyne kinderen vlugten ; men ontrukt hem een zuigeling, en slaet den man dood.... De flam, 't getier der soldaten, de noodkreten der slachtoffers, dit tooneel doet den koensten van afgryzen sidderen.

De moed blijft goed, maer de magt verflauwt. Het kanon

verplet wat de flam niet ras genoeg verslindt. De braven moeten bezwyken. Velen redden zich den eenen na den anderen. Maer Corbeels bevindt zich nog te midden der blakende stad. Een ieder weet het, maer wie zal het bestaen hem redding te brengen ? Een kring van vlammen omringt hem, en achter deze dreigen de fransche bajonetten.... Een man staet peinzend dit hardverscheurend tooneel aen te staren. Eensklaps werpt hy zich in de vlammen, grypt Corbeels by de leden, rukt hem snel voort en beide vliegen door gloed en soldaten heen, dwars door de straat, tot buiten Herenthals. De redder van Corbeels was zyn vriend, de koperslager De Vaster.

Na gedurende verscheidene uren het moordstaal en de brandtoorts te hebben rondgegied, zyn de Franschen overwinnaers in Herenthals, en onze ongelukkige landgenoten vlugten verstrooid, de meesten naer Gheel. Een streng onderzoek geschiedt er alsdan in alle de huizen ; de Franschen vertrekken ten laaste, verschrikkelyke bedreigingen doende aen de inwooners, die nogtans veel meer de Franschen dan de patriotten behulpzaem waren, immers overal waren de aenzielykste lieden tegen laetstgenoemden gezind. Twee voorname burgers van Herenthals, de heeren Le Paige en Van Rasdonck, worden door de Franschen als gyzelaers mede gevoerd. Dertig patriotten sneuvelen ; veertien burgers zyn binnenshuis of op straat om het leven gebragt, en slechts twee Franschen werden gedood....

Wie yst niet by dit tooneel ! En zou men gelooien dat de Franschen deszelfs verschrikkelyke waerheid nog overdreven ? Trouwens, de adjudant-generael Duruth, kommandant der vesting Antwerpen, schreef op 30 october aen zyn' ambtgenoot van Mechelen, dat aldaer de kolom was binnengerukt, welke de stroopers te Herenthals aentastte. « Deze hebben, zegt hy, door vensters en keldergaten op onze troepen geschoten : *dry ofte vier honderd* « *dezer SCHELMEN* zyn omgekomen en *zestig huizen* zijn ver- « *brand* (1). »

Corbeels, zoo men zag, is gered ; maer zyn toestand blyft akelig. De Vaster bragt hem buiten Herenthals ; nu is hy in de omstreken, naby de haeg van eenen heerlyken tuin, te midden van braemstruiken verscholen. Men oordeele welke gevoe-

(1) *Gazette van Antwerpen.*

lens zyn hart thans overstelpen : de zaek, die hy met zoo veel drift aenkleefde, beschouwt hy als verloren ; slechts met de uiterste moeite er in gelukt zynde een schyn van inrigting aan die ordelooze benden te geven, van wapens, van geld, van alle ondersteuning verstoken ; thans de neêrlaeg, zyn leger verstrooid, misschien welhaest de laetste overblyfsels tot op den haerd toe vervolgd... God ! God ! zoo vele slagtoffers !

Eensklaps treft eenig gerucht zyn oor. Hy beurt even het hoofd op ; doch wat hy ziet, baert hem geene onrust en hy staert half nieuwsgierig het tooneel aan, dat zich opdoet. Uit de wooning, die zich met zekere weelde voor den tuin verhief, rigt eene hoogbejaerde vrouw zich met behoedzamen tred naer den kant, waer onze hoofdman verborgen zit. Schier bezwykt zy onder een last, dien zy met haer kleed ten deele bedekt. Een jong mensch komt en loopt vooruit, en delft ras een kuil vast by de voeten van Corbeels. De vrouw nadert en laet met een zucht haer last daer in glyden. Een weinig aerde overdekt denzelven welhaest, en Corbeels ziet beide personen met spoed terug in de wooning stappen.

Toen hy oordeelde dat de vyand moest verwijderd zijn, waegde hy het uit zyne schuilplaets te ryzen. Vermoeid, door honger afgemat en verschrikt van verder te gaen, klopt hy aan de deur van het huis, waer hy de twee personen zag binnentrede. Een knecht doet open, maer aan den ryken dolmantel en wapentuig een overste der patriotten erkennende, deinst hy terug en roept zynen meester. De jongeling, dien wy even zagen, komt met vertoornde blikken te voorschyn.

— Wat ! een overste dier ellendige knuppelsoldaten in myn huis ! Verdervers van alle welhebbende lieden !.... Voort, baenstrooper !

— Onze zaek is heilig, sprak Corbeels met waerdigheid, en het grieft my dat alleenlyk arme landlieden dit beseffen. Thans ben ik in de uiterste behoeftigheid, maer ware ik een strooper dan was ik gewis ryk op dit stond. De schat achter de tuinhaeg....

— God !... zwyg ! valt de jongeling in, en hy leidt hem by zyne moeder.

Corbeels wordt voorts met beleefdheid bejegend, en lekkere spyzen worden hem voorgediend. Eer de avond viel, had hy dit huis verlaten en was reeds op weg naer Gheel.

*
**

Was het patriotten-leger in erbarmelyken staet vóór den aenval van Herenthals, men oordeele hoedanig hetzelve thans moest gesteld zyn. Vele jongelieden verlieten het korps. Degenen die getrouw bleven, vlugten in alle rigtingen, zonder orde noch bevel. Niettemin de grootste menigte marcheerde op Gheel, waer Corbeels ze spoedig vervoegde. Doch hier ontmoetten zy een tegenstand van eenen anderen aerd. De inwooners, verschrikt door de bedreigingen der Fransen, namen de wapens op tegen de patriotten en dreven ze uit de gemeente (1). Van daer weken zy op Meerhout, waer een dertigtal door het kanon verplet werden. Weldra was heel het leger, in kleine hoopjes wyd en zyd verstrooid, wordende het telkens aengegrepen door vliegende kolommen, welke een groot getal patriotten doodden, onder andere te Moll en te Olmen. Het getal gesneuvelden in die verschillende ontmoetingen, rekenden de Fransen zelven op 500 man (2).

Corbeels had de verbrokkelde bende verlaten en was te Lichtenaert verscholen. Uit die plaats begaf hy zich in 't geheim naer Turnhout en onderhield betrekkingen met verschillende oversten. Hy loerde op de gelegenheid om eenen nieuwe slag te wagen, maer wachtte tot dat de rust schynbaer hersteld was. Welhaest vroegen de gemeenten dringend om niet langer met troepen overlast te zyn, welke er de grootste baladigheden pleegden (3), en beloofden voor derzelver eigene veiligheid te zullen waken. De Fransen vertrokken, maer met bedreiging, meerder troepen dan ooit te zullen afzenden, by het minste tumult of sammenloop die in derzelver omvang mogt plaets grypen (4). De hoofdman der patriotten had alles berekend. De brokken slaen weldra als by betoovering byeen, en op den 14ⁿ november omringt een leger van 5,400 man eensklaps de stad Diest...

Het garnizoentje van 120 of 130 man dat daer ligt, kan het niet volhouden, en welhaest stroomt de menigte onstuimig in de stad. Twee dagen lang blyft dezelve in de magt der patriot-

(1) Proclamatie van het centraal bestuer, 22 brumaire, jaer VII.

(2) *Gazette van Antwerpen*

(3) Brief der stad Turnhout aan den bevelhebber van het 16e jagers, over de verwoestingen (devastations) in de voormalige herh (la ci-devant église), waerin zy hunne paarden stalden, van 28 frimaire jaer VII.

(4) Proclamatie van generael Bequinot, op 21 messidor jaer VII naer Moll, Arendonck en Gierle gezonden.

ten, als generaal Jardon op zyne beurt de plaets omzet. De belegerden, die noch kanon, noch munitie, noch zelfs geweren bezitten, kunnen geenen wederstand bieden, maer denken slechts op middelen om uit de zwarigheid te geraken. Er wordt besloten eenen uitval te doen en zich over den Demer te redden. Het stuk wordt gewaegd, maer de brug bezwykt, en eene tallooze menigte stort in de rivier, waervan velen nimmermeer het daglicht zien.... Niettemin blyft de aftogt voortduren, en velen redden zich dwars door moerassen in de bosschen die het Kempenland bezoomen. Een verslag deser gebeurtenis, in de GAZETTE VAN ANTWERPEN voorkomende, getuigt dat, behalve degenen die in het beleg sneuvelden er *vyf honderd* muitelingen verdronken.

Alles is schynbaer rustig in de noorder Kempen. Niemand gelooft dat de patriotten nog zullen te voorschyn komen. Een punt evenwel schynt de overheden nog te ontrusten: werwaerts mag Corbeels vervlogen zyn?

Sedert dat het geducht opperhoofd te Turnhout geweest is, bemerkte men zekere gisting onder het volk. De stads overheid, zonder er juist de oorzaek noch het inzigt van te raden, ontrust zich fel, en vraegt aan generael Latour, bevelhebber des departements, eene afdeeling troepen, tot rede gevende dat de gemeente vervuld is met slechte kerels, *onder anderen achttien honderd tykwevers*, welke de minste maetregel van strengheid, of die slechts met hunne denkwzyze stryd, elk oogenblik kan in oproer brengen (1).

Corbeels weet alles wat er beraemd wordt. Terwyl het leger te Diest werkzaem is, wil hy door een stouten slag in het noorden daer weder de gemoederen voor zyne zaek ophitsen, en den Franschen toonen, dat het vuer der vaderlands liefde in de Kempen noch niet uitgedoofd is. Plotseling valt hy met 300 wakkere mannen in Turnhout. In een oogwenk is Corbeels meester van bestuer en archieven. Ditmael hebben de franske ambtenaren den tyd niet gehad hunne goederen te bergen, en slechts met de grootste moeite kunnen zy ontkomen. De maetregels zyn echter zoodanig genomen, dat geen eigendom geschonden wordt: overal staen wachten die een stipte bevelen gehoorzamen. De

(1) Brief van 29 frimaire jaer VII.

vlugtende ambtenaren verspreiden wyd en zyde de mare van den inval van Corbeels binnen Turnhout, en spoedig komen talooze aenhangen zich by zynen standaerd scharen....

Er verloopt een korte tyd, en Corbeels toont dat hy waerlyk het beleid van een overste bezit. Heimelyk wordt hy onderrigt dat de gevraegde troepen in alleryl op Turnhout aenrukken. Kalm doet de overste de troep verzamelen, doch de menigte van bykomende rekruten vertraegt den aftogt. Men zal zich eindelyk op marsch begeven, maer het is te laet... Op 't oogenblik dat de kolom zich in beweging stelt, stroomen de Franschen de stad binnen. Aen het hoofd rennen de gendarmen en de ruiters der douanen, welke steeds binnen en omstreeks Turnhout gestationneerd waren. Met woede hakken zy op de nauw gevormde ry in, en ryden en houwen de schaer uit een. Geene aenwakering tot stand houden vermag iets; de stem des oversten wordt miskend. Alles vlugt en rigt zich onverstandiglyk naer de vlakte. De ruiters, die de wegen kennen, snellen het volk op de hielen, en sabelen neér al wie zy bereiken kunnen. Twee minderbroeders van 't Turnhoutsch klooster, door den schrik bevangen, verlaten het huis waer zy de gastvryheid genieten en vlugten ook. Ofschoon verkleed, worden zy door 't paerdenvolk herkend, achterna gezet, en in eene hoeve, nedergeknield, sterven zy den marteldood.... (1)

Terwyl dit vertoog plaets greep, doorzocht de hoofdtroep elk huis binnen de stad, in schyn om te zien of daer geene muitlelingen in verscholen waren, maer met der daed om te grypen wat hunne begeerlykheid kan voldoen. Den ganschen dag verkeerde Turnhout in de grootste benauwdheid, en des nachts zelfs moesten nog gansche huisgezinnen de vlugt nemen, om zich aan 't geweld der soldaten te ontrekken.

Corbeels, van zyne makkers gescheiden, ontkwam wederom. Onverpoosd doorzochten de Franschen de streek, werwaerts zy gisten dat hy geweken was; dan, te vergeefs. Ondertusschen namen zy alle zulke voorzorgen, die eene verassing als onmo-

(1) Zoo getuigen de overleveringen van het volk en een palmen kruisje dat ik in mijn bezit heb en dat voortkomt van eenen deser Paters, — F. J. van Hillegem — dat hij bij hem had als hij ter dood werd gebracht, en dat door een ooggetuige, Mej. Willems, aan mijn oom, J. Prinsen, werd geschenken. J. E. JANSEN, *Op. cit.*, d. II bl. 350.

gelyk moeten maken : Het Kempenland werd in beleg gesteld, talryke troepen waren op de voornaemste punten geposteerd en en het inleveren van wapens was op doodstraf bevolen (1).

**

Het toevluchtsoord van Corbeels was nauw ingesloten gebleven en werd steeds zoo stipt doorzocht, dat hy sedert weken onder geen dak meer vernachten kon, en echter bleef hy nog deel nemen aan het besturen der werkzaemheden van de patriotten! De klopjagt, die de generael Jardon had ondernomen, bragt hem thans geheel in 't nauw. Van bosch tot bosch dreef men hem onverpoosd, toen hy eindelyk, (den 25 November), in den omtrek van Postel, binnen een boschaedje omringd werd. Met de grootste omzigtigheid naderen de soldaten het plekje waerop hunne prooi zich bevindt ; maer welk vertoog doet zich voor hun oog op ! De fiere man, dien zy dachten slechts met levensgevaer te zullen in handen krygen, ligt daer afgemat op het gras uitgestrekt; zyn vervallen gelaet, het ellendigste kleedsel maken hem onkennelyk. Aen zyne zyde rust zyn trouwe gezel Meulemans. Eensklaps ontwaekt en ryst hy, even als een leeuw, en toont weder al de krachten die zyn forsch gespierd lichaem immer bezeten heeft. Schielyk brengt hy de hand aan de zyde, doch hy draegt geen zwaerd !.... Brieschend bonst en springt hy, rukt gendarmen ten gronde, en snelt dwars door de bajonnetten heen. Het alarm is gegeven, en honderd stemmen klinken te gelyk. Na eene vaert van eenige minuten door digtbewassen struiken, valt de held van den patriotten-opstand, uitgeput te midden van eene troep soldaten, die hem de tromp op de borst planten. Corbeels is welhaest geboeid, en nevens Meulemans, als een slagtbeest, aan hals en beenen op eene ellendige boerenkar gebonden ; zyn hoofd hangt achter van den wagen en botst verschrikkelyk tegen de voeten van zyn makker. De oogen peulen hem fel uit het hoofd, en by de minste beweging, schoppen de gendarmen, die op het voertuig zitten, hem moedwillig tegen het lyf....

Na dus schier een dag lang geleden te hebben, komt de droevige stoet te Turnhout binnnen. Elk houdt er zich stil en

(1) Proclamatie van het centraal bestuer : « Binnen de dry dagen moeten de inwooners de wapens inbrengen op straffe als baenstrooper behandeld te worden. »

niemand durft een woord ten gunste van den moedigen man spreken. De kar leidt men onder groote militaire voorzorgen de brug des kasteels over, en Corbeels, met de handen op den rug gebonden, wordt in den diepsten afgrond van dit akelig verblyf gevoerd. Zonder eenige verpoozing, wordt hy overeind by den hals aan een pael geketend. Zyne voeten zyn tusschen zware blokken gevat, zoodat geen lid van zyn ligchaem verroezen kan. Op gebod van Jardon, die zelf die toebereidselen verordend had, mogt niemand den gevangene naderen, die alleenlyk om vrouw en kinderen zuchte, en overigens kalm zyn lot aenschouwde. Tot de oppassers, die hem eenige verkwikking aen den mond bragten, zeide hy schier op onverschilligen toon : *Welhaest zal het met my gedaan zyn !* — In dien toestand moest de ongelukkige den nacht doorbrengen ! Den volgenden morgen verliet het treurig convoi de stad, en van kot tot kot werd de overste der patriotten naer Doornik gesleept.

Edoch het groote offer bewaarden de Franschen tot het laeste. Het proces van Corbeels werd slechts langzaem opgemaakt. Waerschynlyk zocht men naer eenig bewys, om de verstandhouding van den opperhoofdman der patriotten met de personen van welke wy zoo even spraken, te bestatigen.

De moedige man behield by die langdurige foltering, al zyne kalmte, en verwierp met kracht de voorbrenging, dat hy zou te werk zyn gegaen volgens het ingeven van andere personen.

Corbeels had een zeldzaem plan van verdediging aengenomen : hy beweerde namelyk dat, om hem de straf der rebellen te kunnen toepassen, hy met de wapens in de hand had moeten gevat zyn geworden. Zyn vertrouwen in dit middel, maer vooral de grote kalmte die hy in zyn geweten vond, deden hem het voorstel verwerpen, om uit de gevangenis te ontsnappen, waertoe een aental vrienden de gelegenheid hadden bereid.

De krygsraed verzamelt. Zwaer met ketenen beladen, verschynt Corbeels met Meulemans voor die geduchte vierschaer. Men onlast hunne leden van de ketenen, en nu verheft de manhaftige overste het hoofd en laet zynen kalmen blik over regters en aenschouwers waren. Een officier leest het rapport van het onderzoek af, en eischt de doodstraf voor beiden. Geelyk ieder mensch, op den boord van het graf, voelt Corbeels in zyn binnenste den trek tot het leven de bovenhand nemen,

en met groote kracht doet hy zyn gekend verdedigings-middel op nieuw gelden, namelyk dat hy niet met de wapens in de hand was gevatt. Men doet hem verstaen dat hy geen gewoon rebel is, maer dat hy als *kapitein* gekend was. Hier tegen brengt de opperhoofdman in, dat hy onder de burgerwacht van Leuven, zyne geboortestad, dien graed bekleedde, en dat men hem sedert in de wandeling dus noemde. Dan, alles te vergeefs.

Men kent de kortheid der militaire regtspleging. Eer er eenigen tyd verloopen was, is het onderzoek geëindigd en worden de betigten, weder geboeid naer derzelver hokken terug geleid.

'T is nacht. Een officier, vergezeld van eenige soldaten, daelt neder in den kerker. De witheid van het papier dat hy opgeheven houdt, steekt schier niet af, by de bleekheid van zyn gelaet. De toortsdrager opent de yzeren deur der gevangenis. By het zien der roode vlam, ryst Corbeels uit zyn strooleger op, en terstond is hy door de wacht omringd. De officier ontrolt het papier en leest:

« Den veertienden der maend prairial jaer zeven (2 juny 1799).
« De krygsraed der 24^e militaire divisie, zittende te Doornik,
« veroordeelt Petrus Corbeels, oud 44 jaren, boekhandelaer, tot
de doodstraf, als kapitein der brigands.... » (1)

(1) Het was Mr Goblet, oud prokureur-generaal in den Raad van Doornik, alsdan advocaat, die de verdediging van Corbeels op zich had genomen. — P. VERHAEGEN. *Essai sur la liberté de la presse en Belgique durant la domination française (1792-1814)* in *Annales de la société d'archéologie de Bruxelles* t. VI. 1892. t. VII, 1893 bl. 71-72.

Hij stierf den 21 Juni 1799 volgens het hiernavolgend bewijs :

Aujourd'hui quatre messidor an sept de la République Française, à dix heures du matin, par devant moi Amand Masure, membre de l'administration municipale de la commune de Tournai élu le 30 floral dernier, pour recevoir les actes destinés à constater les naissances et les décès des citoyens, a déclaré par écrit, le citoyen Declerq, gardien au Carme, que Pierre Corbeels, libraire, né en la commune de Louvain, n'ayant pu savoir le nom de ses père et mère et de son épouse, est mort hier à quatre heures après midi sur l'Esplanade âgé de 45 ans (?). Fait en la maison commune de Tournay, les jour, mois et an ci-dessus.

(S.) A. MASURE.

STEDELIJK ARCHIEF VAN DOORNIK. *Registre d'Etat Civil de la ville de Tournai.*

Wat zijne begrafenis aangaat, wordt er vermeld : Séance du 3 messidor, 7e année républicaine... De l'invitation de ce jour de commissaire des guerres, Crespin au bas de la lettre du capitaine rapporteur près le 2e conseil de guerre de la 24e division militaire, de pourvoir à l'enterrement de deux condamnés à la peine de mort à trois heures de relevée de ce jour (?). — IBD. *Registre 13 des Administrateurs municipaux.*

Een dergelyk vonnis treft den rampzaligen Meulemans.

Het standvastig karakter van Corbeels begeeft hem niet. Meulemans integendeel laet eenige zwakheid blyken ; echter Corbeels beurt hem op, zeggende :

— « Waerom getreurd ? Wy hebben immers volgens onze overtuiging gedaen ! Sterven wy dan gerust... »

Eenige uren later stortte het opperhoofd der rebellen onder eene bui van kogels neder, inderdaed tot den dood toe, de grootste gerustheid van gemoed aan den dag leggende.

Turnhout, 22 Mei 1849.

E. S., lid van den DAGERAED.

J. E. JANSEN.

Légendes et Coutumes Campinoises

PAR
L. Stroobant

ALPHEN. — *Les Kabauters de la Prinsehoef.*

La *Prinsehoef*, ferme du prince, aurait appartenu dans la première moitié du XIXe s., au prince Frédéric de Nassau. Le nom ancien de cette ferme est l'*Hof ter Braeke*, et l'étang qui l'avoisine, s'appelle *den Braeke Wouwer*. Les bâtiments, tous modernes, sont abrités par trois énormes tilleuls, plusieurs fois centenaires.

A cet endroit la légende place la résidence des *Kabauters*. Ceux-ci y auraient habité de vastes souterrains et étaient les maîtres de tout le pays à l'entour. Cependant ils ne pouvaient dépasser l'ancien chemin de Maestricht qui avait été bénit par un prêtre catholique. En une nuit, les *Kabauters* auraient creusé un canal large d'environ dix mètres qui se trouve au sud de la ferme.

De nos jours on remarque encore un bas-fond circulaire qui anciennement enclosait la ferme sur une longueur d'environ

600 mètres et qui semble être le lit de l'ancien fossé-canal en question. Au sud-ouest de la ferme nous explorons une prairie où la sonde nous révèle la présence de substructions, à moins d'un mètre de profondeur. Le propriétaire, M. Hendrickx, nous dit avoir constaté la présence de caves voutées lors de la construction d'une grange. En déplantant un arbre il a rencontré un escalier souterrain d'une solidité telle qu'il a du renoncer à le démolir. Près de l'escalier en question il a découvert il y a une dizaine d'années, environ un seau de monnaies d'argent anciennes qu'il a vendues au poids à Turnhout.

Son fils y a déterré deux squelettes humains enterrés en croix, mais il s'est empressé de les réenfonrir.

Dans la parcelle de bruyère, dite *Molenheide*, bruyère du moulin, qui avoisine la *Prinsehoef* se remarquent des levées (*Wallen*) en terre, qui se coupent en lignes brisées et dont la destination est inconnue. On y voit quantité de petits tumuli encore parfaitement marqués mais qui tous ont été fouillés depuis 1770. L'abbé Heylen y a fait des fouilles en 1791 et Cuypers en 1842. (1) Les urnes qui en proviennent sont à col droit, du type d'*Hallstadt*, commun en Campine. Nous y récoltons quelques grattoirs en silex taillé.

Il est probable que la *Prinsehoef* s'élève à l'emplacement d'une villa romaine occupée plus tard par des Franks Saliens, donnée à St Willibrord au VIIIe Siècle et possédée au XIIe siècle par les religieux de Tongerloo.

La tradition ajoute que les Templiers y auraient habité. De même aux *Houtelhoven* à Hoogstraeten et au *Beemdhurst* à Merxplas le souvenir populaire confond le souvenir des *Kabauters* et celui des Templiers.

Voici quelques autres légendes que nous recueillons à la *Prinsehoef*.

(1) Voir sur cette nécropole Dr HERMANS, *Begraafplaats te Alphen in Geschiedkundig mengelwerk*, II, 265-272; P. CUYPERS, *Berigt omtrent eenige oude grafheuvelen onder Alphen in NIJHOFFS, Bijdragen*, IV, 181. A. H. C. T. (A. Heylen Canonicus Tongerloënsis) *Verlichtinge der Brabandsche en andere Nederlandse oudheden, ofte Vaderlandsche verhandeling over eenige urnen ofte lijkvaten, onlangs door de zorg en bekostinge van den Eerw. Heer Godefr. Hermans, Prelaat der abdij Tongerloo, ontdekt bij het dorp Alphen, Maestricht, 1793, 4° fig.* (Réimprimé à Turnhout en 1837.)

A l'endroit où se trouve la grange, s'élevait très ancienement une chapelle. Personne ne peut dire à quel Saint elle était vouée. Il y vient encore certains jours des pèlerins qui s'agenouillent et prient près de la grange pour accomplir quelque vœu mystérieux. On croit qu'ils se rendent à cet endroit pour lier la fièvre. *Om de koorts af te binden.*

Entre le moulin et la ferme se trouve un trésor. Mais les *stalkeersen*, feux follets, et les *hexsen*, sorcières, égarent ceux qui se sont mis à sa recherche.

A coté de la nécropole se trouve l'ancienne cure, de *pastorie-hoef*, quoique l'église soit distante de plus de vingt minutes. Le même fait s'observe pour la nécropole du *Looi* à Turnhout à proximité de laquelle se trouvait la cure dite *Hof ten einde*. A Merxplas également où la nécropole se trouvait au *Kattenboomke* s'élevait la cure. Dans les trois cas ces anciennes cures sont très éloignées des églises modernes. Peut-on en conclure que les anciens presbytères se seraient trouvés aux endroits où auraient habité les prêtres païens dans le bois sacré ?

En 1904, Pierre Gielis aurait déterré une urne funéraire dans son champ vers *Teroever*.

Dans le voisinage d'Alphen se trouvent de *Steenhoven* et près de Brakel, à droite du chemin vers Riel, un ancien camp romain ? On y aurait trouvé en 1842 des urnes et quantité de monnaies romaines.

Au hameau *Vijfhuizen* sous Riel se trouvait une chapelle, aujourd'hui détruite. C'est-là dit-on que l'agneau a pris le loup, et on répète la même légende que celle qui se raconte à Oostmalle.

Entre Alphen et Chaam, dans la *Caamscheheyde*, près du *Wolfs-gat*, trou du loup, se remarque le *Willebrordusput*, puits de S. Willibrord. Ce puits miraculeux se trouve sur une hauteur et contient cependant toujours de l'eau, hiver comme été. Cette eau possèderait des vertus curatives pour les maladies d'yeux. Nous estimons que c'est une des nombreuses sources sacrées païennes que l'on rencontre en Campine et dont plusieurs ont été christianisées par la suite.

A coté du puits de S. Willibrord se trouve l'antique chemin de Maestricht qui est devenu invisible de nos jours et perdu dans la bruyère. Ce chemin venant de Breda passait par Alphen,

d'où il partait sur Poppel en passant par *het Uilenkasteel*, le château des hiboux. On désigne ainsi une motte féodale (?) entourée d'eau.

* *

Le 6 novembre 1906 prévenu par notre fidèle correspondant d'Alphen, M. Hendrickx, propriétaire de la *Princehoef*, que des tessons d'urnes avaient été mis au jour à la *Molenheyde*, nous nous y transportons aussitôt et récoltons dans la parcelle appartenant au fermier Seghers, quantité de tessons d'urnes grossières à col droit en terre cuite. Plusieurs tessons portent des dessins au bâtonnet et au peigne. Les bords de quantité de ces tessons sont piquetés dans le sens de leur épaisseur à l'aide d'un bâtonnet de manière à produire de petites cavités. Nous avons rencontré la même ornementation (?) sur des tessons d'urnes à col droit du *Looi* à Turnhout, de la Campine Limbourgeoise (fouilles Dens) et de quantité de débris d'urnes récoltés dans les dunes à La Panne, près de la frontière.

La nécropole d'Alphen semble avoir été très vaste mais plusieurs plantations successives de sapins ont complètement niellé le terrain.

RYCKEVORSEL. — *Découverte d'une cachette de fondeur au hameau d'Achterlé.*

En 1900, le fermier Servaes d'Achterlé, en extrayant de la tourbe au lieu-dit *Scheidhaag*, entre Achterlé et Keirschot, à proximité du ruisseau, de *Keirschotschebeek*, trouva une petite caisse en bois sans ferrures, complètement pourrie, à une profondeur d'environ 2 1/2 mètres. (*op eenen hooizolder diep*).

La caisse contenait cinq ou six hâches en bronze, une hâche polie en Silex et un morceau de grès également taillé.

Le fermier Servaes n'attacha aucune importance à sa découverte et donna ces objets à ses enfants. Dernièrement MM. Dierckx de Turnhout, chassant dans les environs apprirent cette trouvaille et reçurent de Servaes une des hâches que l'on parvint à retrouver. Les autres sont considérées comme perdues.

Les deux pierres de la trouvaille ont été recueillies par nous et déposées aux musées royaux.

L'une d'elle est une charmante hachette polie en silex brun clair veiné.

D'après la description qui nous en à été faite les hâches étaient à douille avec œillet.

Cette découverte est à rapprocher de la cachette de fondeur, mise à jour vers 1842 au *Vlaamingstraet* à Hoogstraeten, c'est à dire à environ une lieue au N.O. de la *Scheidhaag* de Castelré. La cachette d'Hoogstraeten contenait vingt haches en bronze qui furent vendues à un chaudronnier du village. Schayes envoyé sur place par le gouvernement parvint à en racheter dix, qui figurent actuellement dans les vitrines du musée du cinquantenaire. (1)

OOSTMALLE. — Trouvaille d'urnes au *Klokkenheide*.

Il y a environ soixante ans en niveling une bruyère entre les *Steenkuilen* et les *Wouwers* près de la *Klokkenheide*, où l'on plantait des sapins, les ouvriers mirent à jour et brisèrent quantité d'urnes.

Cette ancienne nécropole, aujourd'hui détruite, se trouve située à environ trente minutes au sud du cimetière préhistorique de Ryckevorsel.

A proximité se trouve la *Klokkenven*, (mare des cloches) où l'on prétend qu'une cloche est immergée. Il est inutile, ajoute la tradition, de la rechercher, parce que la mare est sans fond. Celle-ci a d'ailleurs une réputation assez suspecte, plusieurs habitants de la localité s'y étant noyés.

**

Oostmalle que Wendelinus prétend être le Ismala cité dans la loi Salique, possède une toponymie qui révèle l'existance de lieux anciennement habités. Tels sont le *Middelborg* (Burg du centre ?) situé à proximité de *Eerssels*, (cella du seigneur ?) *Zalphen*, (heim de Zalf ?) et le *Bruel*. Ces deux derniers lieux-dits auraient, d'après un acte de 1432 que nous communiquent le secrétaire communal d'Oostmalle, possédé un droit de justice. — « *Die ook een hof van recht op hen selven zijn geweest.* »

Au lieu-dit de *Eerssels*, s'élevait, il y a peu d'années, une très ancienne ferme, entourée de larges fossés. C'est aujourd'hui

(1) C. f. SCHAYES. *Notice sur des antiquités découvertes à Hoogstraeten*. Dans le *Bulletin de l'Académie Royale de Belgique*, tome XIII n. 9.

un îlot pittoresque où se trouvent deux chênes d'une grosseur remarquable. A proximité de cet îlot, que nous considérons jusqu'à preuve du contraire comme une motte féodale, se trouve le *Schransken*. C'est l'ancien refuge d'Oostmalle où l'on cachait les femmes et le bétail en temps de guerre. Il a une superficie d'environ soixante ares et est complètement entouré d'eau.

Il y a un autre *schrans* à Oostmalle. Il dépend du château de *Bloemenschot*, nommé en 1432, *het ridderlijk hof, metende 140 bunderen*. Cette très ancienne propriété, qui appartient aujourd'hui à M. Nève de Gand, est située près du *Galgenbrug* (pont de la potence) où se trouve l'ancien lieu d'exécution d'Oostmalle.

D'autres lieux-dits de la commune d'Oostmalle sont de nature à fixer l'attention de l'archéologue. Tels sont *Venus* et le *Vloedberg* qui se présente d'après le secrétaire communal, dans les anciennes archives sous le nom de *Bloedberg*. (Montagne sanglante.) La tradition prétend que c'est là qu'on se refugiait en temps de peste. Le *Vuerwolf*, le *Wolfschot*, le *Helsten*, le *Vrekkensberg* nous semblent mériter une recherche étymologique.

RYCKEVORSEL. *Légende du Klokmoerken*.

Entre le village de Ryckevorsel et Gammel, le long de l'*oude baen*, ancienne route aujourd'hui abandonnée, dans laquelle nous avons reconnu un tronçon du diverticulum de Bagacum à Trajectum ad Rhenum, se trouve une mare appelée *het Klokmoerken* (la mare aux cloches.) On y entend sonner les cloches pendant la nuit de Noël, à minuit. A peu de distance de la mare en question, en suivant le diverticulum vers le sud, on rencontre *den Berg* où on a trouvé des urnes funéraires. Les habitants, que nous questionnons au sujet du *Klokmoerken* nous assurent que les *grauwelkens* (synonyme de *kabautermannekens*) ont vécu près de là. Ils parlaient une langue que personne ne comprenait et ils abattaient une quantité de besogne étonnante en une nuit. Ils n'aimaient pas à être espionnés et cachaient leurs procédés de travail. Une nuit ils ont battu toute une grange (*eene geheele schuur afgedorscht*). Ils faisaient de grands feux et on en avait peur. Ils ont disparu un beau matin avec armes et bagages.

RYCKEVORSEL. — *Le berger incandescent*.

Les *Melhoven* sous Ryckevorsel et non sous Oostmalle, comme

l'écrit Conscience, sont un groupe de très anciennes fermes. La tradition prétend qu'il s'y élevait anciennement une chapelle dont on verrait encore des substructions dans les bois de sapins. Quoi qu'il en soit, il semble que cette partie de la commume, a été cultivée il y a très longtemps d'après certains travaux qui se remarquent encore dans la bruyère. Il y a lieu de noter que les *Melhoven* se trouvent dans le voisinage immédiat de la bruyère de l'enfer (*helhoeckheide*) où nous avons fouillé un bon nombre de tombelles en 1903.

On est d'accord dans la contrée pour désigner les *Melhoven* pour l'endroit où se seraient passés les évènements qui constituent la légende du berger incandescent (*De brandende herder*). On en connaît le canevas qui a été mis en prose par Conscience (1) et en vers par notre homonyme E. Stroobant (2).

La voici, dépouillée de tout enjolivement littéraire, telle qu'elle nous fut contée aux *Melhoven* par un vieux berger.

Cela s'est passé il y a bien longtemps. Un courrier qui se dirigeait à cheval vers la Hollande portait en croupe une valise remplie d'or. Arrivé dans ces environs, il s'aperçut avec effroi que les courroies s'étaient rompues et qu'il avait perdu le trésor. Il revint en toute hâte sur ses pas et ne trouvant rien, avisa un berger qui gardait son troupeau à proximité de la route. Aux questions qui lui furent posées, le berger déclara n'avoir rien vu, mais son attitude embarrassée éveilla les soupçons du courrier qui l'accusa formellement d'avoir ramassé et caché sa valise. Le berger répondit *dat ik eeuwig brande*, que je brûle éternellement, si je sais quelque chose au sujet de votre trésor. Depuis lors on voit parfois la nuit un point lumineux dans la bruyère. C'est l'âme du berger qui brûle éternellement pour s'être parjuré. Le trésor est encore enfoui dans le sol, car Dieu n'a pas permis que ce coupable profite de son vol. Les gens disent que le berger cessera de brûler lorsque le trésor fera retour à son propriétaire.

Cette légende est à rapprocher de celles relatives au trésor enfoui. Comme à Weelde et à Luiks-Gestel, elle se manifeste dans le voisinage d'une nécropole par incinération.

(1) H. CONSCIENCE, *De brandende herder*.

(2) E. STROOBANT, *Een winteravond in de Kempen, drie berijmde volkslegenden*, Antwerpen, Oberts, 1844.

Le *brandende schaaper* à été vu souvent à la *Meulenhoeve* au *Beerssedijk*. Il était inoffensif et venait s'asseoir sur les vaches pendant qu'on les trayait.

WORTEL. — *Het Moerkloksken*.

On appelle *Moerkloksken* une petite cloche qui aurait été découverte vers 1820 dans le marais en face de l'église, par le grand père de Peeraer, forgeron du village. Cette cloche est la plus petite des trois qui sont suspendues dans le clocher de l'église. On suppose qu'elle avait été cachée, à une époque de troubles, dans le marais d'où elle a été retirée mais on en avait complètement perdu le souvenir.

Il existait cependant dans le peuple une singulière croyance au sujet de ce marais, transformé plus tard en tourbière. On conseillait aux enfants qui passaient par là de se dépêcher, que la cloche pourrait sonner. Celle-ci prétendait-on sonnait à minuit la nuit de Noël.

ACHTERLÉ (sous Ryckevorsel.) — *La Chapelle de St Antoine*.

Achterlé possède une très ancienne chapelle dédiée à St Antoine, dont la voûte en bardeaux offre un spécimen des plus curieux de charpente médiévale.

Un pèlerinage pour les maladies du bétail y a lieu le 17 janvier. Les offrandes se font en nature et consistent spécialement en demi têtes de porc. Elles sont vendues au profit de la chapelle dans le cabaret voisin de Vandenbergh. Les premières 1/2 têtes sont vendues jusqu'à trente fois et successivement abandonnées par les acquéreurs qui en soldent le montant.

ACHTERLÉ. — « *Heilluizen*. »

Le lendemain du pèlerinage, les garçons se travestissent et se réunissent à l'effet de *heilluizen*. Voici en quoi consiste cette singulière coutume. Le chef de la bande désigne deux solides gaillards qui portent sur les épaules un gros bâton auquel est suspendu un panier vide. (*eene halve hetelman van de grootte van*

twee loopen.) Ils s'en vont ainsi de ferme en ferme chantant :

*In ons land mesten wij verkens
En in Holland rotte visch
Zes dagen moeten wij werken
Eer dat het onzen Zondag is.
Tra la la lire. (bis)*

Avant d'entrer, le chef fait à l'aide de son bâton une croix sur la porte de la ferme.

Arrivés à l'intérieur ils déposent le panier au milieu de la place et dansent autour en se tenant par la main.

Les habitants ont apprété à leur intention un plat de jambon et de tête de porc pressée que l'on verse pèle-mêle dans le panier.

En retour, les jeunes gens versent la goutte aux habitants de la ferme et recommencent le même manège plus loin.

Les victuailles ainsi recueillies sont ensuite mangées par tous les *heilluizers* réunis dans un estaminet voisin de la chapelle. Une coutume semblable existait à Hoogstraeten. A l'approche de l'hiver la gilde *teert*, c'est-à-dire que les membres se réunissent en un banquet où l'on boit à volonté aux frais de la gilde. Les jeunes gens de la gilde sortent précédés d'un conducteur vêtu de blanc, coiffé d'un bonnet de nuit et armé d'une écumoire. Ils pénètrent dans toutes les habitations qu'ils rencontrent et emportent toutes les victuailles qui se trouvent à leur portée. Cette sortie est abolie depuis une vingtaine d'années.

ACHTERLÉ. — Coutume de nouvel an.

La jeunesse d'Achterlé se réunit encore la veille de l'an. Le garçon de ferme qui est le dernier venu dans l'année est noirci et coiffé d'un bonnet de nuit. Il doit porter un grand sac dans lequel on recueille des gaufres de pôtre en porte. Avant d'entrer dans une habitation l'un d'eux écrit à la craie sur la porte un signe ornementé qui ressemble à un W et à côté duquel on écrit le nouveau millésime. Ils chantent alors une chanson de circonstance à quantité de couplets. Les gaufres recueillies sont mangées par toute la troupe dans un cabaret voisin de l'antique chapelle. La boisson que l'on y consomme

est une redevance payée par le meunier à raison de 20 litres, le forgeron 20 litres, etc. La fête se termine en faisant circuler un grand vidre come rempli de genièvre dans lequel nagent des *moques*. Tous y puisent à tour de rôle et boivent à la louche.

ACHTERLÉ. — Nouveau locataire.

Lorsqu'un nouveau locataire vient occuper une ferme d'Achterlé, tous les voisins s'entendent pour opérer le déménagement. Chacun prête ses attelages et bientôt on voit s'avancer un long cortège fleuri et enrubanné transportant les hardes, meubles, instruments et bétail du nouvel arrivant. Les femmes mariées se travertissent et précèdent les attelages porteurs d'un drapeau et de bâtons fleuris. La première charrette est garnie de roses et sur le devant est suspendue une colombe. La femme et les enfants y sont installés tandis qu'autour d'eux on fait un vacarme assourdissant, *met scheel en pan*. Avant d'entrer dans leur nouvelle demeure, les arrivants sont harangués et ils doivent alors *enjamber la hampe du drapeau* qui est déposée à cet effet au dessus du seuil. On porte tout en place, on fait du feu et l'on boit et danse jusque bien tard. (1)

ZUNDERT. (Brabant septentrional). — *Les Malbergen*.

Au nord de Loenhout, à cheval sur la frontière Hollandaise se trouvent les *Groot-Maalbergen* et les *Klein-Maalbergen*, chaîne de dunes qui fait partie de la superbe propriété (1000 hectares) de Max-Bourg appartenant à M. Havenith d'Anvers. Ces dunes élevées d'environ vingt mètres au dessus de la plaine, s'étendent en un immense arc de cercle ouvert à l'ouest. Elles sont plantées en parties de sapins énormes noueux et contournés qui semblent être plus que centenaires et qui donnent un caractère impressionnant à ce coin de la Campine, dont le lieu-dit évoque le souvenir de la loi Salique.

(1) Dans la loi Salique, celui qui fait abandon de ses biens, se place sur le *seuil* de la porte et jette de la main gauche, du sable pris à l'intérieur, par dessus son épaule sur ses proches. Ensuite en chemise, sans ceinture ni souliers, il sautait à l'aide d'un bâton.

Si les groot et les klein-maalbergen tirent les dénominations des anciennes réunions du peuple Frank nous devons reconnaître que l'endroit était judicieusement choisi. Des *Maalbergen* on découvre le pays, entièrement plat, à plusieurs lieues à la ronde. C'est en vain que nous y avons cherché quelque mégalithe ayant pu constituer la pierre d'expiation, *butstein* qui se trouvait toujours à gauche, objectivement, de la réunion, laquelle faisait face au levant. Le *butstein* se retrouve dans les piloris, caek, ceps, perrons ou pierres de proclamations de nos hôtels de ville du moyen âge où ils conservent la place du *butstein*, à gauche, objectivement, du bâtiment. Les habitants les plus âgés de la contrée n'ont conservé aucune tradition relative aux *Maalbergen* et toutes nos investigations à cet égard restent vaines. Aux environs on aurait découvert à diverses époques des monnaies romaines dont plusieurs en or, que l'ancien propriétaire de Max-Bourg, M. Frits Mayer - Van den Berghe aurait fait monter en chaîne.

Le *Westberg* à Raevels, que nous assimilons aux *Maalbergen* de Zundert, ayant livré une urne cinéraire à col droit, nous avons pratiqué quelques sondages aux *Maalbergen* de Zundert, qui sont restés sans résultat.

ZUNDERT (Bt Sept.) — *De krochten*.

Immédiatement à coté des *Maalbergen* s'étend un tourbière appelée de *Krochten*. On y aurait trouvé vers 1870-80 des roulettes de charrue ainsi que des plats et autres objets en étain (?) que l'auteur de la trouvaille aurait vendu au chaudronnier de Meir. Les *Krochten* sont hantés. Plusieurs habitants assurent y avoir rencontré des chats noirs. Un colporteur ayant commis l'imprudence de passer par là, vers minuit, fut enlevé par un chat noir qui l'emporta dans une valse vertigineuse et qui le replaça ensuite indemne sur le chemin. On voit souvent aux *Krochten* des feux follets (*stallichten*). Ce sont, disent les habitants des environs, des âmes d'enfants décédés sans baptême.

ZUNDERT (Bt Sept.) — *Lier la fièvre*.

Il existait autrefois à Zundert une petite chapelle entourée d'arbres où l'on pouvait se débarasser de la fièvre. Le patient

devait courir pendant plusieurs heures en se rendant à la chapelle. Il devait lier sa jarretière à un arbre de la chapelle et s'enfuir sans se retourner. Celui qui commettait l'imprudence d'enlever la jarretière héritait de la fièvre. Les arbres étaient en tout temps garnis de jarretières et de rubans.

MERXPLAS. — *Fouilles au Camp romain*.

Dans le courant de l'été 1904 nous avons pu, grâce à l'obligeance du propriétaire, M. L. Caron, de Turnhout, faire opérer des fouilles méthodiques au camp romain de Merxplas. Environ cinquante hommes ont pratiqué de longues tranchées, ayant jusque deux mètres de profondeur dans les différentes parties du *beemdhurst*. Ces fouilles, exécutées sous notre surveillance, n'ont donné aucun résultat archéologique. Faut-il en inférer que c'est à tort que la tradition désigne cet endroit comme un ancien camp romain ? Nous ne le pensons pas. Des trouvailles intéressantes ont été faites antérieurement au *beemdhurst*. (1)

Depuis cette époque, cette élévation (*horst*) a été complètement nivelée avec le marais (*beemd*) qui l'entourait et il est probable que la couche archéologique aura été entièrement rasée et rejetée dans les anciens fossés du fortin. Ces fossés larges d'environ 40 mètres sont transformés aujourd'hui en prairies et il n'a pu y être effectué de fouilles.

HOOGSTRAETEN. — *Substructions au Lint et au Aart*.

La tradition veut que la partie la plus anciennement peuplée de Hoogstraeten soit le lieu-dit *den Aart* et *het Lint* transformés aujourd'hui en sapinières. (2)

Au sud du *Middelbaan* on découvre facilement dans les bois des tessons de poteries en terre cuite vernissée, des briques de dimensions très variables, mais généralement très grandes (25×12) dont certaines sont recouvertes d'un enduit

(1) C. f. L. STROOBANT. — *Exploration de quelques tumuli de la Campine Anversoise*, dans les *Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique*, 1903.

(2) SCHAYES. *Notice sur des antiquités découvertes à Hoogstraeten etc.* Dans le tome XIII no 9 des *Bulletins de l'Académie Royale de Belgique*.

vitrifié, des fragments de pierres meulières, des ferrailles informes rouillées, des fragments d'auges en terre cuite, des pavements en carreaux de terre cuite non ornés, qui attestent l'existence, probablement au haut moyen-âge, d'habitations. Nous pensons qu'il ne peut-être question ici des vestiges romains parce que nous n'avons trouvé aucune trace d'imbrices ni de téglula, et que nulle part nous n'avons trouvé les briques noyées dans le caractéristique ciment romain.

Quoi qu'il en soit au sujet de l'antiquité de ces substructions, il est à remarquer que la tradition place à cet endroit le berceau du village d'Hoogstraeten. La population en aurait été entièrement décimée par la peste noire à une époque qu'on ne désigne pas, peut-être au XIVe siècle.

Au Lint s'élevait autrefois un gros tilleul. Trois hommes pouvaient se cacher à l'intérieur du tronc et pour faire le tour de la couronne il fallait une demi-journée... C'est près de là que doit avoir été enterré un chef, chaussé d'éperons d'or et dont certains habitants ont en vain recherché le tombeau. Les loustics disent qu'il se trouve exactement dans la direction de la tour d'Hoogstraeten.

Près de là, au Nonnenaart il y a un caveau, où se trouve caché un trésor. C'est dit-on, le trésor des Templiers. Ils habitaient autrefois au Houtel Hoeven et rançonnaient les voyageurs. Ils ferraient leurs chevaux à l'envers pour dépister les recherches. On les a tous massacrés la même nuit.

C'est à proximité du Lint que l'on a trouvé vers 1846, vingt hâches en bronze. Cette trouvaille se fit en creusant un nouveau fossé au Vlaminkstraat. Un contemporain nous indique l'endroit exact qui est l'intersection de cette voie et de la Middelbaan. Les ouvriers s'étaient empressés de vendre les hâches à un chaudronnier de Hoogstraeten, lorsque Schayes envoyé sur les lieux de la découverte, parvint à en racheter une dizaine qui se trouvent au musée de l'Etat. Les tertres que Schayes signale dans la notice en question comme se trouvant le long de la route de la Middelbaan ont été fouillés et n'ont rien livrés. On suppose que ces tertres, nivelés depuis, sont les vestiges d'un ancien campement. (?)

La Vlaminkstraat que l'on dit être un diverticulum a encore une largeur inusitée. Elle sert de limites aux communes de Hoogstraet-

ten et de Loenhout, et cesse brusquement au Hassel Bosch, sur le territoire de Minderhout. Cette circonstance nous porte à croire qu'il ne s'agit pas ici d'un diverticulum mais bien d'une Marca, bande de terrain neutre que les Germains laissaient en friche aux frontières. (?) Au point d'intersection des limites de Hoogstraeten, Loenhout et Minderhout, c'est à dire au bout de la Vlaminkstraat et de la Middelbaan, près de la barrière donnant entrée aux propriétés du Baron van Haver nous déterrions après quelques recherches, une antique borne paalsteen dont nous soupçonnions l'existence. C'est un cylindre en grès d'environ 70 c. m. de haut portant entaillé sur la face supérieure une lettre H (Hoogstraeten ?) d'environ 10 c. m. de haut.

Les paysans qui nous accompagnent déclarent avoir rencontré plusieurs fois en opérant des défrichements, des pointes de lance en bronze, den donderkijen (silex taillés) des helmen (casques) et de la monnaie en cuir lerengeld, (1) mais nous n'avons pu vérifier l'exactitude de ces dires.

Comme conclusion de cette enquête sommaire, nous estimons qu'il ne faut pas rechercher d'établissement romain au Aart à Hoogstraeten. Les substructions que l'on y rencontre semblent plutôt appartenir au haut moyen-âge. Les hâches en bronze qui y ont été découvertes auraient appartenu à une cachette de fondeur. Dans le Hoogbosch qui longe la Middelbaan et appartenant à M. Vrints d'Hoogstraeten on aurait trouvé des armes et des poteries (?)

(A suivre.)

(1) Cette existence de monnaie en cuir nous avait déjà été citée à Weelde et l'on prétend que les Kabauters, Kobolts, s'en servaient. Cette particularité nous avait trouvé assez sceptique lorsqu'en, relisant Salembo, le chef d'œuvre de Flaubert, le passage suivant nous frappa :

«....On voyait même dans l'une, de ces rondelles de cuir dont la république « se servait pour ménager le numéraire ; et comme les Barbares paraissaient « fort surpris, Hannibal leur déclara que, leur comptes étant trop difficiles, les « anciens n'avaient pas eu le loisir de les examiner. On leur envoyait cela, « en attendant. » (Il s'agit des barbares à la solde de Carthage).

Inhoud - Table

1907

	BLZ. PAGES.
Leden van het Bestuur	7
Beschermleden	9
Corresponderende leden	11
Werkende leden	12
L. STROOBANT. — A propos de la Restauration du Château de Turnhout	16
J. E. JANSEN. — Vereeniging van Godeleerden te Turnhout in de 18e eeuw	22
J. E. JANSEN. — Rechtsvraag aangaande het bemalen der Molens van den Heer van Turnhout	33
J. E. JANSEN. — Bibliographie-Boekennieuws	40
P. J. GOETSCHALCKX. — Herenthals. — Honderd jaar bestuur 1580 — 1679	45
Ruilingen van uitgaven	64
Joseph SPICHAL. — Feest in Taxandria	71
EUG. DUBOIS. — Note sur une nouvelle espèce de Cerf des argiles de la Campine <i>Cervus Ertbornii</i> , n. Op.	80
AD. REYDAMS — Het Hof ter Loo te Casterlé	85
LOUIS STROOBANT. — Note sur la nécropole par incinération du Wildert à Meir, Anvers	93
LOUIS STROOBANT. — Note sur une enseigne de cohorte romaine, trouvée à Vorsselaeer (Campine anversoise)	100
LOUIS STROOBANT. — Quel est l'âge des Tombelles de la Campine	104
L. BOONE. — Een Turnhoutsche Studentenkring	135
J. E. JANSEN. — Kunstdotentoonstelling te Moll	167
J. E. JANSEN. — Oude Zegels van Herenthals	171
LOUIS STROOBANT. — Amélie de Solms, Princesse d'Orange-Nassau et Dame de Turnhout	184
J. E. JANSEN. — De Torenbrand van Turnhout	193
J. E. JANSEN — Pieter Corbeels	197
LOUIS STROOBANT. — Légendes et Coutumes Campinoises	218